

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ALTHUSSER

ALGAN Beklan
ALGARDI, Alessandro
ALIOTTA, Antonio
ALİ BEY /Direktör/
ALİ BEY /Mihaloglu/
ALİCAN, Ekrem
ALİ CEMALİ EFENDİ
ALİÇO
ALİ b.EBU TALİB
ALİ EFENDİ /Basiretçi/
ALİ EFENDİ /Çatalcalı/
ALİ EFENDİ /Paşmakçızade/
ALİ EFENDİ /Tamburi/
ALİ EKBER /Hıta/
ALİEV, Ali
ALİHANOV, Abram
ALİ H.EFENDİ /Büyük/
ALİ H.EFENDİ /Küçük/
ALİ b.İSA
ALİ KEMAL
ALİ KUŞÇU
ALİ MEHMED BÂB
ALİ MÜŞŞİ /Bursalı/
ALİ NAKİ
ALİ NUTKİ DEDE
ALİ PAŞA
ALİ PAŞA /Candarlı/
ALİ PAŞA /Çorlulu/
ALİ PAŞA /Hadım/
ALİ PAŞA /Hekimoğlu/
ALİ PAŞA /Silahdar/

ALİ PAŞA /Tepedelenli/
ALİ RIZA
ALİ RIZA /Hoca/
ALİ SUAVİ
ALİ ŞİR NEVAİ
ALİ TAKİ
ALİ TÜRKİ

5

ALİ ULVİ
ALKAİOS
ALKAME b.ABADE
ALKAMENEOS
ALKİM, Uluğ Bahadır
ALKİBİADES
ALKMAİON

ALLAL FÂSİ.Muhammed
ALLAN, William
ALLEMANE, Jean
ALLEN, Woody
ALLENBY, Edmund
ALLENDÉ GOSSENS, S.
ALLIO, René
ALLPORT, Gordon
ALLSTON, Washington
ALMAGRO, Diego De
ALMOND, Gabriel
ALNAR, Hasan Ferid
ALOK, Ersin
ALONSO, Alicia
ALP, Sedat
ALP ARSLAN
ALPDÜNDAR, Mehmet
ALPINI, Prospero
ALPÖGE, Attila
ALPTİGİN
ALSAC, Orhan
ALTAN, Çetin
ALTAN, Özdemir
ALTAMİRA Y CREVEA.R
ALTAY, Fahrettin
ALTDORFER, Albrecht
ALTHUSIUS, Johannes
ALTHUSSER, Louis
ALTINAY, Ahmed Refik
ALTINEL, Sabri
ALTINTAŞ, Yurdaer

İlk fasikülleri edinemeyen okurlarımıza:

Mektup ve telefonla başvuran okurlarımız,
Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'nin
ilk fasiküllerini – çeşitli nedenlerle –
edinemediklerini bildirmektedirler.

Bu okurlarımız, eksiklerini bayilerine
sipariş verebilir veya YADA'nın aşağıdaki
adresinden ödemeli olarak isteyebilirler.

Ansiklopedi bir bütündür.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'ni
eksiksiz alın!

Bilgi kaynağına olan ihtiyacınız
bütünüyle ve eksiksiz karşılsın!

ANADOLU YAYINCILIK

YADA Yayın-Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu - İstanbul Tel: 520 74 72

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Taha PARLA
Yazı İşleri Müdürü : Meltem SOMAY
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YADA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 1, Fasikül 5
19 Aralık 1983
300 TL.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantev.org>

ANADOLU YAYINCILIK - Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul

ALGAN, Beklan (1933)

Türk tiyatro yönetmeni. Denemeci tiyatro uygulamalarında bulunmuş- tur.

Erzurum'da doğdu. 1952'de Robert Koleji bitirdikten sonra mühendislik öğrenimi için gittiği ABD'de tiyatroyu, seçip bu dalda okudu; çeşitli tiyatrolarda çalıştı. Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Şehir Tiyatroları'na girip oyunculuk ve yönetmenlik yaptı. Daha sonraları yalnızca yönetmenlik yapmaya yönelen Algan, 1966'da Muhsin Ertuğrul'un bu kurumun başından uzaklaştırılması üzerine Şehir Tiyatroları'ndan ayrıldı. Muhsin Ertuğrul'un başına geçtiği LCC adlı özel bir eğitim kurumunun tiyatro bölümünde çalıştı. Bakırköy Halkevi ve Grup Oyuncuları'yla da çalışmalar yaptıktan sonra 1974'te yeniden İstanbul Şehir Tiyatroları'na katıldı. Tepebaşı Deneme Sahnesi'nin yöneticiliğini yaptı. Bu kurumdan ayrıldıktan sonra 1981'de Salzburg seminerine katıldı. 1982-1983'te Berlin'de Schaubühne'de çalıştı.

Algan tiyatroya Robert Koleji'de amatör olarak başladı. ABD'den dönüp Şehir Tiyatroları'na girdiğinde Muhsin Ertuğrul'un öncülük ettiği yenileştirme çalışmalarının içinde yer aldı. Sartre'in *Sinekler*, Shakespeare'in *Macbeth* oyunlarının yönetimiyle dikkat çekti. 1964'te Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı* adlı oyununu yönetti. Bu, yazarın, Türkiye'de profesyonel bir tiyatrodan oynanan ilk oyunuydu. Oyuna tutucu çevrelerden büyük tepki geldi; oynanmasına ara verildi. Yapılan soruşturmada suç unsuru bulunmayınca oyun yeniden oynanmaya başladı. Muhsin Ertuğrul'un görevinden uzaklaştırılması, yenileştirme hareketine katılmış birçok genç tiyatrocuyla birlikte Algan'ın da Şehir Tiyatrolarından ayrılmasına yol açtı.

Beklan Algan, bundan sonraki döneminde grup oyuncululuğuna ve plastik anlatıma önem veren sahne çalışmaları yürüttü. 1974'te yeniden Şehir Tiyatroları'na katıldı; Tepebaşı Deneme Sahnesi'nde biçim arayışları yönünden çarpıcı, modern anlatımlarla yüklü denemeler yaptı. 1978'de sahneye koyduğu *Cesaret Ana* nitelikli bir Brecht uygulaması olarak dikkati çekti.

- YAPITLARI (yönettiği oyunlar): *Tarla Kuşu*, 1961; *Sinekler*, 1962; *Macbeth*, 1962; *Sezuan'ın İyi İnsanı*, 1964; *Marat-Sade*, 1968; *Hamlet 70*, 1970; *Müfettiş* (Ali Taygun ile), 1971; *Adsız Oyun*, 1975; *Cesaret Ana*, 1978.

ALGARDI, Alessandro (1595-1654)

İtalyan heykeltıraş. Döneminin ünlü Barok heykeltıraşı Bernini'ye karşı Bologna'daki Carracci Akademisi'nin klasizmini temsil etmiştir.

Bologna'da doğdu, Roma'da öldü. Bologna'da 1586'da kurduğu akademide Domenichino, Reni ve

Quercino gibi ressamı yetiştirmiş olan Ludovico Carracci'nin öğrencisidir. 1628'de Roma'ya gitti. Burada yine Carracci'nin bir öğrencisi olan Domenichino ile dostluk kurdu. Sanatının ilk yıllarında restorasyon işlerinde çalıştı ve Quirinale'de S. Silvestro için alçı heykeller yaptı. 1640'ta St. Lucas Akademisi yöneticiliğine seçildi. 1645'ten sonra Papa X. Innocentius ve ailesinin hizmetine girdi. X. Innocentius dönemi (d. 1644-1655) Bernini'nin gözden düştüğü ve Algardi'nin en başarılı olduğu yıllardır.

17. yy'ın başında Barok'a geçiş, önce resim sanatında, Bologna'da yetişmiş ama genellikle Roma'da çalışan kimi Bologna kökenli ressamıların aracılığı ile gerçekleşti. Ludovico Carracci ile kuzenleri Agostino ve Annibale Carracci, Toskana Manierizmi'ni, Yüksek Rönesans'ın klasik resim ustaları Michelangelo, Raffaello ve Corregio'dan yola çıkarak gerçekleştirdikleri metodik bir sentez yararına terkettir. Bologna Okulu'nun bu eklektizmi gittikçe daha fazla Barok'a özgü hâkim biçimlere bağlanır. Algardi'nin yetiştiği Carracci Akademisi'nde (Incaminati Akademisi) geleceğin sanatçılarına Michelangelo'nun gücü, Titian'ın doğallığı, Corregio'nun saflığı, Raffaello'nun armonisi (uyumu), Primaticcio'nun buluşları ve Primigianino'nun zarafeti öğütleniyordu. Bu kaynakları seçmekle, Vasari ve Zuccaro'nun stilindeki başboşluk ve ölçsüzlüğe hesapçı bir sağduyuyla tepki gösteriyorlardı. Bu, mütevazı ve denetimli, daha eğitici ve edebi bir sanattı.

Bernini'nin ateşli deseni, gerilimi, malzeme ve renklerinin etkisine karşın Algardi, Guido Reni ve Quercino'nun Bologna resim idealine uygun daha ölçülü ve yalın bir tarzı vardır.

Algardi'nin Roma'daki ilk yapıtları olan Sta. Maria del Popolo Kilisesi'ndeki *Kardinal Millini'nin Mezarı* (1629) ve S. Marcello Kilisesi'ndeki *Frangipane*'nin portre-büstleri onun antik portre tiplerine olan belirgin bağlılığını gösterir. Sta. Maria in Vallicella Kilisesi'nde bulunan *Aziz Philip Neri Büstü* (1622) azizin hayali bir portresidir. Bu portre Algardi'nin hiç görmediği insanların portrelerini yapmaktaki becerisini kanıtlar. Şimdi Berlin'de bulunan *Cardinal Zaccaria* (1626) ve Londra'da Victoria ve Albert Müzesi'ndeki *Bracciolini* de model karşısında çalıştığında ne denli güçlü yapıtlar verebileceğini gösterir.

Algardi'nin sanat yaşamının en başarılı dönemi 1645-1655 arası oldu. Bu sırada ünlü barok heykeltıraş Bernini gözden düşünce Algardi ölçülü üslubu ile ilgi çekti. Algardi'nin sanatında Bernini'ye borçlu olduğu pek çok şey vardır. Birçok yapıtı Bernini'ninkilerle karıştırılır. Yapıtları arasındaki bu benzerlik, Algardi'nin Bernini'nin ürünlerinden etkilenerek bunlardan pek çok şey aktarmasından ileri gelir.

Algardi'nin 1645'te başladığı *X. Innocentius Heykeli*, Palazzo dei Conservatori'de Bernini'nin VIII. Urban Heykeli ile bir arada bulunmaktadır. Bu iki yapıt aynı elden çıkmışçasına benzeşir. S. Pietro'daki *XI. Leo'nun Anıt Mezarı* (1634-1652) ise Bernini'nin VIII. Urban'ın çok renkli mezar anıtının beyaz mermerden bir uyarlaması gibidir. En önemli rölyefi S. Pietro'daki *Attila Rölyefi*'dir (1646-1653) ve teknik açıdan bir hüner gösterisidir.

Algardi'nin yapıtları yalın ve ağırbaşlı bir görü-

nümedir. Portrelerinin karakterizasyonları içe dönüktür. Bernini'ninkiler ise aşırı dışa dönük karakterli portrelerdir. Klasik anlayışı temsil etmesine karşın kendi de barok bir heykeltıraş olan Algardi sert kıvrımlara ve fırtınalı devinimlere de düşkündür; ancak bunlarda Bernini kadar aşırıya kaçmaz. Papa'nın yengesini Donna Olimpia Maidalchini'nin Mermer Büstü'nde bu özelliklerin bir araya geldiği görülür. Algardi'nin antik gelenekten kaynaklanarak başın üzerindeki eşarbi şişkince biçimlemiş olması bu gururlu kadının başına bir görkem verir, kıvraklığı ile barok üsluba uygunluk sağlar.

- **YAPITLAR:** Aziz Philip Neri Büstü, 1622, (Sta. Maria in Vallicella Kilisesi); Cardinal Zacchia, 1626, (Berlin); Kardinal Millini'nin Mezar Anıtı, 1629, (Sta. Maria del Popolo Kilisesi, Roma); Bracciolini, (Victoria ve Albert Müzesi, Londra); X. Innocent Heykeli, 1645, (Palazzo dei Conservatori, Roma); Donna Olimpia Maldachini'nin Mermer Büstü, 1650 (Doria Galerisi, Roma); XI. Leo'nun Anıt Mezarı, 1634-1652, (S. Pietro, Roma); Attila Rölyefi, 1646-1653, (S. Pietro, Roma).
- **KAYNAKLAR:** A. Chastel, *Les Arts de l'Italie*, II, 1963; M. Wachernagel, *Renaissance et Baroque*, I.
- **BAKINIZ:** BERNINI, CARRACCI.

ALI, Sabahattin Ali

Bak. SABAHATTİN ALİ

ALİOTTA, Antonio (1881-1964)

İtalyan filozof. Deneyseleliği yeni bir yorumla ele alarak, "insan etkinliğinde ortaya çıkan karşıtlıkları bir uyum içinde uzlaştırmak" diye tanımlamıştır.

Palermo'da doğdu, Napoli'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde, yükseköğrenimini Padova Üniversitesi'nde bitirdi. Napoli ve Padova üniversitelerinde felsefe okuttu. Çağdaş İtalyan felsefesinin önde gelen adlarından N. Abbagnano, öğrencilerindendir.

Aliotta, felsefeye çağdaş düşüncenin eleştirel bir çözümlemesini arayarak girdi. *La Reazione Idealistica Contro La Scienza* ("Bilime Karşı Düşünsel Tepki") adlı yapıtında tanrısal bir eğilim ve monadçı bir tinsellik savundu. Sonraları Croce ve Gentile'nin etkileriyle Yeni-Hegelmilik İtalya'da yayılmaya başlayınca, Aliotta bu tinselci-idealist tutumun karşısına, bilim felsefesi, gerçekçilik ve pragmatizm akımlarını benimseyerek çıktı. 1917-1936 arasında olgunlaşan pragmatizm ve deneyseleliği James ve Mead'in görüşlerine yaklaştırmıştır.

Ona göre deneyim (experimentation) bütün bilgi türlerini temellendirmenin tek yoludur. Metafizik ve dini bilgiler de aynı yolla temellendirilir. Deneyim yalnız bilim araştırmalarının yöntemini değildir. Bu, laboratuvar ortamındaki araştırmaların yanı sıra, insan etkinliğinin her alandaki deneme-yanılma süreçleri-

ni de kapsar. Deneyimin başarısı ilgili konudaki karşıtlıkların giderilmesi ve bir uyumun elde edilmesine bağlıdır.

Tarih, karşıtlıklar içinden daha uyumlu yaşam biçimlerinin aranışını sergiler.

Deneyim tekil ve sürekli bir süreç değildir. Bu süreç ayrı ayrı odaklardan oluşan, birbirini sınırlandıran, birbiriyle iç içe geçmiş karşıtlıklardan kuruludur; deneyim bu karşıtlıklar içinde gelişen uyumu bulma çalışmasıdır.

Sağduyu bireysel sezgiler arasında uyuma olanak sağlar. Bilimle sağlanan bireşimler (sentezler) uyumun en ileri aşamalarıdır. Bu bireşimler sağduyuya karşın ortaya çıkan karşıt görüşler arasında bir uyum kurmaya yarar. Tek tek bilimleri uzlaştıran felsefi düşünce de, geri kalan karşıtlıkları ortadan kaldırarak birleştirici, toplayıcı bir işlev görür.

Bilimler arasında felsefe araştırmaları yoluyla sağlanan uzlaştırma, insan bilgisini daha yüksek bir aşamaya ulaştırır. Uzlaştırmanın tek ereği Leibniz'in anladığı türden monadlar ya da Tanrı'dır.

Aliotta'ya göre, bilginin oluşmasında, değişik bilgi aşamalarının ortaya çıkmasında, toplumsal yapının etkisi önemlidir. Gerçeğin salt geçerliği söz konusu değildir; fizikte geçerli olan görecelik felsefede de geçerlidir.

Aliotta, daha sonraki yazılarında, ahlakla ilgili görüşlerini eylem sorunlarıyla bağlantılı kılarak genişletmiştir.

- **YAPITLAR:** *La Misura in Psicologia Sperimentale*, 1905, ("Deneysele Psikolojide Ölçü"); *La Reazione Idealistica Contro la Scienza*, 1912, ("Bilime Karşı Düşünsel Tepki"); *La Guerra Eterna e il Dramma dell'Esistenza*, 1917, ("Sonsuz Savaş ve Varlığın Dramı"); *Relativismo e Idealismo*, 1922, ("Görecelik ve İdealizm"); *La Teoria di Einstein*, 1922, ("Einstein'in Teorisi"); *Evoluzionismo e Spiritualismo*, 1948, ("Evrimsellik ve Ruhculuk"); *Le Origini dell'Irrazionalismo Contemporaneo*, 1950, ("Çağdaş İrrasyonalizmin Kaynakları").

- **BAKINIZ:** G.H. MEAD, LEIBNIZ.

ÂLİ BEY [Direktör] (1844-1899)

Osmanlı oyun yazarı, gazeteci. Osmanlı tiyatrosunun ve mizah yazarlığının gelişiminde etkili olmuştur.

İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini özel hocalardan aldığı derslerle tamamladı. Fransızca öğrendi. Babiâli Tercüme Odası'nda çalıştı. Sıhhiye Meclisi üyeliği, Karantina başkâtipliği, Varna mutasarrıflığı yaptı. 1885'te Düyun-ı Umumiye müfettişi olarak doğu vilayetlerinden Irak'a, Hindistan'a dek süren uzun bir yolculuğa başladı. 1888'de İstanbul'a döndü. 1890-1893 arasında Trabzon valiliğinde bulundu. 1894'te Düyun-ı Umumiye direktörlüğüne getirildi. 1899'da İstanbul'da ölene değin bu görevi sürdürdü.

Âli Bey, Tanzimat dönemi Batılılaşma hareketinin önde gelen adları arasında yer alır. Osmanlıca ilk mizah gazetesi olan *Diyojen*'in kurucularındandır.

Teodor Kasap'ın çıkarttığı gazetede, Namık Kemal ve Ebüzziya Tefik ile birlikte sürekli imzasız yazılar yazmış, yalın dili ve vurucu esprileriyle öteki yazarlardan ayırt edilmiştir. 1872'de *Diyojen* kapatılınca, *Çingiraklı Tatar* ve *Hayâl* dergilerinde mizah yazılarını sürdüren Âli Bey, tiyatroyla da yakından ilgileniyordu. Bu alandaki ilk çalışmaları olan *Kokona Yattıyor yahut Madam Uykuda* ile Molière'in *Georges Dandin*'inden uyarladığı *Tosun Ağa*'yı 1870'te yazdı. 1871'de Molière'in *Les Fourberies de Scapin* (Scapin' in Dolapları) oyununu *Ayyar Hamza* adıyla uyarladı.

Âli Bey, Gedikpaşa Tiyatrosu'nun Müzaheret Komitesi'nde yer almış, telif oyunlardaki Türk tiplerini canlandıran Ermeni oyunculara fonetik ve diksiyon dersleri vermiştir. İki telif oyunu da bulunan yazar, günlük konuşma diline yakın, dönemi için ileri sayılabilecek bir dil kullanmıştır.

Âli Bey, çeşitli zamanlarda *Diyojen*'de yayımlanan kısa ve vurucu tanımlamalarını geliştirerek, Türk edebiyatının ilk mizah sözlüğü olan *Lehçetü'l Hakaik*'i hazırladı. Bu yapıtta, toplumsal ve insani sorunlara ince ve dramatik bir alayla yaklaşılr. 1896'da yayımlanan *Lehçetü'l Hakaik*'in ikinci basımının yapılmasına yetkililerce izin verilmemiş, kitap çeşitli dönemlerde yayın sansürüne uğramıştır. Yazarın, İstanbul'dan Hindistan'a dek süren yolculuğu ile ilgili gözlem ve notlarını topladığı *Seyahat Jurnalı* adlı bir kitabı ve ayrıca *Letafet* adlı bir opereti vardır. Düyun-ı Umumiye'deki görevinden ötürü "Direktör" adıyla anılan Âli Bey, oyunlarının çoğunu "Bir Zat" imzasıyla yayımlamıştır.

• YAPITLAR: *Kokona Yattıyor yahut Madam Uykuda*, 1870; *Tosun Ağa*, 1870; *Misafiri İstiskal*, 1871; *Geveze Berber*, 1873; *Lehçetü'l Hakaik* (sözlük), 1896; *Seyahat Jurnalı* (gezi), 1897; *Letafet*, 1889.

• BAKINIZ: AHMED VEFİK PAŞA, GÜLLÜ AGOP, TEODOR KASAP.

ALİ BEY [Mihaloğlu]

(? -1500)

Türk akıncı. Rumeli'de birçok yeri Osmanlı topraklarına katmıştır.

Doğum tarihi ve doğum yeri bilinmemektedir. 1500'de Pilevne'de öldü. Kimi kaynaklar 1504/1505'te kimileri de 1507'de öldüğünü yazarlar. Ünlü akıncı ailesi Mihaloğulları'ndandır. Yaşamı hakkında ilk bilgi 1462'de II. Mehmed'in [Fatih] Eflâk seferine katıldığıdır. Ali Bey, padişahın karağâhına saldıran Kazıklı Voyvoda'yı Erdel içlerine dek kovalamış ve Eflâk'ın Osmanlı topraklarına katılmasında yararlık göstermiştir.

Ali Bey 1465'te II. Mehmed'in Bosna seferine katılarak Yayça Kalesi'ni kuşattı. Osmanlı güçlerinden kaçan Macar Kralı Matyas'ın İzvornik Kalesi'ni kuşatması üzerine üç bin kişilik akıncı gücüyle Macarlar'ı çekilmeye zorladı ve Semendire yakınlarında bozguna uğrattı.

Rumeli'de sınır korumasıyla görevliyken 1472'de Sivas beylerbeyliğine getirilerek Anadolu'ya geçti. II. Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı açtığı sefer öncesinde Akkoyunlular'ın elindeki Kemah Kalesi'ne akınlar düzenledi.

Ertesi yıl Rumeli'deki sınır koruyuculuğu görevine dönen Mihaloğlu Ali Bey, 1474'te yedi bin kişilik akıncı gücüyle Macaristan içlerindeki Varad Kalesi'ne (Petervaradin) dek ilerledi. 1475'te ve 1476'da II. Mehmed'in Boğdan seferi öncesinde Macaristan'a akınlar düzenledi. 1477'de Eflâk üzerinden Macaristan'a yeni bir akın yaptıysa da başarılı olamadı. Ardından İşkodra'yı kuşattı. Daha sonra kuşatmayı Rumeli Beylerbeyi Davud Paşa'ya bırakıp kardeşleri İskender ve Bâli beylerle birlikte Venedik çevresine akınlar düzenledi.

II. Bayezid döneminde, kardeşi İskender Bey'le birlikte 1485'te Boğdan'a akınlar yaptı. Ali Bey, 1492'de gerçekleştirdiği Laybah (Lyubliana) akınından dönerken Alman ordularının saldırısına uğradı. Akıncılardan on bini öldü, yedi bini de tutsak düştü. Kimi kaynaklar, Mihaloğlu Ali Bey'in de bu tutsaklar arasında bulunduğunu ve daha sonra öldürüldüğünü, kimi kaynaklar da aslı olmayan bu söylentinin Almanlar tarafından çıkarıldığını belirtir. İkinci kaynaklara göre daha sonra Semendire sancakbeyi oldu. Macaristan ve Lehistan'a akınlar düzenleyip pek çok ganimet elde etti. 1499'da gerçekleştirdiği Rusya akınının ardından, yaşlılığı nedeniyle, Pilevne'ye çekildi ve orada öldü.

ALİCAN, Ekrem (1916)

Türk siyaset adamı. Yeni Türkiye Partisi'nin kurucusu ve ilk genel başkanıdır.

Adapazarı'nda doğdu. 1934'te İstanbul Şişli Terakki Lisesi'ni, 1937'de Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. Aynı yıl, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladı. Maliye Bakanlığı bursuyla London School of Economics'e gitti. II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine öğrenimini yarıda bırakarak Türkiye'ye döndü. Askerlik görevini yaptıktan sonra Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. Daha sonra maliye müfettişi oldu.

1947'de devlet görevinden ayrılarak Adapazarı'nda ticaretle uğraşmaya başladı. Bu yıllarda siyasete atıldı, 1950 ve 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den Kocaeli milletvekili seçildi. 1956'da Demokrat Parti'den ayrılarak Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında kurulan hükümette maliye bakanı oldu. Altı ay sonra bakanlıktan istifa etti. 1961'de Milli Birlik Komitesi kontenjanından Kurucu Meclis üyeliğine getirildi. Siyasal çalışmalara izin verilmesinden sonra Yeni Türkiye Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı, partinin genel başkanlığına seçildi. 1961 ve 1965 seçimlerinde Sakar-

ya'dan milletvekili seçildi. 1962'de İsmet İnönü başkanlığındaki II. karma hükümette başbakan yardımcısı ve devlet bakanı olarak görev aldı. 1966'da Yeni Türkiye Partisi genel başkanlığından ayrıldı. 1969'da da siyasi yaşamdan çekildi. Adapazarı'nda ticaret ve çiftçilik yapmaya başladı.

ALİ CEMALÎ EFENDİ [Zenbilli] (? -1525)

Osmanlı şeyhülislamı. Çağrılmadan Divan-ı Humayun'a girip, I. Selim'in yüz elli kişinin öldürülmesi için verdiği emri durdurmuştur.

Alaeddin Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Cemalî, Amasya'da doğdu, İstanbul'da öldü. Babası ünlü hattat Şeyh Hamdullah'ın yakın akrabası Ahmed Çelebi'dir. Cemaleddin İbrahim Aksarayî'nin soyundan geldiği için Cemalî takma adını aldı. İstanbul halkınca Zenbilli Ali Efendi adıyla anılır, penceresinden sarkıttığı zenbille halkın sorularını alır, yanıtlarını yine zenbille geri verirdi.

Karamanlı Mevlânâ Hamza'dan ders gördükten sonra öğrenimini bitirmek için İstanbul ve Bursa'ya gitti. Burada Hüsâmzade Muslihiddin'in derslerine devam etti, din ve doğa bilimleri okudu, hocasının sevgisini kazandı.

Günde otuz akçe ile Edirne'de Taşlık medresesine müderris atandı. Sinan Paşa ile olan yakınlığını çekemeyen Karamanî Mehmed Paşa, Ali Cemalî Efendi'nin gündeliğinden arka arkaya beşer akçe keserek onu önce Beylerbeyi sonra İsmail Ağa medreselerine atayınca, görevinden ayrıldı. Şeyh Muslihiddin Vefa'ya bağlandı.

Efdalzade'nin ölümüyle Osmanlı Devleti'nin 8. şeyhülislamı oldu (1503). Ayrıca, II. Bayezid, İstanbul'da yaptırdığı medresesinde ders okutma yetkisinin müftü olanlara verilmesini kurala bağladığından burada görevlendirildi.

Şeyhülislamlar Divan-ı Humayun üyesi değillerdi. Ara sıra, Şeriat'la ilgili bir konunun çözümü için veya yanlış bir kararı düzeltmek üzere Divan-ı Humayun'a çağırılırlardı. I. Selim'in yüz elli kişinin öldürülmesi için verdiği emri doğru bulmayan Ali Cemalî Efendi, çağrılmadan divana girip bunların öldürülmelerinin Şeriat'a ve adalete aykırı olduğunu söyleyerek olayın önünü almıştır.

Ali Cemalî Efendi'nin İslam hukukunda derin bilgisi vardı. Hanefî fıkhında verdiği fetvaları *Muhtâratü'l-fatava* adlı yapıtında topladı. Kemalpaşazade ve Ebussuud Efendi gibi şeyhülislamların ağır eleştirilerine uğrayan *Risâle fi Hakkü'l-deverân*'ı yazdı. Tasavvutfaki "sema" ve "devran"ı savunarak karşıt görüştekilerin cahil ve bağınaz kişiler olduklarını belirtti.

• YAPITLAR: *Muhtâratü'l-fatava*, *Risâle fi Hakkü'l-deverân*.

• KAYNAKLAR: Ahmed Rifat, *Devhatü'l Meşâyih*, ty; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1912; *İlmiye Salnamesi*, 1914; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 1965.

ALİÇO (1845-1922)

Türk güreşçi. 27 yıl aralıksız Kırkpınar başpehlivanlığını kazanarak bu alanda kırılması güç bir rekora ulaşmıştır.

Plevne'de (Bulgaristan) doğdu. Pomak asıllıdır. Güreşe Deliorman'da başladı. Saçsız başından ötürü Kel Aliço, sertliğinden ötürü Gaddar Aliço namlarıyla anıldı. Kırkpınar'da 27 yıl arka arkaya başpehlivanlığı kazanmakla kırılması güç bir rekorun sahibi oldu. Sultan Abdülaziz döneminde Yıldız Sarayı'na alındı ve padişahın şamdancılığine dek yükseldi. Bu sırada "Huzur Güreşleri"ne katıldı. Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra saraydan ayrıldı. Yaşlılık günlerini Malkara'da köy bekçiliği yaparak geçirdi. Yetmiş yaşındayken, kendi yetiştirmesi ve çırağı olan Adalı Halil'in meydan okumasını kabul etti. Gelibolu'daki amansız güreşte genç ve ünlü çırağını yarım saat içinde yenmeyi başardı. Mezarı İpsala'nın Kumdere köyündedir.

ALİ b. EBU TALİB (598-661)

Dördüncü halife. İslam dinini benimseyen ilk dört kişiden biridir.

Mekke'de doğdu, Küfe'de öldü. Haşimîler soyundan gelir, Muhammed'in amcasının oğludur. Babasının adı Abdulmuttalib b. Abdülmenaf, annesinin adı Esed kızı Fâtımâ'dır. Ali çocukluğundan beri peygamberin yanında büyümüş, onun koruyuculuğu ve bakımı altında yetişmiştir. Bir söylentiye göre peygambere "vahy" gelmeye başladığı sıralarda, Ali de onunla dolaşır. Tanrı'ya bağlılığını bildirir, öteki yakınları gibi puta tapmazmış. Bütün yaşamı boyunca peygamberin yanından ayrılmayan Ali, peygamberin kızı Fâtımâ ile evlenmiş, bu evlilikten Hasan ve Hüseyin adıyla İslam tarihinde adı geçen iki oğlu olmuştur.

Ali, İslam dinine ilk giren dört kişiden biri ve peygamberin en yakınlarından. Peygamber, İslam dininin ilkelerini halka açıklamaya başlayınca Mekkeliler'in tepkisiyle karşılaştı; çevresinde getirdiği yeni inançlara karşı direnmeler başladı. Durumun kötüye gitmesi üzerine peygamber, bir gece Mekkeliler'e sezdirmeden, Medine'ye göçme gereğini duydu. Ali, olayı sezdirmemek için gece peygamberin yatağında yatarak, Mekkeliler'in peygamberin Medine yolunu

kesmelerini önledi. Peygambere emanet edilen malları sahiplerine göndererek Medine'ye göçtü. *

Ali, İslam dininin yayılmasını önlemek için peygambere karşı girişilen bütün savaşlarda peygamberin yanında yer aldı, büyük başarılar gösterdi. Bu başarıları nedeniyle kendisine "Esedullah", sonradan "Haydar-ı Kerar" gibi sanlar verildi. Özellikle Bedir (624), Uhud (625), Hendek (627) savaşlarında peygamberin en yakın savunucusu oldu. Huneyn ve Tebuk savaşlarında (630) başarı gösterdi, Hayber'i aldı. Peygamberin ölümünden (632) sonra dinle ilgili savaşlara katılmadı.

Peygamber yaşadığı sürece, çevresinde toplanan Müslümanlar'ı mescitte topar, namaz kıldırır; Müslümanlar'ın oluşturdukları toplumun işlerini yönetir, onlara önderlik (imamlık) ederdi. Bu durum İslam toplumunda, peygamberin tutumundan kaynaklanan bir gelenek niteliği kazanmıştı. İmam, İslam toplulu-

ğunu yönetir, onların bütün sorunlarına çözüm arar, karşılaştıkları güçlükleri *Kuran* yargılarına dayanarak giderirdi. Peygamberin ölümünden sonra, yerine kimin geçeceği, kimin imam olacağı bir toplum sorunu oldu. Karşılıklı tartışmalardan, görüşmelerden sonra Ebubekir'in imamlığı üzerinde anlaşmaya varıldı. Oysa elde bulunan belgelere, peygamberin "Gadir-i Hum" denen yerdeki konuşmasında bildirdiğine göre, ölümünden sonra imamlığın Ali'ye verilmesi gerekiyordu. Ancak bu öneriye uyulmadı, seçim yoluna gidildi. Ali, yapılan üç seçimde de imamlığa getirilmedi; bu görev sıra ile Ebubekir, Ömer ve Osman'a verildi. Osman'ın öldürülmesi üzerine Ali dördüncü halife oldu (656).

Başta peygamberin karısı Ayşe olmak üzere, Talha ve Zübeyr gibi yakınları, Ali'nin halifeliğine (imamlığına) karşı çıktılar. Kendi aralarında anlaşıp bir ordu düzenleyerek önce Mekke'ye gittiler, sonra

Halife oluşu ve Sıffin Savaşı

Kırkpınar Güreşleri

1300'lerin ikinci yarısı Türkler'in Anadolu'dan Rumeli'ye geçtiği ve Avrupa içlerine doğru yayılmaya başladığı yıllardır. Öncülerden 40 akıncı, konakladıkları bir çayırılıkta birbirleriyle güreş tutarlar. Aralarından ikisi yenişemezler ve saatlerce süren güreşten sonra yorgunluktan ölürlür. Akıncılar Balkanlar'da savaştıktan sonra geri döndüklerinde arkadaşlarını gömdükleri yerde bir pınarın kaynaklığını görürler. Çevre köylerin halkı bu pınara "Kırkların Pınarı" adını koyar ve iki akıncıyı anmak için burada her yıl büyük güreşler düzenlenir. Kırkların pınarı zamanla halkın dilinde "Kırkpınar" adını alır.

Türkler'in geleneksel sporu olan güreşin iki önemli türü yağlı güreş ve karakucaktır. Ana kuralları hemen hemen aynı olan bu iki güreşten karakucak yağsız güreştir. Bir pehlivan güreşmeye karakucak ile başlar, çıraklık dönemini geçirdikten sonra yağlı güreşe geçer. Yağlı güreş gücün yanı sıra dengeye dayanır. Bu güreşte sınıflandırma ağırlığa göre değil, ustalığa göredir. Örneğin 70 okkalık Çolak Molla Mümin 100 okkanın üstünde birçok güreşçiyi yenerek başpehlivan olmuştur. Yağlı güreşte sınıflar, deste, küçük boy, orta boy, büyük boy, küçük orta, küçük orta büyük boy, başaltı, baş adlarını taşır. Yağlı güreşte yenik düşme genellikle göbeğin açılmasıyla olur. Buna pehlivan dilinde "göbeği yıldızları gördü" denir.

Eskiden Kırkpınar Güreşleri her yıl Rumî nisan ayının 20.günü başlayıp, 23.günü akşamı sona ererdi. O yılki güreşlerin düzenlenmesini üzerine alan köy ağası önceden çevre köy ve kasabalara çağrı yerine geçen kırmızı dipli mumlar gönderirdi. Türkçe'de bugüne değin gelen "kırmızı dipli balmumu ile mi çağırdım ?" sözü buradan gelmektedir. Güreşleri izlemeye gelen-

ler Kırkpınar ağasına para ve armağanlar sunarlar, o da bunları pehlivanlara dağıtırdı. Geç vakitlere değin süren güreşler sona erdikten sonra ağa kazananların ödülleri verir, mevlit okunur ve çevre köylerden getirtilen fakir çocukların sünnet düğünü yapılırdı. Bu arada ertesi yılın Kırkpınar ağasının seçimi yapılırdı. Cumhuriyet'ten sonra tarihi Kırkpınar çayırı Türkiye sınırları dışında kalmıştır. Edirneli Şevket (Ödül), Ekrem (Demiray), Tevfik (Sülün), Nâzım, Mehmet ve Şâzi beylerin çabaları sonucu Kırkpınar güreşleri 1924 baharında Sarayıcı çayırında yeniden yayılmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Kırkpınar Güreşleri'nde başpehlivanlığı kazananlar şunlardır: Benli Abdullah (1924), Geçkinli Yusuf (1925), Edirneli Kara Emin (1926), Manisalı Rıfat (1927), Mandıralı Ahmet (1928), Gostivarlı Mülayim (1929,1934), Bandırmalı Kara Ali (Acar) (1930-1933), Tekirdağlı Hüseyin (Alkaya) (1934-1942), Babaeskili İbrahim (1943,1945), Hayrabolulu Süleyman (1944,1947,1950), Sındırgılı Şerif (1946,1949), Çolak İsmail (1947), Kulelili Mustafa (1948), İzmitli İrfan (Atan) (1951,1953,1955), Tarzan Mehmet (1952), Samsunlu İbrahim (Karabacak) (1954,1956,1959,1960), Bandırmalı Hasan (Acar) (1957), İzmitli Adil (Atan) (1958), Mehmet Ali Yağcı (1961-1962,1964), Adapazarlı Sezai (Kanmaz) (1963), İzmirli Kara Ali (1965), Ordulu Mustafa (Bük) (1966-1968), Babaeskili Nazmi (Uzun) (1969), Hasan Şahin (1971), Akhisarlı Arap Mustafa (Yıldız) (1972,1981), Ordulu Davut (1973), Kara Ali (Yılmaz) (1974), Aydın Demir (1976-1979), Mehmet Güçlü (1980), Hüseyin Çokal (1982,1983). 1970'te başpehlivan belli olmamıştır.

1480 dolaylarında Şiraz'da Behzat tarafından yapılmış, Ali'nin şeytanlarla mücadelesini gösteren minyatür

►
Alevilik ve
Şiilik

Basra'yı ele geçirdiler. Ali, elinde bulunan savaşçıların azlığı nedeniyle Medine'den ayrıldı, Küfe'den sağladığı güçle Basra üzerine yürüdü; bu arada, Talha ve Zübeyr ile yapılan barış girişimleri sonuç vermeyince, iki Müslüman birlik arasında savaş başladı. Kendi yandaşlarını yüreklendirme amacıyla Ayşe bir deveye binerek savaşa girdi. İslam tarihinde "Cemel Olayı" diye bilinen bu savaş Ali kazandı (656), bütün Irak Ali'nin yönetimi altına girdi. Bu olay karşısında Suriye Valisi Muaviye, Emevî ailesinin başı olduğunu ileri sürerek ayaklandı, Mısır'ı ele geçirdi; halifeliği Ali'nin elinden almak için yeniden ordu düzenlemeye başladı. Ali ordusu ile Suriye üzerine yürüdü (657). Muaviye, Osman'ın öcünü alacağını söyleyerek onu öldürenlerin kendisine verilmesini istedi. Bu istek geri çevrilince Siffin'de karşılaşan iki ordu arasında 110 gün süren bir savaş başladı. Ali'nin ordusu üstünlük sağladığı bir sırada, Amr b. As'ın önerisi üzerine Muaviye'nin savaşçıları *Kuran'a* uyduklarını, *Kuran* ne derse onu yapacaklarını söyleyerek mızraklarının uçlarını *Kuran* yaprakları takarak ileri yürüdüler. Bu durum Irak savaşçıları etkiledi, bir yavaşlama başladı. İki yanda da *Kuran'a* uyma eğilimi belirince, birer aracı seçilmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Muaviye Amr b. As'ı Ali de Ebu Musa el-Eşari'yi anlaşmacı olarak seçti. Aracılar Erzuh'ta toplandı. Amr b. As'ın bir oyunu sonucu Ebu Musa, Ali'yi görevden aldığını açıklayınca, Amr b. As yüksek sesle "ben de Muaviye'yi halife seçtim" dedi (658).

Bu olaydan sonra, Ali'yi görevden almanın dine aykırılığını, Ali'nin bu anlaşmaya yanaşmaması gerektiğini ileri süren büyük bir topluluk, Ali'nin ordusundan ayrıldı, Medain ilini ılgarladı. Ali, İslam tarihinde Hariciler diye anılan bu topluluğun üzerine ordusuyla yürüdü, onları dağıttıktan sonra Küfe'ye çekildi. Burada, Haricilerden Abdurrahman b. Mulcem, gizlice yanına sokularak Ali'yi öldürdü (661).

Ali İslam tarihinde din savaşları, İslam dinini yayma konusundaki çalışmaları dışında, bir düşünce-nin, bir inancın öncüsü olarak bilinir. İslam ülkelerinde tarikat adı verilen kuruluşların birkaçı dışında, hepsi Ali'den kaynaklanır, soykütükleri Ali ile başlatılır. Peygamberin "ben bilim iliysem Ali de onun kapısıdır" anlamına gelen "ene medinetü'l-ilm ve

Ali babuha" sözlerine dayanılarak Ali bilimin öncüsü sayılır, ona ermişliğin ulusu karşılığı "şâh-i velâyet" denir. Ali, peygamberin yakını, inanç birliğine ulaşmış yandaşı olması nedeniyle *Kuran'a* ve *Kuran'ın* bir yorumu, bir açıklanışı olan Hadis'e bağlıdır, Peygamberin izini sürdüğünden dolayı da Sünnî'dir. Tanrı'nın birliğine, peygamberin bir Tanrı elçisi olduğuna, ona *Kuran* adı verilen kitabın indirildiğine (vahy edildiğine) inanmıştır. *Kuran*'la bildirilen, Hadis'le açıklanan bütün ilkelere uymagereğini benimsemiştir. İslam dininin uygulanmasını gerekli gördüğü bütün eylemlerin geçerliliğine inanmış, onların yerine getirilmesi konusunda kuşkuya düşürücü bir davranışın dine aykırı olduğunu düşünmüştür.

Tarikat adı altında toplanan ve Ali'ye bağlanan inanç kurumlarının beslendikleri değişik odaklar vardır. Biri *Kuran* ve Hadis, öteki de İslam dininin doğuşundan önce, İslam ülkelerinde yaygın olan, çoktanrıci dönemden kalan düşünce ürünleri ve geleneklerdir. Ali, birinci kaynağın içerdiki inanç varlıklarını benimsemiş, ikincilere ise yaşadığı sürece karşı çıkmıştır. Bu nedenle Ali'ye bağlanan tarikatların benimsediği düşünce ürünlerinin ikinci bölümünün Ali ile bir ilgisi yoktur. Bu inançlar, sonraları, İslam dininin getirdiği ilkelerle bağdaşmayan bir yaşama biçimine alışmış toplulukların uyguladıkları gelenek ve göreneklerden kaynaklanır. Gerçekte Ali bir tarikat kurucusu olmadığı gibi, İslam inançları dışında, bir düşünce çıkışı benimsemiş de değildir.

Ali ile bağlantılı olduğu ileri sürülerek, sonraları, Alevilik adıyla yayılan inançların ve o inançları benimsemiş kurumların ise üç ayrı kaynağı vardır: A) İlk Çağ Anadolu-Yunan felsefesinden kaynaklanan, özellikle Orpheus ve Pythagoras düşüncesinden beslenen, sayı ve harflerle bağlantılı inançlar; B) Yeni-Platonculuk akımının kurucusu Plotinos'un görüşlerini yeni bir yorumdan geçirerek İslam inançlarıyla bağdaştırmaya çalışan aydınların düşünceleri; C) Eski İran-Hint dinlerinden kaynaklanan inançlar. Bunlar arasında en etkili olanı İran'da hızla gelişen, çok geniş bir alana yayılan Zerdüşti inançlarıdır. İÖ 7. yy ile 6. yy dolaylarında ortaya çıkan, Irak-İran-Anadolu ülkelerinde hızla yayılan bu çoktanrıci dönem inançlarından beslenen yeni İslamcı akım, kısa bir süre içinde kurumlaşarak çeşitli tarikatların doğmasına olanak sağlamıştır. Ali'nin yaşadığı dönemde, özellikle Muaviye ile savaştan sonra Ali'ye karşı bir tutum benimseyen Hariciler'in ardından başka topluluklar belirmiş, Ali'nin olduğu ileri sürülen düşünceleri yeni bir yorumdan geçirerek mezhep denen kurumlar oluşturmuşlardır. Ancak, bunların bir tekisinin bile Ali ile bağlantısı yoktur.

Ali ile Muaviye arasında geçen olaylardan esinlenen ve İslam tarihinde "beşinci mezhep" olarak nitelenen Şiilik, gerçekte, eski İran inançlarından beslenen, kökeninde Zerdüşti inançları bulunan, İran ulusunun tarih varlığı olan bir inanç kurumudur. Ali'ye bağlanması bir egemenlik sorunudur. Bu sorunun kaynağını da, eski İran uygarlığını bir bütün olarak, İslam inançlarına karşı savunma oluşturur.

Ali'nin düşünceleri, *Nehcü'l-Belaga* adlı yapıtında, şiirleri ise *Divan*'ında toplanmıştır. Müslümanlar'a doğru yolu gösterme, onları uyarma amacıyla, yaptığı konuşmaları (hutbeleri), açıklamaları içeren

Tarikatların
kaynağı

► bu ilk yapıtın kaynağı *Kuran* ile Hadis'tir. Ali, çevresinde toplananların kendisine sordukları sorulara verdiği karşılıkları, kimi olaylar nedeniyle yaptığı açıklamaları, yorumları "hutbe" adı altında düzenlerdi. Sonradan bu hutbeler bir kitap halinde toplandı. Bu yapıtta geçen konulara göre Ali İslam dininin bütün ilkelerine, Peygamber'in önerilerine bağlıdır. Bütün düşünceleri *Kuran* bildirilerine uygundur. Erdem, doğruluk, iyilik, güzellik, bilgelik, yiğitlik, yardım, açıkyüreklilik, sevgi, saygı, konukseverlik, ölçülülük, güler yüzlülük gibi bütün toplumlarda birer değer ya da davranış ilkesi olarak geçerlik kazanan durumlar *Kuran*'da ve ona bağlanan Ali'de vardır. Ali bilime çok değer verirdi. Nitekim kaynak-

lar, "bana bir harf öğretenin kulu olurum" dediğini yazmaktadır. Ancak burada geçen bilim sözcüğünden *Kuran* ile Hadis'in uygun gördüğünü anlamak gerekir.

Divan'da toplanan şiirlerde işlenen konular yaşanan olaylardan, insan ilişkilerinden kaynaklanmıştır. Şiir, ona göre, amaç değil, düşünceyi dile getirmede etkili bir araçtır. Şiirin gücü bir söyleyiş biçiminde, bir de içeriğindedir. Bu şiirlerin incelenmesinden anlaşıldığına göre, Ali'nin düşünce evreninde bütün insanlar kardeştir, birbirine eşittir. Bunun nedeni de bütün insanların Adem ile Havva gibi ortak bir ata ile anadan gelmiş olmalarıdır. "Bütün insanlar eşittir, onların atası Adem, anası Havva'dır".

Ahlak bakımından kişinin alçakgönüllü, güler-

İslam'da Bilim

Ali'nin benimsediği İslam inancına göre, bilim inancın temelini oluşturur. Bilimsiz inanç geçersiz, inançsız bilim değersizdir. Tanrı yoktan yarattığı insanı bilim edinme yetenekleriyle donatmış, ona kendini ve başkalarını tanıma kolaylığı sağlamıştır. Bilim, inanan kişinin kendini bilmesiyle, Tanrı ve evren karşısındaki durumunu, yerini anlamasıyla başlar. Kendini bilmeyen kişinin Tanrı'yı bilmesi de söz konusu değildir. Bilimin kaynağı Tanrı korkusu olduğuna göre bilmek Tanrı varlığının yüceliğini kavramaya çalışmakla sağlanır. Yarattılmış varlıklar içinde, bilme yeteneği olan tek varlık insandır; bu nedenle Tanrı'ya en yakın olan odur. Kişi bilim edindikçe tanrısal varlığın özelliklerini, niteliklerini düşünme olanağı bulur. Tanrı varlığını bilmeye yarayan bilim deneyle, gözlemlle değil, içedönüşle, derin düşünceye dalmakla, gönülde Tanrı'dan başka bir varlığın bulunmadığı kanısına varmakla sağlanır.

Ali'nin bilim kavramından anladığı "gönül bilgisi" denen "irfan"dır. İslam dinine göre gerçek, tanrı varlığını konu edinen, insanı bütün kuşkulardan, *Kuran*'ın yasakladığı eylemlerden, davranışlardan uzaklaştıran, insan olmanın önemini, insanın görevlerini, yaratılış olayını, ölümden sonra dirilmeyi, yargı gününü, inancı, inanı, tanrısal buyrukları bilmeyi içeren bilimdir. Ali'nin ölümlüyle sonuçlanan olaydan sonra kurulmaya başlayan tarikatların Ali'ye bağlananları, bilimde tasavvuf yolunu seçerek gönül bilgisini benimsediler. Bu bilginin yorumunda Plotinos'tan kaynaklanan görüşler ağır bastı; tasavvuf Yeni-Platonculuk'un etkisinde kaldı ve bilim kavramının, İslam dininin önerdiği, anlamı değişti. Sonraları Alevî diye nitelenen tarikatların ortaya çıkmasıyla bilim kavramı Tanrı-İnsan-Evren üçlüsünden oluşan birliği kavrama anlamını kazandı. İslam dininin benimsediği bilim anlayışının, "bilimin başı Tanrı korkusudur" görüşünün yerini, "bilimin

özünü oluşturan sevgidir", "bilim sevgiyle başlar" düşünceleri aldı.

Bilim, kişinin yücelmesini, taşıdığı tanrısal nitelikleri kavramasını, olgunlaşmasını, insan-Tanrı özdeşliğini kendi varlığında yaşayarak bînaesini, ermesini sağlayan bir ışıktır. Bu ışıgın, gönül bilgisi denen bu varlığın kaynağı Ali sayıldığından ona "Şâh-ı Velâyet" dendi ve bilim bir ermişlik ilkesine dönüştü. Bilim kavramına bu anlayışla bakan tasavvuf "bilim kişinin kendini bilmesidir," diye nitelendi. Yunus Emre bu görüşü

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendüni bilmezsin
Ya nice okımağdür

dizeleriyle dile getirdi. Başlangıçta, İslam dininin içeriğine bağlanan bilim, sonraları, yön değiştirerek "insanı anlama yolu" olarak tanımlandı, "kendini bilen Tanrı'yı bilir," yargısının yanında "Tanrı'yı bilen kendini bilir," "kendini bilen başkasını bilir," "başkasını bilen kendini bilir," "başkasını bilen Tanrı'yı bilir," biçiminde görüşler yer aldı. *Kuran*, bilimi Tanrı'yı bilmek diye yorumlarken, okumayı "oku, Tanrı'nın adıyla" diye başlatırken, Ali'nin yolunu tutan tarikatlar başka bir görüşü benimseyerek bilime daha somut bir ortam buldular. Bu anlayışa göre insan, evrende, tanrısal nitelikler taşıyan bir değerler varlığıdır; daha değişik bir inanca göre Tanrı'dır. Tanrı bütün bilgileri özünde topladığından, bilgisi, bilme gücü zaman ve mekânla sınırlı olmadığından en yüce bilgidir, bütün bilgileri bilendir (âlim-i küll); onun doksan dokuz adından biri de "âlim"dir. İnsanın bilgi edinmesi, böyle bir nitelik taşıması nedeniyle tanrısalı, varlığının özü gereğidir. Bu yüzden bilgin Tanrı'ya en yakın olan insandır. *Kuran*'da "biç bilenle bilmeyen bir olur mu" sözleri bunu bildirir.

yüzlü, yardım sever olması gerekir. Geçmişle övünmek, başkalarına karşı üstünlük taslamak insanın özüyle bağdaşmaz. İnsanın özü su ile balıktır. "Sen soyunla sopunla övünürsen ben de elimin açıklığı ve alçakgönüllü oluşumla övünürüm." Kişiye üstünlük kazandıran bulunduğu görev aşaması, toplum içindeki etkisi, varlığı değil bilgisidir. Bilgi bir süs değil, başkalarını aydınlatma, onlara doğru yolu göstermek içindir. Kendine saklanan bilginin önemi yoktur. "Bilim kişinin değerini artırır, ona güzel bir yaşam sağlar." Bilgin kişinin başlıca görevi çevresini aydınlatmak, bilgisizleri bilgili kılmak, eğitmek ve yetiştirmektir. Bilginin "karşılık beklemeden kendisine başvuranları aydınlatması, uyarması gerekir." Evreni ölü

Toplum

durumdan kurtaran, ona dirilik kazandıran bilimdir. Bu nedenle bilimle ahlak birbirini gerektirir; biri olmadan öteki olamaz, bilgi ahlakın ışığıdır. Bilgisiz, anlayışsız kimselerle arkadaşlık etmek, yakınlık kurmak, toplumda, kişinin değerini düşürür. "Kişinin değeri arkadaşlarıyla ölçülür, kişinin aynası arkadaşlarıdır."

Tanrı bütün evrenin, onu dolduran nesnelerin, insanların ve öteki dirilerin tek yaratıcısıdır, önsüz-sonsuzdur. Ona beslenen sevgi, gösterilen saygı karşılıksız olmalıdır. İlerde bir yararı dokunur diye Tanrı'yı sevmek, onun buyruklarını bir çıkar düşünerek yerine getirmeye çalışmak, inançla, İslam diniyle bağdaşmaz. Tanrı'ya duyulan sevgi arınmış bir sevgidir, olgun, aydın kişinin sevgisidir. Kötülerin Tanrı'yı sevmelerinde de bir kötülük saklıdır. Böyle bir sevginin sonu yıkımdır, acıdır, üzüntüdür. Evren kalıcı değildir, geçicidir, yoktan yaratılmıştır, günün birinde yine yokolacaktır. Bu nedenle ona karşı aşırı bir sevgi duymanın, bağlanmanın gereği yoktur. Geçici olana bağlanmanın ardından üzüntü, acı ve bunalım gelir. Yeryüzünde ne varsa gelip geçicidir, sevinç, kıvanç gibi acı ve üzüntü de geçicidir.

Ali'ye bağlanan tarikatlar

Erdem kişinin sözünde durması, alçakgönüllü ve eliaçık olmasıyla bağlantılıdır. Erdemli kişi yardımsever, iyiliksever olur. Bu nitelikleri taşımayan bir davranışın erdemle ilgisi yoktur. Kötü alışkanlıkların kaynağı erdemsizliktir, bilgisizliktir. Kötü alışkanlık azgın bir yaradan daha kötüdür. "Günün birinde yarayı sağıltacak ilaç bulunur, ancak kötülüğü gidermenin, kötüyü iyi yapmanın ilacı yoktur." Erdemli kişi bütün eylemlerinde ölçüyü, tartıyı bilen, davranışlarında uyumlu olan kişidir, onda evrenin geçici, oyalayıcı varlıklarına karşı aşırı bir istek bulunmaz. Yeryüzünün mutlulukları da, mutsuzlukları da geçicidir. Çok sevinmek ya da bir yıkım karşısında derin üzüntüye kapılarak sarsılmak erdemli, uslu kimsenin işi değildir.

İslam dininde kesin bir ilke olmamakla birlikte günlerin ayrı ayrı özellikler taşıdığı inancı yaygındır. Peygamberin değişik olaylar nedeniyle günlerin özelliğini belirleyen sözleri vardır. Ali, bu sözlere dayanarak, yedi günün yedi ayrı özellik taşıdığını bir şiirinde işlemiş, açıklamıştır. Cumartesi iyi bir gündür, bu gün avlanmak yararlıdır. Pazar günü yapım (inşaat) günüdür, Tanrı yaratıcı gücünü o gün göstermeye başlamıştır. Pazartesi yolculuğa çıkanlar dileklerine kavuşurlar. Salı günü sağıltım günüdür, sayrıların o gün kan aldirmaları iyi gelir. Çarşamba günü ilaç almak yararlıdır, iyileşme günüdür. Perşembe

gereksinmelerin giderilme, yakarışların yerine getirilme günüdür. Cuma günü evlenmenin yararları çoktur. Bugün gençler evlenmeli, evlilik yemekleri yenmelidir.

Ali'nin günlerle ilgili açıklamaları, kendisinden 1300 yıl önce yaşamış Yunan ozanı Hesiodos'un *İşler ve Günler* adlı yapıtında işlediği konuları anımsatır. Ali'nin İlk Çağ ozanından yararlandığı, onun şiirlerini incelediği söylenemez; ancak yaşanan bir geleneğin yaygınlığı söz konusu olunca kimi özdeşliklerin varlığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu olay İslam diniyle İlk Çağ inançları arasında bir bağlantı bulunduğunu sergilemektedir.

Ali'ye göre toplum insanlar için gereklidir, topluluktan güçlülük doğar, birlik mutluluk getirir. Toplumda birliği, bütünlüğü sağlayan inandır. İslam dininin öngördüğü inan, *Kuran*'la ve Hadis'le bildirilmiştir. İnanın başka bir gücü de bütün insanları kardeşlik duygusu içinde yaşatmak, karşılıklı güveni, yardımı sağlamaktır. Bütün inananlar kardeşdir. Toplumu ayakta tutan da bu kardeşlik duygusudur. Birliği sağlayan inanın karşısı yalandır, iki yüzlülüktür, sözünde durmamaktır. İslam dinine göre inanla yalanın bir arada bulunma olanağı yoktur. Bu nedenle inanan bir kimse için yalan söz konusu değildir, yalancının inancı da yalandır.

Toplum yönetiminde tek yasa *Kuran* ile Hadis'tir, bütün kurumların bu iki kaynağa göre düzenlenmesi gerekir. Toplumu oluşturan bireyler arasında eşitlik *Kuran*'ın bildirdiği ilkelere göredir. Kadın-erkek eşitliği değil, *Kuran*'ın öngördüğü denge söz konusudur. Erkek kadından üstündür; kadının toplum kurumlarında görev alması, erkekle eşit yetkiler taşıması, *Kuran*'ın, Hadis'in öngördüğü biçimin dışında giyinmesi düşünülemez.

Ali'nin ölümünden sonra İslam toplumunda bölünme daha büyük boyutlara ulaştı, Ali yandaşları ile Muaviye'ye bağlananlar arasında kanlı olaylara varan gerginlik arttı. Özellikle Hüseyin'in öldürülmesiyle sonuçlanan Kerbelâ olayı, İran'ın Ali ve çocuklarını tutmasıyla görünüşte inanç, gerçekte bir egemenlik sorununa dönüştü. Ali'yi tutanların büyük çoğunlukta olduğu İran, Şii Mezhebi diye bilinen yolu tuttu. Bunda Ali'ye bağlılık, İslam inançları karşısında, eski İran inançlarını koruma niteliğindedir. İran Alevilik'i bir Şii geleneğine büründü; Anadolu Alevilik'i ise "Kızılbaşlık", "Bektaşılık" ve "Tahtacılar" adıyla, biraz değişik nitelikte, İlk Çağ uygarlık ürünlerinden beslenerek gelişti. Kerbelâ olayından üzüntü duyan, bir yandan da çoktanrı inançlarının etkisinde kalan Aleviler de ikiye ayrıldılar. Bunlardan biri Ali ile Tanrı arasında özdeşlik olduğu görüşünü savundu; öteki Ali'nin bir inanç insanı olduğunu, tarikatların ondan başladığını ileri sürmekle yetindi. Bu bölünme, başka bir biçimde, tarikatlara da yansdı. Böylece "Sünni tarikatlar", "Alevî tarikatlar" diye iki ayrı erekle kuruluş ortaya çıktı. Ali ile Tanrı arasında özdeşlik olduğunu ileri sürenler Ali'nin tanrılığını da ortaya attılar. Onlara göre Ali Tanrı'dır, Tanrı Ali'nin varlığında insan kılıfına girerek görünüş alanına çıkmıştır. Tanrı Ali'dir, Ali Tanrı'dır. İslam inançlarıyla bağdaşmayan bu görüşe "Ali Allahilik" ya da "Galiye" denir. Bu inanç İlk Çağ'da insan-Tanrı özdeşliğini ileri süren anlayıştan kaynaklanır. Ali,

sağlığında, kendisine “sen Tanrı’sın” diyen bir kimseyi öldürtmüş, Tanrı dışında tapılacak bir varlığın bulunmadığına inandığını, bu tür düşüncelerin İslam diniyle ilgisi olmadığını göstermişti.

Ali’ye bağlanan ikinci topluluk ise peygamberin ölümünden sonra halifelik Ali’ye verilmesi gereğince inanarlardan oluştu. Onlar da peygamberin “benden sonra imam Ali’dir” hadisine dayandılar. İmamlık sorunundan kaynaklanan bu görüş, Kerbelâ savaşından sonra hızla gelişti, yayıldı. Gerek Şiiler, gerekse Anadolu ve başka ülkelerdeki Aleviler arasında “On İki İmam” ya da “İmamiye” adıyla anılan bir akım niteliğini kazandı. Bu akım, imamlığın Ali’ye, ondan sonra oğullarına, daha sonra torunlarına ve soyuna geçtiği görüşünü bir ilke olarak benimsedi. Böylece ilk imam Ali, son imam da onuncu göbekten torunu Mehdi olmak üzere On İki İmam ortaya çıktı: Ali (598-661), Hasan (624-670), Hüseyin (625-680) Zeynelabidin, (659-719), Muhammed Bakır (677-733) Cafer-i Sadık (699-765), Musa Kâzım (645-799), Ali Rıza (765-818), Muhammed Taki (811-835), Ali Nakî (829-868), Hasan Askerî (846-874), Muhammed Mehdi (870-878). Alevîler’in inançlarına göre on ikinci imam olan Mehdi ölmemiştir, bilinmeyen ülkededir (gayb âleminde); günün birinde Tanrı’nın buyruğu üzerine ortaya çıkacak, yeryüzü yönetimini eline alacak, kendisine bağlananları mutluluğa kavuşturacaktır. Başka bir Alevî topluluğun inancına göre, imam tanrısal bir varlıktır, ölümsüzdür, bütün eksikliklerden uzaktır, sözü genel geçerlik taşıyan bir yasa niteliğindedir, ona karşı gelinmez, eleştirilemez.

“Hurufîlik” adlı kurum ise, bir yandan Ali’ye, bir yandan da eski İran-Hint inançlarına, Yeni-Platonculuk ve İlk Çağ Anadolu-Yunan düşüncesine, özellikle Pythagoras-Orpheus geleneğine dayanır. Ali’nin elimizde bulunan yapıtlarında görülmeyen bu düşüncelerin, inançların, Ali adından kaynaklanan kuruluşlara İslam diniyle bağdaşma olanağı bulunmayan odaklardan girdiği, yeni bir inanç ve düşünce kurumu oluşturduğu biliniyor. İslam dininin kimi sanat ürünlerini yasaklaması nedeniyle ortaya çıkan boşluğu, Ali adına bağlanan kuruluşların şiir, resim, kabartma, minyatür, yazı-resim yaparak gidermeye çalıştığı, böylece sanatın da Alevîlik’in yayılmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ali’nin din anlayışına karşıt olmakla birlikte, Sünnîlik’in yasakladığı bütün sanat kurumları, Alevîlik adı altında toplanan kuruluşlarda sürdürülmüş, böylece Ali bir sanat koruyucusu olarak nitelenmiştir. Bunun en somut örneği de Ali’nin, çok yaygın olan, resimleri, yazı-resimleri, minyatürleridir.

İslam topluluğunda, İmamlık sorunundan kaynaklanır gibi görünen Ali olayı, çağların akışı içinde, değişik düşünce ve inanç kaynaklarından beslenerek kimi yörelerde yeni bir mezhep, kimi yörelerde tarikat, kimi yörelerde de tasavvuf olarak gelişmiş, Ali adı çevresinde birçok kurumun doğmasına olanak sağlamıştır.

• YAPITLAR: *Nehcü’l- Belaga; Divan.*

• KAYNAKLAR: İ.Z. Eyuboğlu, *Alevilik-Sünnîlik*, 1979; *Hazreti Ali Divanı*, 1981; E. B. Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 1964.

• BAKINIZ: HACI BEKTAŞ VELÎ, İSMAİL I, MUAVİYE, Hz. MUHAMMED.

ALİ EFENDİ [Basiretçi] (1838-1912)

Osmanlı gazeteci ve yazar. İlk Osmanlı gazetelerinden *Basiret*’i çıkarmıştır.

Doğum yeri bilinmemektedir. Enderun’dan yetişmiştir. 1867’de gazete çıkarmak için Hariciye Nezareti’ne başvurdu; ancak Girit’teki karışıklık gerekçesiyle başvurusu iki yıl ertelendi. Sonunda 1869’da *Basiret*’i yayımlamak için izin almayı başardı. Küçük boyda dört sayfadan oluşan ve yirmi paraya satılan *Basiret*, kısa zamanda dönemin en çok satan gazetesi oldu. Yazarları arasında Suphi Paşazade Ayetullah Bey, İsmail Bey, Süleyman Asaf, Mustafa Celaeddin Paşa, Polonya asıllı Hayreddin Karski, Halet Bey, Mustafa Asım Bey ve Esad Efendi bulunmaktaydı. Ahmet Midhat Efendi de Bağdat’tan döndüğünde bir süre *Basiret*’te yazarlık yapmıştır. *Basiret*’te yazan bir başka ünlü kişi de, daha sonra gazetenin kapatılmasına ve Ali Efendi’nin sürülmesine sebep olacak olan Ali Suavi’dir.

1870 Prusya-Fransa savaşı sırasında *Basiret*, Prusya’yı destekleyen bir yayın siyaseti izledi. Bunun sonucu olarak Ali Efendi, Bismarck tarafından Berlin’e davet edildi ve kendisine modern bir baskı makinesi armağan edildi.

1874’te *Kahkaha* adlı bir mizah dergisi de çıkaran Ali Efendi, *Basiret*’in yayımını 1878’e değin sürdürdü. Ali Suavi’nin Abdülhamid’e karşı Çırağan baskınına katılmasından bir gün önce *Basiret*’te yayımladığı bir makale yüzünden gazete, 20 Mayıs 1878’de kapatıldı. Ali Efendi Kudüs’e sürüldü. Daha sonra çeşitli kaymakamlıklarda bulunan Ali Efendi, son olarak Erdek kaymakamı iken II. Meşrutiyet ilan edildi. Ali Efendi, hemen İstanbul’a gelerek *Basiret*’i yeniden yayımlamaya başladı ise de, bu dönemde ortaya çıkan çok sayıda gazetenin rekabetine dayanamayarak kısa sürede yayıma son verdi. 1912’de İstanbul’da öldü.

• YAPITLAR: *Yıldız’ın Hatası-Devlet-i Aliyye ve Rusya Muharebesi*, 1908; *İstanbul’da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, 1909, (Yeni harflerle: *İstanbul’da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, 1976).

• BAKINIZ: ALİ SUAVİ.

ALİ EFENDİ [Çatalcalı] (1631-1692)

Osmanlı şeyhülislamı. Fetvalarını topladığı *Fetavâ-yı Ali Efendi* uzun yıllar medreselerde kaynak kitap olarak kullanılmıştır.

Çatalca’da doğdu, Edirne’de öldü. Alanyalı Şeyh Mehmed Efendi’nin oğludur. Öğrenimini Şeyhülislam, Miskerizade Yahya Efendi’nin yanında gördü.

Müdürrislik yaptığı sırada Fazıl Ahmed Paşa ile ordu kadısı olarak Girit seferine gitti (1669). Seferden dönüşünde Selanik ve Mısır kadılıklarına, 1670'te Rumeli kazaskerliğine atandı. 1674'te hastalığı nedeniyle görevinden alınan Yahya Efendi'nin yerine, Osmanlı Devleti'nin 43. şeyhülislamı oldu.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde girdiği savaşlarda yenilmesi ve Padişah IV. Mehmed'in savaş sırasında av peşinde koşması, her yanda tepkilere yol açmıştı. Ali Efendi, padişahı bu tutumundan ötürü uyarmadığı için kınandı. 1686'da Budin elden çıkınca, IV. Mehmed olayları konuşmak için Ali Efendi'yi Yalı köşküne çağırdı; ancak Ali Efendi gitmedi. Bunun üzerine görevinden alınarak Bursa'ya sürgün edildi, burada altı yıl kaldı. 1692'de Edirne'ye çağrılarak II. Ahmed tarafından kendisine ikinci kez şeyhülisamlık görevi verildi. Ancak bu göreve başlandıktan kırk gün sonra öldü.

Alanında bilgili ve çok titiz olan Ali Efendi hiç kimseyi işine karıştırmadı. Şeyhülisamlığı sırasında verdiği yerinde karar ve ilamlar ulema, özellikle kadılarca kabul görmüştür. Verdiği fetvalar *Fetevâ-yı Ali Efendi* adlı yapıtında toplandı. Bu kitap yıllarca medreselerde ders kitabı ve kaynak olarak kullanıldı.

• **YAPITLAR:** *Fetavâ-yı Ali Efendi*, (ö.s), Kefeli Salih Efendi (der.), 2 cilt, 1893-1894.

• **KAYNAKLAR:** Ahmed Rifat, *Devhatü'l-Meşayih*, ty; Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1914; *İlmiye Salmame-si*, 1914.

ALİ EFENDİ [Paşmakçızade] (1638-1712)

Osmanlı şeyhülislamı. İlmiye teşkilatını yeniden düzenlemeye çalışmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı yerde öldü. Üsküdar kadılarının Paşmakçızade Mehmed Efendi'nin oğludur. Zamanın bilginlerinden ders alarak yetişti. Müftü Abdürrahim Efendi'nin yanında bulundu. Çeşitli medreselerde müdürrislik yaptıktan sonra 1688'de Kudüs, ardından da Edirne kadısı oldu. Bir süre sonra Rumeli kazaskerliğine yükseldi. 1703'te, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesine yol açan Edirne Vakası'nda ayaklanmacılar, Ali Efendi'yi şeyhülislam seçtiler. Ancak böyle karışık bir ortamda bu görevi kabul etmeyi tehlikeli gören Ali Efendi hastalığını ileri sürerek işe başlamadı ve durumu padişaha bildirdi. Ayaklanmacılar da, yerine eski şeyhülislam Mehmed Efendi'yi getirdiler. Daha sonra duruma el koyan II. Mustafa, Ali Efendi'nin şeyhülisamlığını onaylayarak İstanbul'a buyruk yolladı. Ancak ayaklanmacılar Mehmed Efendi'yi şeyhülislam yaptıklarından Ali Efendi göreve başlayamadı. Yirmi üç gün sonra da istifa etti.

Paşmakçızade Ali Efendi, 1704'te ikinci kez şeyhülisamlığa atandı. İlmiye sınıfının uyması gereken kuralları yeniden düzenledi. III. Ahmed'in güvenini kazandı. Ama, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın kışkırtmaları sonucu 1707'de görevsiz kaldı. Kitap Arşivi

a sürüldü. Üç yıl süren sürgünden sonra affedilerek 1710'da üçüncü kez şeyhülisamlığa atandı. Ölene değin görevini sürdürdü. Oğlu Paşmakçızade Abdülah Efendi de şeyhülislam olmuştur. Verdiği fetvaları *Fetavâ* adlı yapıtında topladı.

ALİ EFENDİ [Tamburî]

(1836-1902)

Türk besteci ve tambur ustası. Şarkı formundaki besteleriyle tanınır.

Midilli adasında doğdu. Babası hafızdı. Yedi yaşındayken hıfzını tamamladı. Genç yaşta İstanbul'a geldi ve burada Latif Ağa ve Rıza Efendi'den musiki dersleri, Tamburi Küçük Osman'dan da tambur dersleri aldı. Kısa zamanda ünü yayıldı ve Abdülaziz'in padişahlığı sırasında saraya müezzin olarak girdi. Hünkâr imamlığına dek yükselmesine karşın, 1885'te II. Abdülhamid tarafından İzmir'e sürüldü ve bu kentte öldü.

Ali Efendi, tambur ustalığından çok besteciliğiyle tanınır. Şarkılarında olduğu kadar klasik formlardaki eserlerinde de Hacı Arif Bey'in etkisinin yanı sıra bestecinin kendine özgü lirizmi ve duygusallığı görülür. Sûzidil makamındaki iki beste, bir ağır, bir de yürük semaiden oluşan takımı çok ünlüdür. Eserleri oğlu Tamburi Aziz Mahmud Bey tarafından notaya alınmıştır. Bu notalar 1911'de Aksaray yangınında yanmışsa da, eserleri kulaktan kulağa yayılarak günümüze ulaşmıştır.

Ali Efendi'nin öğrencileri arasında Tamburi Cemil Bey, Rakım Elkutlu gibi Türk musikisinin ustaları da vardır.

ALİ EKBER [Hıtâî]

(16. yy)

Osmanlı gezgin. Seyahatnamesinde 16.yy Çin sarayı üstüne ayrıntılı bilgi vermiştir.

Yaşamı hakkında çok az şey bilinmektedir. 1500'lerin başında Çin'e giderek, özellikle ülkenin kuzeyindeki Hıtay bölgesini dolaşmış, İstanbul'a döndükten sonra 1516'da yazıp bitirdiği Farsça *Hıtâ' inâme* adlı seyahatnamesini önce I. Selim'e, onun ölümü üzerine Kanunî Sultan Süleyman'a sunmuştur. Yapıt, Çin hakanının sarayında hizmet görenlerin Müslüman olduğu, hakanın onlara gizlice ilgi gösterdiği, Ming hanedanının Müslümanlık'a yakınlık duyduğu ve Müslümanlar'ın Çin yönetiminde önemli rol oynadıkları konusunda ayrıntılı bilgi verir. Ali Ekber, 1500 yıllarında Çinliler ile Moğollar arasında geçen olayları anlatırken, savaşları ekonomik nedenlere bağlar. Seyahatnamenin Farsça kopyalarında karşılaşt-

tırmalı incelemeler yapılmış, özellikle Ali Ekber'in çiniler için verdiği bilgiler kontrol edildiğinde, Ming sülalesi devrinde yapılan çinilerde İslam etkisinin açık olduğu görülmüştür. Bu incelemelere dayanarak, Ali Ekber'in bu sülale döneminde Müslümanlık'ın Çin'de büyük etkisi olduğu konusundaki görüşlerinin gerçeğe uyduğu ve yazarın 1506'da Pekin'de bulunduğu kesin sayılmaktadır.

Ali Ekber, Gıyaseddin Nakkaş'ın seyahatnamesinden yararlandığı gibi, Çin'in kent yaşamına ilişkin bilgileri de eski yapıtlardan, örneğin 1447-1448'de bu ülkeyi dolaşan Süleyman Tacir'in seyahatnamesinden almıştır. *Hutâ'inâme*'nin III. Murad döneminde yapılmış, ancak çevirmenin kim olduğu bilinmeyen *Tercüme-i Tarîh-i Nevâdir-i Çin-i Maçin* adlı eksik bir Türkçe çevirisi vardır.

• YAPITLAR: *Hutâ'inâme*, 1516.

• KAYNAKLAR: O.Ş. Gökyay, "Türkçede Gezi Kitapları", *Türk Dili-Gezi. Özel Sayısı*, (258), 1973; F.Köprülü, "Kitabiyat tenkidi: Acaibü'l-Letaif", *Milli Tettebular Mecmuası*, (5), 1916.

ALİEV, Ali (1935)

SSCB'li güreşçi. Dünya ve Avrupa şampiyonu olmuştur.

1950'lerin sonunda serbest güreş 52 kiloda sikletinin en iyi güreşçilerinden biri olarak kendini gösterdi. 1959 ve 1962'de Dünya Şampiyonu oldu. 1963'te Türk güreşçisi Cemal Yanılmaz'a yenilerek dünya ikincisi olurken 1966'da bu kez 57 kiloda dünya şampiyonluğunu yeniden kazandı. 1967'de aynı kiloda tekrar şampiyon oldu. 1968'de 57 kilonun Avrupa şampiyonluğunu kazanarak güreş hayatını kapattı.

ALİHANOV, Abram İsaakoviç (1904-1970)

SSCB'li nükleer fizikçi. SSCB'nin ilk atom bombasını ve ilk nükleer reaktörünü gerçekleştiren ekipte yer almıştır.

5 Mart 1904'te Azerbaycan'daki Kirovabad'da (Gence) doğdu. 1931'de Leningrad Politeknik Enstitüsü'nü bitirdi. Kardeşi A.İ. Alihanyan ile birlikte yapay radyoaktif elementlerin beta tayfı üzerinde sürdürdüğü çalışmalarını, sonradan kozmik ışınımına yöneltti. Özellikle zincirleme nükleer tepkimeler konusundaki araştırmaları nedeniyle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, SSCB'nin ilk nükleer reaktörünü ve ilk atom bombasını gerçekleştirmek üzere kurulan Uranyum Enstitüsü'nde görevlendirildi. Çalışmaları dev-

let tarafından ödüllendirilen Alihanov, 1943'te Sovyet Bilimler Akademisi'nin Nükleer Fizik Bölümü üyeliğine kabul edildi, 1959'da da aynı akademiyeye bağlı Teorik ve Deneysel Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. 8 Aralık 1970'te Moskova'da öldü.

Fransa'da Joliot-Curie'lerin başarıyla sonuçlanan uranyum atomunu parçalama denemeleri SSCB'de büyük ilgi uyandırmış, 1939'da Kurçatov, Alihanov ve öteki fizikçiler Leningrad'da zincirleme tepkimeler üstüne çalışmaya başlamışlardı. Denemelerin olumlu sonuç vermesi üzerine, nükleer reaktörler konusuna devletin ilgisini çektiler ve 1940'ta gerekli fonu sağladılar. Ancak, savaşın getirdiği daha önemli ve güncel sorunlar, özellikle Alman ordularının SSCB topraklarına girmesi nedeniyle konu bir süre için geri plana atıldı. 1945'te ABD'nin ilk atom bombasını geliştirdiği yolundaki haberler kesinlik kazanınca, SSCB hükümeti çalışmalara hız verdi ve nükleer reaktör yerine nükleer silah yapımına öncelik tanıdı. Moskova'da kurulan Uranyum Enstitüsü'nde, aralarında Alihanov'un da bulunduğu on kadar fizikçiden oluşan, Kurçatov başkanlığındaki bir ekip 1946'da ilk zincirleme uranyum tepkimesini gerçekleştirdi. Bu denemeden yaklaşık iki buçuk yıl ve ABD'nin 16 Temmuz 1945'te denediği ilk atom bombasından (filyon bombası) dört yıl sonra, 29 Ağustos 1949'da SSCB'nin ilk atom bombası (filyon bombası) patlatıldı.

Savaş sonrası aynı ekip, yakıt olarak uranyum 235'in ve yavaşlatıcı olarak ağır suyun (döteryum oksit) kullanıldığı ilk Sovyet nükleer reaktörünü gerçekleştirdi. Ardından termonükleer tepkimeler üstündeki çalışmalara ağırlık veren Kurçatov, Alihanov ve öteki fizikçiler, patlama enerjisi füzyon (çekirdek birleşmesi) tepkimesinden kaynaklanan ilk termonükleer bombayı (H-bombası) 1953'te, ABD'nin ilk termonükleer bombasından altı ay önce denediler.

• YAPITLAR: *Kozmîçeskiye Luçi*, 1949, ("Kozmik Işınlr").

• BAKINIZ: KURÇATOV.

ALİ HAYDAR EFENDİ [Büyük] (1837-1903)

Osmanlı devlet adamı ve hukukçu. Şer'i hükümlerin toplanması ve düzenlenmesini sağlamıştır.

İstanbul'da doğdu. Rumeli ileri gelenlerinden Numan Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini babasından ve Fatih'te kendi adıyla anılan tekkenin şeyhi Mustafa Efendi'den gördü. Daha sonra şeyhin halefi Tikveşli Yusuf Efendi'den icazet aldı. Muallimhane-i Nüvvab adlı kadı yetiştirme okulunu birincilikle bitirdi ve kadı oldu. Özel olarak Arapça ve Farsça öğrendi; astronomi ve biyoloji okuyarak bu alanlarda da çalışmalar yaptı. Genç yaşta bitirdiği okula müdür

aland, gerek ameliyat yöntemlerine getirdiği yeniliklerle büyük ölçüde etkilemiştir. Tıp tarihçilerine göre, 19. yy'ın ortalarına değin bu alanda böylesine geniş kapsamlı bir yapıt daha verilmemiştir.

• **YAPITLAR:** *Tezkiretü'l-Kâhhalin*, ty, ("Göz Hekimleri İçin Muhtıra").

• **KAYNAKLAR:** C.G. Cumston, "A Brief Historical Summary of the Treatment of Trachoma, with Special Reference to the Arabian School and the Writing of Ali İbn el-Aissa", *Annals of Medical History*, III, 1921; J. Hirschberg, *Die arabischen Lehrbücher der Augenheilkunde*, 1905; M. Steinschneider, "Zur Oculistik des İsa ben 'Ali (9. Jahrh.) und des sogenannten Canamusali", *Janus*, XI, 1906.

ALİ KEMAL

(1867 - 1922)

Osmanlı gazeteci, yazar. Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkan yazılarıyla tanınmış, bu yüzden linç edilmiştir.

İstanbul'da doğdu, asıl adı Ali Rıza'dır. Mülkiye Mektebi'ndeyken arkadaşlarıyla birlikte çıkardığı *Gülşen* adlı dergiye yazdığı yazılarda Ali Kemal imzasını kullandığı için bu adla tanınmıştır.

1886'da Mülkiye Mektebi dördüncü sınıfındayken Paris'e, oradan da Cenevre'ye gitti. Avrupa'dan çeşitli gazete ve dergilere yazılar gönderdi. 1888'de bitirme sınavlarını vermek için İstanbul'a döndü. 1889'da siyasal çalışmalar yaptığı gerekçesiyle Halep'e sürüldü. Beş yıl boyunca Halep İdadisi'nde Fransızca ve edebiyat dersleri verdi. 1894'te Avrupa'ya kaçtı. Paris'ten *İkdam* gazetesine yazılar gönderdi. Yurt dışında kaldığı yıllarda Brüksel Elçiliği ikinci kâtipliği ve Mısır'da bazı prenslerin çiftliklerinde kâhyalık yaptı. Bu arada, *Türk* gazetesini çıkardı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç gün önce İstanbul'a geldi. *İkdam* gazetesinde yazdığı yazılarda İtilah ve Terakki'yi şiddetle eleştirdi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na üye oldu. 1919'da Damat Ferid Paşa hükümetinde önce maarif, sonra da dahiliye nazırlığı görevlerinde bulundu. Bakanlık görevinden ayrıldıktan sonra, daha önce yayımlamakta olduğu *Peyam* gazetesini *Sabah* gazetesine birleştirerek *Peyam-ı Sabah* gazetesini çıkarmaya başladı. Yazılarında Kurtuluş Savaşı hareketini yerd. 18 Kasım 1922'de tutuklanarak İzmit'e götürüldü. Yargılanmak üzere Ankara'ya götürülmeyi beklerken Nurettin Paşa'nın kışkırtmasıyla halk tarafından linç edildi.

Ali Kemal'in tarih ve edebiyat üzerine makaleleri, çevirileri, şiir ve romanları vardır. Dil ve edebiyatta Muallim Naci'yi izlemiştir. Abdülhak Hamid ve Tevfik Fikret'i yüceltmış, Servet-i Fünuncular ve Türkçüler'e karşı çıkmıştır. *Peyam* gazetesinin edebiyat ekinde Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş, Ahmed Refik, Yahya Kemal, Yakup Kadri gibi yazarları bir araya toplamış; bu ekte "Ömrüm" başlığı altında anılarını yayımlamıştır.

• **YAPITLAR:** *Sorbonne Darülfünununda Edebiyat-ı Ha-*

kikiye Dersleri, 1898; *İki Hemşire*, 1899; *Paris Musahabeleri*, 1899; *Mesele-i Şarkıye*, *Medhal*, 1900; *Çölde Bir Sergüzeşt*, 1900; *Cevabımız*, 1907; *Bir Safha-i Şebab*, 1913; *Bir Safha-i Tarih*, 1913; *Rical-i İhtilal*; *Condorcet*, *Saint-Just*, *Danton*, *Robespierre*, 1913; *İlm-i Ahlak* 1914; *Raşid Müverrih mi, Şair mi?* 1918; *Tarih-i Siyasi*, 1918.

ALİ KUŞÇU

(? -1474)

Türk astronomi ve matematik bilgini. Uluğ Bey'in hazırladığı yıldız kataloğunun tamamlanmasında büyük katkısı olmuştur.

Timur İmparatorluğu'nun başkenti ve o çağın büyük bir bilim merkezi olan Semerkant'ta doğdu, İstanbul'da öldü. Babası Mehmed Bey Timuroğulları'ndan Uluğ Bey'in doğancısı olduğu için "Kuşçu" diye anılan Alâeddin Ali, ilk matematik ve astronomi bilgilerini Uluğ Bey ile Kadızade Rumî'den aldıktan sonra gizlice Kirman'a gitti, öğrenimini orada tamamladı. O dönemde yazdığı, Ay'ın evrelerine ilişkin *Risâle-i Hallü'l-Eşkâlü'l Kamer* adlı incelemesini, kaçışını affettirmek için dönüşünde Uluğ Bey'e sundu. Uluğ Bey de, Kadızade'nin ölümü üzerine Ali Kuşçu'yu Semerkant'taki gözlemevinin başına getirdi. *Zic-i Uluğ Bey* adıyla bilinen büyük yıldız katalogu, gerçekte, bu iki bilginin o dönemdeki ortak çalışmalarının bir ürünü sayılır.

Uluğ Bey 1449'da oğlunun başlattığı bir ayaklanmada öldürülünce, Ali Kuşçu Tebriz'e giderek Uzun Hasan'a sığındı. Uzun Hasan'ın, Akkoyunlular ile Osmanlılar arasındaki barış görüşmeleri için İstanbul'a elçi olarak gönderdiği Ali Kuşçu'yu II. Mehmed saygıyla karşıladı; hatta iki yüz akçe günlük Ayasofya Medresesi'nde ders vermesini teklif etti. Elçilik görevini tamamlamak için Tebriz'e gidip geldikten sonra İstanbul'a yerleşen Ali Kuşçu, Ayasofya Medresesi'nde verdiği derslerle Molla Sarı Lütfü, Kıvameddin Kasım, Sinaneddin Yusuf gibi değerli öğrenciler yetiştirdi; Molla Hüsrev ile birlikte medreselerin yeni öğretim programlarını hazırladı. Onun gelişyle birlikte İstanbul medreselerinde astronomi öğretimi yeni bir atılım kazandı.

Ali Kuşçu'nun matematik ve özellikle astronomi kitapları, Türkiye'de Batılı bilim anlayışının yerleşmesinden sonra da eski medreselerde uzun süre okutulmuştur. Fen bilimlerinin yanı sıra kelam (İslam felsefesi), Hadis, tefsir, Arapça dilbilgisi ve sentaks gibi oldukça geniş bir alanı kapsayan yapıtlarının en önemlisi *Zic-i Uluğ Bey Şerhi*'dir. Ali Kuşçu, Farsça yazdığı bu açıklama yazısında, *Zic*'in düzenlediği o devirdeki en ileri kuramsal matematik bilgilerini verir.

Üç makaleden oluşan *Risâletü'l-Fethiyye* adlı yapıtını 1457'de *Risâle fi'l-Heyye* adıyla Farsça yazmış, 1473'te Arapça'ya çevirerek II. Mehmed'e sunmuştur. Kitabın sonuna ayrıca, gök cisimlerinin Yer'e uzaklıklarını gösteren bir bölüm ile bir dünya haritası eklenmiştir. Açıklamalı ilk Türkçe çevirisi Seyyid Ali b. Hüseyin tarafından 1548'de Halep'te yapılan bu

Yenilikçi düşünceleri

► astronomi incelemesinde Ali Kuşçu, tutulumun (ekliptik) eğilimini 23° 30' 17" olarak belirler.

Semerkan'ta iken Farsça yazdığı *Risâle fi'l-Hesab* adlı matematik kitabını sonradan Arapça'ya çevirerek *Risâle-i Muhammediye* adıyla gene II. Mehmed'e sunan Ali Kuşçu, Nasireddin Tusî'nin İslam felsefesine ilişkin *Tecridü'l-Kelâm* adlı yapıtına da bir şerh yazdı. Bu açıklama kitabı, medrese öğrencileri arasında *Şerh-i Cedid* adıyla bilinirdi. Ayrıca, Arapça dilbilgisine ilişkin *Unkudü'l-Zevâhir* ile Arapça'nın sentaksını inceleyen manzum *Unkudü'l-Cevâhir* adlı yapıtları da Ali Kuşçu'nun önemli incelemeleri arasındadır. Öte yandan Ali Ekber, *Hutâ'inâme* adlı yapıtında Uluğ Bey'in bir tarihte Ali Kuşçu'yu Çin'e gönderdiğini ve gözlemlerini yazmasını istediğini belirtirse de, Ali Kuşçu'nun böyle bir seyahatname yazdığını gösteren hiçbir belgeye rastlanmamıştır. Buna karşılık Ali Kuşçu'nun Herat'a giderek İranlı şair Molla Camii'yi ziyaret ettiği biliniyor.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Zic-i Uluğ Bey Şerhi* (Ragıp Paşa Kütüphanesi No. 928); *Risâletü'l-Fethiyye*, (İstanbul Üni. Merkez Küt. Yıldız No.370); *Risâle-i Muhammediye* (Ayasofya Kütüphanesi, Mecmua No. 2733); *Şerh-i Cedid*, 1884; *Unkudü'l-Zevâhir* (Atıf Efendi Kütüphanesi, No. 2678).

• **KAYNAKLAR**: A. Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1983; W. Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, 1927; Salih Zeki, *Asâr-ı Bakiye*, 1915; S. Ünver, *Ali Kuşçu Hayatı ve Eserleri*, 1948.

• **BAKINIZ**: KADIZADE RUMÎ, ULUĞ BEY.

ALİ MEHMED BAB (1812-1849)

İranlı mutasavvıf. Babiye mezhebinin kurucusudur. Tanrı'nın bütün so-mut varlıklarda görüldüğünü ileri sürmüştür.

Şiraz'da doğdu, Tebriz'de öldü. Değişik kaynaklara göre eski bir aileden gelen, çok küçük yaşta tasavvuf konularıyla ilgilenmeye başlayan Ali Mehmed Bab, önce Şeyh Ahmed İhsai'den, onun ölümünden sonra yerine geçen Şeyh Seyyid Kâzım'dan ders aldı. Bir süre Kerbelâ'da, Şeyh Kâzım'ın yanında kaldı; ondan edindiği düşünceleri yaymak için yetki alınca hacca gitti. Hac dönüşünde Şiraz'da tasavvuf inançlarını yaymaya başladı; çevresinde büyük bir kalabalık toplanınca kuracağı mezhebin ilkelerini açıkladı. Çok genç olmasına karşılık bilgisinin derinliği ve genişliğiyle sağladığı etki büyük oldu. Bu niteliği yüzünden kendisine Arapça kapı anlamına gelen "Bab" sanı verildi. Bu sözcük, peygamberin "ben bilim ili isem Ali o ilin kapısıdır" anlamına gelen "ene medinetü'l ilm ve Ali babuha" hadisinden alınmıştır. Ali Mehmed'in, öğretim gördüğü şeyhlerden esinlenerek kurduğu mezhebin Babiye adını almasının nedeni bu olaydır.

Ali Mehmed Bab, yalnız tasavvuf bilgileri edinmekle kalmamış İslam bilimlerini, İslam mezheplerini, hukukunu, Şeriat'ın bütün ayrıntılarını öğrenmiş ayrıca yeni düşünceler ileri sürmüştür. Bu yeniliklerin başında kurduğu mezhebin doğrudan doğruya toplum yapısından, yaşanan olaylardan, günlük insan ilişkilerinden kaynaklanması gelir. Babiye ya da Babilik'in bir mezhep, değil tarikat olduğunu ileri sürenler bulunduğu gibi yeni bir mezhep özelliği taşıdığını, tarikatın sınırlarını aştığını, daha geniş bir yapı içerdiğini söyleyenler de vardır. Ancak, bir din kurumu olduğu, İslam inançlarına yeni yorumlar getirerek oluştuğu kesindir.

Ali Mehmed düşüncelerini etkili konuşmalarıyla, yaşamdan örnekler getirerek açıklar, bunların, çevresinde toplananlarca daha geniş bir alana yayılmasını isterdi. Bu nedenle, kısa süre içinde, görüşleri İran'ın büyük bir bölümüne yayılmış, yönetimi sarsacak boyutlara ulaşmıştı. Bu durumdan ürken ve Ali Mehmed'in düşüncelerinden korkan kışkırtıcıların da etkisi altında kalan Nasreddin Şah, hızla yayılan Babilik'i önlemek, ayaklanmaya başlayan Babi yandaşlarını sindirmek için olaya el koydu. Ayaklanmaların başlıca nedeni olarak görülen Ali Mehmed Bab yakalanınca Tebriz'de bir askeri kışlaya götürüldü; kurşuna dizilmek üzere bir ağaca asıldı. Söylenceye göre, atılan kurşunlar yalnızca ipi kesip gövdesine gelmeyince Ali Mehmed Bab yere bastı, olayı gören topluluk ürktü. Ali Mehmed Bab, ağır adımlarla topluluğun üzerine doğru gülererek yürüdü. Askerlerce yeniden yakalanıp kurşuna dizilen Ali Mehmed Bab'ın ölümü üzerine ayaklanma daha geniş boyutlara ulaştı; Babiler değişik illerde örgütlendi. Nasreddin Şah'ı, sarayına bahçıvan olarak sızıp öldürme girişiminde bulundular, ama şah aldığı yaralardan ölmedi. Bu olayda yakalanan Babiler büyük acılar çektiler ve öldürüldü.

Babilik'in en etkili üyelerinden olan, güzelliğiyle İran'da ün salan, Zerrin Tac ya da Kurret'ül-Ayn diye bilinen Kazvinli bir Türk kıızı, bu olaylar karşısında direnişini, Ali Mehmed Bab'ın düşüncelerini, mezhebin ilkelerini yayma eylemini sürdürdü; Nasreddin Şah'a karşı yeniden ayaklandı. Çarpışmada yakalanınca Tahran sarayında yargıç önüne çıkarıldı; düşüncelerinden dönmesi istendi. Bu baskıyı reddederek yolunun doğru olduğunu, yanlışlığın onu yargılayanlara bulunduğunu söylemesi üzerine Tahran kalesinin üzerinde ateşe atılarak yakıldı. Yakalanan bütün Babiler çoluk çocuk kılıçtan geçirildi. Buna karşın Babilik'in yayılışı önlenemedi.

Ali Mehmed Bab, görünüşte İslam dininin ilkelere bağlı kalmış ise de, gerçekte yeni bir yorum getirmiş, İslam dinini toplumun gereksinimlerine göre yeniden düzenlemeyi düşünmüştür. Ona göre dinle yaşam arasında, uygulamaya dayanan bir bağlantının bulunması ve dinin toplum gerçeklerine uyması gerekir. İbadet bir biçim değildir, tek ereği kişinin ruhsal bakımdan arınması, doğruluk, namus, erdem gibi değerlerin yaşama uygulanmasıdır. Kişiler, düşünce ayrılığına, inanç değişikliğine bakmadan birbirlerine yardımcı olmalı, açık yürekle davranmalıdır. İnançların benimsenmesinde, yayılmasında, uygulanmasında baskı yöntemi tanrısal istençle bağdaşmaz. İslam bilginlerinin yorumlarıyla *Kuran*'ın

Dinle yaşam arasındaki bağlantı

yargıları birbirini tutmamaktadır. Bilginler *Kuran*'la bildirileni yanlış yorumlarla değiştirmişlerdir.

Kendini bilen, insanın değerini kavrayan kişinin uyması gereken yasa Şeriat değil, kendi vicdanıdır. Tanrı, kişinin vicdanına içedöğüş, sezîş yoluyla birtakım bilgiler gönderir. Bu bilgiler kişilerin uyması gereken yasalardır. İyi olan ne varsa yapılmalı, yarar da sağlasa kötülükten kaçınmalıdır. İyi ile kötü yan yana gelemmez. Bu nedenle bir kimse hem iyi hem kötü olamaz. Bir toplumu oluşturan bütün bireyler kardeşler. Bu yüzden taşınmazların da, taşınmazların da kardeşçe bölüşülmesi, eşitlikten uzak kalınmaması gerekir.

Eşitlik

Tektanrıci dinlerin ortaya çıkışından sonra kadın-erkek ilişkilerinde, çoktanrıci dönemlerden kalan uyum, toplumun yapısına göre değişti. Tevrat'ın bildirdiği "yaratış" olayına göre, ilk yaratılan insan, bir erkek olan Adem'dir. Adem'in yalnızlıktan canı sıkılınca, Tanrı'ya yakarması, ondan bir "eş" istemesi üzerine, kaburga kemiğinden ilk kadın Havva yaratıldı. Böylece, yaratılış olayında öncelik Adem'e tanındı. Adem, insan soyunun atası olması nedeniyle, Havva'dan üstün sayıldı. Bu inanç bütün tektanrıci dinlerin birleştikleri bir odaktır.

İkinci aşamada "yaratılmış" bir insan olarak kadının değeri Adem karşısında düşüktür. Bu inanç, toplumun bütün kesimlerinde kadın-erkek ilişkilerinde bir değerlendirme ölçüsü olmuştur. Bu değerlendirme düzeyinde kadın-erkek ilişkileri çağlar boyunca erkeğin çıkarlarına göre düzenlenmiş; toplum yasaları, toplum kurumları kadın-erkek ayrılığını dinden kaynaklanan, genel geçerlik taşıyan bir "Tanrı buyruğu" diye yorumlamıştır. İslam dininin doğuşundan sonra, onun egemen olduğu toplumlarda kadın daha ağır bir yaşama ortamına itilmiş, ergenlik çağına bile girmeden sıkı bir denetim altına alınmıştır. Evlilik dönemi kadının eve kapanması, kocanın tartışılmaz egemenliği altına girmesi diye anlaşılmıştır. İslam hukukunda (Fıkıh) kadın erkekle eşit olmadığı gibi, yaşamla ilgili birtakım sorunlarda bile son söz erkeğe bırakılmıştır. Özellikle miras hukukunda kadın erkeğe oranla kimi zaman üçte bir, kimi zaman da yarım "hisseye" alma zorunda kalmıştır. Kadın toplum kurumlarında görev alamaz, imamlık edemez, ezan okuyamaz, yargıç, savcı, müftü olamaz, seçimlere katılamaz, aday olamaz, evinden ancak kocası uygun görürse çıkabilir, kocasına sormadan yakınlarını bile görmeye gidemez. Kadının evlenmede eşini seçme özgürlüğü yoktur, son söz babanıdır. Erkek dilediği gibi karısını boşayabilir, kadın erkeği boşayamaz, boşanma isteğini açıklasa bile son söz gene erkeğindir.

Erkek kadın eşittir; kimi İslam bilginlerinin ileri sürdükleri gibi kadın yaratılış bakımından erkekten daha aşağı bir aşamada değildir. Boşanma gereksiz bir işlemdir. Arası açılan karı-koca bir yıl bekleyebilir. Boşananlar 19 kez barışabilirler. Boşanmayı doğuran nedenlerin kaynağı toplumda kadın-erkek eşitsizliğidir. Kadın bütün eylemlerinde, toplum kurumlarında erkekle eşit yetkiler taşımalıdır. Kadınlar örtüsüz gezip, erkeklerle konuşabilirler; süslenmelerinde sakınca yoktur.

Din bir toplum düzenidir, bu nedenle yaşama bağlıdır; yaşamdan ayrı ona üstten bakan kuramsal bir varlık değildir. Bütün dinlerin creği insanın

Ali Mehmed Bab, İslam dininin getirdiği bu kurallara karşı çıkarak, kadın-erkek eşitliğini, kadının bütün toplum kurumlarında erkeğin arkasında değil, yanında, onunla eşit düzeyde olması gerektiğini savunmuştur. Onun savunduğu eşitlik, yalnız İslam dininin egemen olduğu ortamda değil, bütün yeryüzü kadınları için geçerlidir. Kadın, kadın olduğundan dolayı değil, insan olduğundan erkeğe eşittir, onunla özdeş varlık düzeyindedir. Eşitliği ortadan kaldıran doğa değil, inançlar, inançlardan kaynaklanan yasalardır. Bu durum Tanrı'nın yüceliğine de, onun adına egemen olan yetkililerin uygulamada başvurdukları, tanrısal tüzeye de (ilahi adalet) aykırıdır. Tanrı katında suçsuz insan vardır, kadın-erkek ayrılığı yoktur. Tanrısal yargı işlenen suça bakar, suç işleyenin dişiliğine, erkekliğine değil. Nitekim, Tanrı, ibadet denen kurumda görev bakımından dişi-erkek ayırmamış, bütün inananları, kendi yeteneklerine göre eşit oranda görevlendirmişti.

Ali Mehmed Bab'a göre eşitlik, bir yasa işi olmaktan çok, bir insan sorunudur; bütün toplumları ilgilendirir. Yasalar, onları düzenleyenlerin görüşlerini yansıtır. Yasa koyucular arasında kadının yer aldığı tektanrıci bir toplum görülmemiştir. Bu nedenle kadın-erkek eşitliği, yasalarda gereken yerini alamamıştır. Egemen güç, kendi etkisini sürdürebilmek için, kendi anlayışına göre yasalar düzenlemiştir. Bu da "insan varlığı"na aykırıdır.

Ali Mehmed Bab'ın ortaya attığı bu görüşler, kısa süre içinde birçok yenilik yanlılarını etkilemiş, özellikle İslam toplumunda yeni bir "hukuk" anlayışının doğmasına, dinci geleneklere dayanan uygulamaların yeniden düzenlenmesi gerektiği kanısının yayılmasına yolaçmıştır. Bu yeni görüşten kaynaklanan hukuk anlayışı önce İran'da, sonra öteki İslam ülkelerinde sayısız yandaş bularak toplumsal bir olay niteliği kazanmıştır.

Tanrı ve Evren

arınması, mutluluğu olduğuna göre hepsi eşittir; ayrılık yorumların başkalığında, uygulamalarının değişikliğinde, işlemlerin farklılığındadır.

Tanrı bütün varlık türlerinde görünür. Onun varlığı yalnız soyut değil somut nesnelere de bulunur. Bu bakımdan Tanrı'yı görünmeyen, bilinmeyen, duyulmayan bir varlık olarak düşünmek doğru değildir. Evreni, onun kuşattığı varlıkları yaratan Tanrı ise, bütün bu yaratılanlarda Tanrı'nın somut bir biçimini görme olanağı vardır. Varlıklarda görülen türülülük tanrısal niteliklerin değişikliğinden, nesnelere ayrı ayrı biçimde yansımından ileri gelir. Gerçekte Tanrı birdir, ancak Ali Muhammed (Ali Mehmed) onun yansıdığı aynadır.

Evren yaratılmıştır. Bu yaratılışın yedi aşaması vardır. Her aşama belli bir niteliği yansıtır: Kader, Kaza, İrade, Meşiyet, İzin, Ecel ve Kitap. Bunlara gerçeğin yazıları (hakikatın harfleri) denir. "Bir", "birlik" anlamına gelen "vâhid" sözcüğü ile "varolmak" anlamını içeren "vücut" sözcüğü "ebced hesabı"na göre 19 sayısının karşılığı olduğundan, bu sayı kutsaldır. Bu nedenle yıl 19 aya, ay 19 güne bölünmüştür. Bir yıl 361 gündür.

Gerek Ali Mehmed Bab'ın, gerekse onun kurduğu mezhebin yetkili sözcüsü durumunda olan Zerrin Tac'ın (Kurret'ül-Ayn) bulunan açıklamalarına göre, Babilik'te toplumu 19 kişiden oluşan bir kurul yönetir. Bu yönetici kurul, ileride daha geniş bir alana yayılıp devlet niteliği kazanacak olan yönetimin özünü oluşturur. Toplumda evlenme gereği vardır; evlenecek kimselerin doğal gelişimine göre evlenme yaşı on bir olabilir. Dul kalanlardan erkeklerin 90, kadınların 95 gün sonra yeniden evlenmeleri gerekir.

Babiler günde bir kap yemek yer, azla yetinmeyi, alçakgönüllülüğü bir erdem sayarlardı. Onlara göre kişilerin işledikleri suçlardan dolayı hapisle cezalandırılmaları insana yaraşır bir davranış değildir. Suçlulara verilmesi gereken ceza ya karı-kocayı bir süre ayrı yaşama gereğinde bırakma ya da para ödetme olmasıdır.

Okula giden bir çocuğun beş yaşından önce dövülmesi yasaktır. Beş yaşından sonra da, dövülürken çıplak etine vurulmamalı, giyinik çocuğa en çok beş çubuk vurulmalıdır. Babiler'in uysal, saygılı, birbirlerine karşı sevgiyle dolu olmaları gerekir.

11 ile 42 yaş arasında olanların, her yıl, güneşin doğuşundan batışına değin 19 gün (Babilik takvimine göre bir ay) oruç tutması gereklidir. Cenaze namazları dışında topluca (cemaatle) namaz kılmak doğru değildir.

Başkalarına baskı yapmak yasaktır. Kimsenin gönlünü incitecek söz söylenmemelidir. Sarhoşluk, dengesizlik yaratacak içkilerin içilmesi yasaktır. Her 19 günde bir 19 kişiyi çağırıp yemek yedirmelidir, bu mümkün değilse su bile içirmek yeterlidir.

Dilenciye yardım etmek de dilenmek de suçtur (günahdır). Sözünde durmak, yerine getirilebilecek biçimde söz vermek gerekir. Verilen bir sözü yerine getirmemek, yalan söylemek, başkalarını kandırmak, alışveriş işlerinde aşırı kazanç sağlamaya çalışmak, başkalarını çekiştirmek, gereksiz yere suçlamak insan özüyle bağdaşmayan eylemlerdir. Gerçek bir Babi'nin bunlardan kaçınması gerekir.

Ali Mehmed Bab'ın kurduğu mezhebin Arşiv: <https://rantey.org>

oluşturan ilkelerin İslam dininden kaynaklanıyor gibi görüne de, başka inançlardan da beslendiği açıktır. Özellikle sayılarla, harflerle bağlantılı inançlarda Hurufilik'in etkisi görülür. Babilik, ayrıca İlk Çağ İran ve Hint dinlerinden, Anadolu inançlarından da etkilmiştir.

Ali Mehmed Bab ile sözcüsü Zerrin Tac'ın etkisi, ölümlerinden sonra, Amerika'ya dek çok geniş bir alana yayılmış, Babilik değişik adlar altında Avrupa ve Amerika'nın kimi bölgelerinde kurumlaşarak varlığını sürdürmüştür. Özellikle Bahaîlik adıyla gelişen tarikat Babilik'in bir uzantısıdır.

• YAPITLAR: *Beyan*.

• BAKINIZ: BAHAUDDIN.

ALİ MÜNŞİ [Bursalı]

(? -1733/34)

Osmanlı hekim. Amipli dizanterinin ilacı üzerine ilk monografiyi yazmıştır.

Bursa'da doğdu, İstanbul'da öldü. Yaşamı hakkında çok az bilgi vardır. Şiirde "Münşi" mahlasını kullanan Hekim Ali, *Salim Tezkeresi*'ne göre Bursalı Müfettişzadeler soyundandır; başka bir kaynak ise Menteshzadeler'den olduğunu belirtir. Medrese öğrenimini Bursa'da Ahmed Efendi'den, tıp öğrenimini de Yıldırım Bayezid Darüşşifası hekimlerinden Ömer Şifai Dede'den almıştır. Üsküdar'da Bayramî tarikatından Himmet Dede tekkesinin yakınlarına gömüldüğü için, Ali Münşi'nin bu tarikatla ilgisi olduğu sanılmaktadır.

Ali Münşi köklerinden kusturucu bir alkaloid elde edilen ve amipli dizanteriye karşı kullanılan ipeka bitkisinin tedavi edici özellikleri üstüne ilk monografiyi yazmış, *Tuhfe-i Aliyye* adlı kitabında sıtma ilacı olarak kullanılan kınakına bitkisinin özelliklerini anlatmış, *Bidaatü'l Mübtedi* adlı yapıtında da çeşitli ilaçlar hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Adrian Minsicht'ten, ilaç formüllerini kapsayan *Tercüme-i Akra-badin* ya da *Kitab-ı Minsicht tercümesi* ve Leipzig'li kimyacı Michael Ettmüller'den kristal kimyasına ilişkin *Kurazatü'l-Kimya* adıyla çevirileri vardır. Bunların dışında *Cerrahnâme*, *Risale-i Fevaid-i Narçil-i Bahrî* ve *Risale-i Padzebir* (Panzehir) gibi kısa tıp risaleleri de yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Bidaatü'l-Mübtedi*, ty; *İpecacuantha*, ty; *Tuhfe-i Aliyye*, ty.

• KAYNAKLAR: A. Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1982; Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1914; Salim, *Tezkere*; F.N. Uzluk, "Bursalı Hekim Ali Münşi Efendi", *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VIII (3), 1950; F.N. Uzluk, "Bursalı Ali Münşi: İpecacuantha Üzerine Bir Monografi", *Sağlık Dergisi*, XXVII, 1953.

ALÎ NAKÎ

(829-868)

Arap din adamı. On İki İmam'ın onuncusudur.

Ali b. Muhammed Nakıyyî'l-Hadî Medine yakınlarındaki Suryâ köyünde doğdu. Bağdat'ın Samarra kasabasında öldü. Lakapları Naki (saf, temiz) ve Hadî'dir (doğru yol gösteren). Halife Ali'nin torunlarından ve dokuzuncu İmam Muhammed b. Ali Taki'nin oğludur. Annesi Ümmü'l-Fazl'dır.

Gençliğini babasının yanında Medine'de geçirdi. Hiçbir siyasal olaya karışmadı. Kendisine peygamberin soyundan gelmesi nedeniyle saygı gösterenler artınca, bu durumdan korkan Medine Valisi Abdullah b. Muhammed Haşimî olayı Abbâsî halifesi Mutevekkil'e bildirdi. Ali Naki gözaltında tutulmak üzere Bağdat'a çağrıldı.

"Hilafet davasındadır, evinde silah vardır" ihbarı üzerine evi bir gece basılıp arandı. İhbarın asılsız olduğu anlaşıldı. Samarra'ya yerleştirildi. Ölünceye değin burada oturdu.

İmamlık süresince din konularında yaptığı açıklamalar, yol gösterici sözleri sonradan toplanmış kitap olarak düzenlenmiştir.

- **KAYNAKLAR:** İ.Z. Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, 1980; Fazlullah Rahimi, *Eimme-i Hüda*, 1914; A. Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 1979.

ALÎ NUTKÎ DEDE

(1762 - 1804)

Osmanlı besteci. Mevlevî kültürünün tanınmış kişilerindendir.

İstanbul'da doğdu. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Ebubekir Dede ile, Nâyî Osman Dede'nin kızı Saide Hanımın oğludur. Kardeşleri Abdülbakî Nâsır Dede ile Künhî Abdürrahim Dede de Mevlevî musikisinin önemli bestecileridir. Tekke çevresinde iyi bir öğrenim gördü. Babasının ölümü üzerine, 1775'te, 13 yaşında dergâhın şeyhliğine getirildi. Ölümüne değin 29 yıl şeyh olarak dergâhın başında bulundu.

Ünlü bir Mevlevî ailenin en büyük oğlu olan Ali Nutkî Dede, 18. yy'ın musiki ve edebiyat bilgisiyle tanınmış kişilerindendir. "Memiş" ve "Nutkî" mahlaslarıyla şiirler yazmıştır; ama şair olduğu söylenemez. İyi bir hattattır. Şevk-u tarâb makamındaki Mevlevî ayını, musiki alanında verdiği tek eseridir. Birkaç şiirle bir ayın dışında eseri olmamakla birlikte, bilgisi, kültürüyle çevresinde etkili olmuş, pek çok kimsenin saygısını kazanmış, değerli öğrenciler yetiştirmiştir. Şiirde Şeyh Galip, musikide Hammamîzade İsmail Dede en tanınmış öğrencileridir.

Defter-i Dervişan adlı, belge niteliğinde bir defter tutmuş, bu defterde kendi şeyhliği zamanında dergâha girenler hakkında bilgi vermiştir. Ölümün-

den sonra, kardeşi Abdülbakî Nâsır Dede defteri devam ettirmiştir. Bu eser, Mevlevî tarihinin ve musikisinin önemli kaynaklarından biridir.

Şevk-u tarâb Ayini'ni öğrencisi İsmail Dede'ye armağan etmiştir. İsmail Dede, Rauf Yekta Bey tarafından bulunan, kendi el yazısıyla yazılmış dergâh ayin defterinde, bu ayını Ali Nutkî Dede'nin istediği biçimde yazdığını söyler. Bu açıklamaya göre, eserin ortak bir çalışmayla ortaya çıktığı söylenebilir. Bu değerli eserde İsmail Dede'nin kimi üslup özellikleri dikkati çeker. Ayinin ilk mukabelesi (sema), bestecinin ölümünden bir ay kadar önce, Yenikapı dergâhında yapılmıştır.

- **YAPITLAR:** *Şevk-u tarâb Ayini*, 1804.

ÂLÎ PAŞA

(1815 - 1871)

Osmanlı sadrazamı. 1856 Islahat Fermanı'nı hazırlamıştır.

Mehmed Emin Âlî Paşa, 5 Mart 1815'te İstanbul'da doğdu, 7 Eylül 1871'de aynı yerde öldü. Mısır Çarşısı aktarlarından Ali Rıza Efendi'nin oğludur. Hayatını kazanmak zorunda olduğundan düzenli bir eğitim görmedi, kendi kendini yetiştirmeye çalıştı. 1830'da Divan-ı Hümayûn Kalemî'ne girerek devlet hizmetine başladı. Burada kısa zamanda resmi yazışma usullerini kavradı ve Fransızca öğrenmeye başladı. 1833'te Divan-ı Hümayûn Tercüme Kalemî'ne geçti. 1835'te Ahmed Fethi Paşa ile birlikte Viyana'ya gidince burada hem Fransızcası'nı ilerletti, hem de diploması mesleğini öğrendi. 1838'de Londra elçiliğine atanan Mustafa Reşid Paşa ile İngiltere'ye gitmesi kendisi için bir dönüm noktası olmuş, buradaki

çalışmalarıyla Reşid Paşa'nın güvenini kazanmıştır.

Abdülmecid'in tahta çıkması üzerine, Reşid Paşa ile birlikte İstanbul'a dönen Âli Paşa, Divan-ı Hümayun tercümanlığı görevini sürdürdü ve kısa zamanda yükseldi. 1840'ta, genç yaşında, hariciye müsteşar vekili oldu. 1841'de ise Londra elçiliğine atandı. 1844'te yurda döndüğünde, devlet meclislerinde ve hariciyede önemli görevler aldı. 1846'da Reşid Paşa'nın sadrazam olması üzerine otuz bir yaşında hariciye nazırlığına getirildi. Kendisine, bu görevde iken paşalık ve müşirlik rütbeleri de verildi.

1848'de Reşid Paşa'nın azledilmesi üzerine hariciye nazırlığından ayrılan Âli Paşa, kısa bir süre sonra Reşid Paşa'nın yeniden sadrazam olmasıyla ikinci kez hariciye nazırı oldu. Avrupa'daki 1848 devrimleri sonucunda Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar ayaklanmacıları Avusturya ve Rusya'nın geri istemesine büyük bir dirençle karşı koyan Âli Paşa, devletin Avrupa'da saygınlık kazanmasında büyük rol oynadı. Reşid Paşa'nın 1852'de azli üzerine, Âli Paşa sadrazamlığa getirildi. Koruyucusu Reşid Paşa'ya büyük saygı duyan ve ayrıca düşmanlığını da kazanmak istemeyen Âli Paşa, henüz çok genç olduğunu ileri sürerek görevi kabul etmek istememiş, ancak padişahın direktmesi üzerine bu makama geçmiştir.

Âli Paşa'nın ilk sadareti kısa sürdü. Aynı yıl içinde azledilerek, 1853'te İzmir valiliğine atandı. 1854'te önce Hüdavendigâr valisi, ardından da Meclis-i Âli-i Tanzimat başkanı oldu. Reşid Paşa'nın 1854'te yeniden sadrazam olmasıyla üçüncü kez hariciye nazırlığına getirildi. 1855'te ikinci kez sadrazam olan Âli Paşa, bir buçuk yıl süren bu görevi sırasında Kırım Savaşı'nı sona erdiren Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ni temsil etmiş ve Paris Barış Antlaşması'nı imzalamıştır (30.3.1856). Âli Paşa, konferans sırasında devletin gelişmesinin önünde büyük bir engel oluşturan kapitülasyonların kaldırılması için girişimlerde bulunmuşsa da bu konuda başarı sağlayamamıştır. 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı ile, imparatorlukta Müslüman olmayan ahalinin durumlarını büyük devletlerin istekleri doğrultusunda yeniden düzenleyen Âli Paşa, bu yüzden başta Reşid Paşa olmak üzere, muhalifleri tarafından sert biçimde eleştirilmiştir. Bunun üzerine görevinden azledilmiş ve yerine Reşit Paşa geçmiştir.

1858'de üçüncü kez sadrazam olan Âli Paşa, bu sadaretinde Kırım Savaşı sonrasında bozulan mali duruma çare aradı. Büyük zorluklarla ve ağır koşullarla alınan dış borçlar günlük gereksinimlere harcanmakta, bu da yetmediğinden Beyoğlu sarraflarından ayrıca borç alınmaktaydı. Âli Paşa bu duruma köklü ve kalıcı bir çare bulamamış ve yalnızca sarayın harcamalarını kısma yoluna gittiğinden 1859'da azledilmiştir.

1861'de başlayan Abdülaziz dönemi, Âli Paşa'nın en etkin dönemidir. Bu yıl içindeki kısa süren dördüncü sadaretinin dışında 1867'den ölümüne değin süren beşinci sadareti büyük önem taşır. Bu dönemde patlak veren iki kriz, Sırbistan ve Girit sorunları, Âli Paşa'nın çabaları ile çözülmüştür. Osmanlı denetimindeki Sırbistan'ın son müstahkem yerlerini ve Belgrad kalelerini 1867'de Sırlar'a bırakan Âli Paşa, Girit sorununu çözmek için 1868'de Girit'e kadar gitmiştir. Adanın yönetiminde önemli

düzenlemeler yapmış ve buraya bir çeşit özerklik tanıyarak sorunu çözmüştür. Her iki konuda bulduğu ödüllü çözüm yolu, muhaliflerince sert biçimde eleştirilmiştir.

Öte yandan, Mısır Valisi İsmail Paşa'nın Mısır'ın yönetiminde daha serbest olabilmek için yaptığı girişimlere karşı koymuştur. Buna karşın, İsmail Paşa'nın İstanbul'a akıttığı altınların etkisinden o da kurtula-

Islahat Fermanı

Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru kaleme alınan Islahat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu içinde Müslüman olmayanlara verilen haklar açısından önem taşır.

1856 Islahat Fermanı ile tüm din ve mezheplerin törenleri serbest bırakılmıştır. Din ve mezhep değiştirme konusunda herhangi bir zorlama yasaklanmıştır. Osmanlı uyruğunda olan herkesin milliyet farkı gözetilmeksizin devlet memurluğuna kabul edileceği hükmü getirilmiştir. Her azınlık grubunun başkanlarıyla, hükümetçe bu gruplardan seçilecek memurlar Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de Osmanlı uyruğunda olanların tümünü ilgilendiren sorunları görüşebileceklerdir. Irk, mezhep ve dil farklılıklarından ortaya çıkan küçültücü ifadelerin kullanılması yasaklanmıştır. Islahat Fermanı, eğitim konusunda da yeni haklar tanımış, Osmanlı uyruğunda olan herkesin devletin askeri ve sivil okullarına girebileceğini, her azınlık grubunun eğitim ve sanat okulu açabileceğini kabul etmiş, ama derslerin seçimi ve öğretmenlerin atanmasını hükümetçe oluşturulacak bir eğitim kurulunun denetimine bırakmıştır. Adalet işlerinde ise Müslümanlar, Hristiyanlar ve diğer din ve mezheplerden olanlarla ilgili davaların karma mahkemelerde açık olarak görüleceği, tanıkların kendi din ve mezhepleri üzerine yemin edecekleri, medeni hukuk ile ilgili davaların eyalet ve sancaklardaki karma mahkemelerde Şeriat'a ve Batı'dan aktarılan yeni yasalara göre açık olarak görüleceği ilkesi kabul edilmiştir. Islahat Fermanı, hem haklarda hem görevlerde eşitlik sağlamaya çalışmış, Osmanlı uyruğunda olan herkesten sınıf ve mezhep farkı gözetilmeksizin vergi alınmasını hükme bağlamıştır. Ayrıca Müslüman olmayan halkın ordu-da görevlendirilmesi ile ilgili gerekli düzenlemenin en kısa zamanda yapılacağı ifade edilmiştir.

Azınlıklarla ilgili hükümler dışındaki genel hükümler arasında ise, cezaevlerinde fiziki ceza ve işkence uygulanamayacağı, vergilerin toplanmasındaki yolsuzlukların kaldırılacağı, bayındırlık işlerine önem verileceği, tarım ve ticaretin geliştirilmesi için Avrupa'nın eğitim, bilim, sermaye ve teknolojiye yararlanılacağı gibi maddeler vardır.

Islahat Fermanı

mamıştır. Bulgarlar'ın, Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak ayrı bir Bulgar Kilisesi kurma girişimlerini de önlemeye çalışmıştır.

1869'da en yakın arkadaşı ve Tanzimat döneminin öteki önemli kişisi Fuad Paşa'nın ölümüyle, Âlî Paşa hariciye nazırlığını da üstlenmiş ve devlette tek söz sahibi durumuna gelmiştir.

- **KAYNAKLAR:** Cevdet Paşa, *Tezâkir*, C. Baysun (yay.), 4 cilt, 1953-1967; Cevdet Paşa, *Maruzât*, Y. Halaçoğlu (yay.), 1980; R.H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire*, 1963; Ed. Engelhardt, *Tanzimat*, 1976; M.K. İnâl, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, 1940; E.Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, 1956; MEB, *Tanzimat*, 1940; A. Şeref, *Tarih Musahabeleri*, 1977; A.F. (Türk geldi), *Rical-i Mühimme-i Siyâsiyye*, 1928.

- **BAKINIZ:** FUAD PAŞA, MUSTAFA REŞİD PAŞA.

ALİ PAŞA [Candarlı]

(? -1406)

Osmanlı sadrazamı. Vezirâzam sanını alan ilk devlet adamıdır.

Osmanlı sadrazamlarından Candarlı Halil Paşa'nın oğludur. İltiye sınıfından gelen bir ailenin üyesi olduğundan, babasının vezirliği sırasında kazasker oldu. 1381'de vezir rütbesine yükseldi. I. Murad'ın Karaman seferine katılmak üzere Bursa'da bulunduğu sırada babası ölünce I. Murad tarafından sadrazamlığa getirildi (1387). Ardından Karaman seferine katıldı. Osmanlı güçlerinin üstüne geldiğini duyan Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey, barış önerisinde bulundu. Ancak Candarlı Ali Paşa, Karamanoğulları'nın daha önceki antlaşmaları çiğnedikleri gerekçesiyle savaş açılmasını önerdi. Konya yakınlarında yapılan savaş Karamanoğulları'nın yenilgisiyle sonuçlandı. Bu savaşta büyük yararlıklar gösteren Kara Timurtaş Paşa'ya da vezirlik rütbesi verilmesi üzerine divandaki vezir sayısı ikiye çıktı. Bunun üzerine Osmanlı tarihinde ilk kez Candarlı Ali Paşa, vezirâzam (sadrâzam) sanıyla anılmaya başlandı.

Karaman seferinin ardından Balkanlar'da Osmanlılar'a karşı bir ittifak oluşturulduğu ortaya çıkınca, Candarlı Ali Paşa bu sorunu çözmekle görevlendirildi. 1388'de 30.000 kişilik bir orduyla Bulgaristan'a girdi. Pravadi, Şumnu, Tırnova, Silistre, Rusçuk ve Niğbolu'yu ele geçirdi.

1389'da I. Kosova Savaşı'na katıldı. Bu savaşta ölen I. Murad'ın yerine geçen I. Bayezid tarafından sadrazamlıkta alıkonuldu. Candarlı Ali Paşa, 1391'de başlayıp 1402'ye değin süren İstanbul kuşatmasında önemli rol oynadı. Karadan gerçekleştirilen bu kuşatma kentin dışarıyla bağlantısını keserek, halkı açlığa mahkûm etmeyi ve teslim almayı amaçlıyordu. Bizans İmparatoru İoannes'in Avrupa'dan yardım istemesi üzerine gelen Haçlı ordusu 1396'da Niğbolu'da bozguna uğratıldı. Bunun üzerine iyice çaresiz kalan Bizanslılar Ali Paşa'nın girişimleri sonucu barış önerisinde bulundular. Bu sırada Doğu Anadolu'da Timur

tehlikesi başgösterdiğinden Osmanlılar da barışa yanaştılar. Yapılan antlaşma ile Osmanlılar'a İstanbul'da bir Türk mahallesi ve camii kurmak ve kadı atamak hakları verildi.

I. Bayezid'le Timur arasındaki gerginlik artıp savaş kaçınılmaz duruma geldiğinde Sadrazam Candarlı Ali Paşa savunmada kalarak Timur'u Anadolu içlerine çekip yıpratmayı, ardından yoğun bir saldırıyla bozguna uğratmayı önerdi. Ancak, I. Bayezid bu öneriyi kabul etmedi ve Timur'un üzerine yürüdü. Temmuz 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nda Osmanlı ordusunun yenilmesi üzerine Candarlı Ali Paşa ve kimi beyler Şehzade Süleyman Çelebi ile birlikte önce Bursa'ya ardından da Edirne'ye çekildiler. Candarlı, burada hükümdarlığını ilan eden Süleyman Çelebi'ye vezir oldu.

I. Bayezid'in şehzadeleri arasındaki saltanat kavgasında Candarlı'ya büyük yetkiler tanıyan Süleyman Çelebi, Batı Anadolu ve Rumeli topraklarında egemenlik kurmayı başardı. Ali Paşa'nın 1406'da Ankara yakınlarında ölmesi üzerine Süleyman Çelebi'nin üstünlüğü de sona erdi.

Örgütçü bir devlet adamı, iyi bir komutan, usta bir diplomat olan Ali Paşa, Osmanlı devlet örgütünde birçok yeni düzenlemeler yapmıştır. I. Bayezid zamanında rüşvet olaylarının artması ve bunun halk arasında huzursuzluğa yol açması üzerine, Candarlı'nın padişaha yaptığı öneri doğrultusunda, ilk kez kadıların gördükleri davalardan belirli bir ücret ayrılması usulü kabul edilmiştir.

- **BAKINIZ:** BAYEZİD I, HALİL PAŞA [Kara-Candarlı], MURAD I, SÜLEYMAN ÇELEBİ [Şehzade].

ALİ PAŞA [Çorlulu]

(1669/70 - 1711)

Osmanlı sadrazamı. Mali alanda düzenlemeler yapmıştır.

Çorlu'da doğdu. Midilli'de öldü. Küçük yaşta zekâsıyla Kapıcıbaşı Kara Bayram Ağa'nın dikkatini çekerek onun korumasına girdi. Enderun'da yetişti. Daha sonra Hasoda'ya alındı. 1700'de II. Mustafa'ya silahdar oldu. Silahdarlığı sırasında saray görevlilerinin rütbe ve derecelerini gösteren bir yönetmelik hazırladı. Enderun'da yeni bir düzen kurmak ve silahdar ağasını da buraya egemen kılmak doğrultusundaki çalışmalarıyla padişahın güvenini kazandı.

Bu durumu çekemeyen Sadrazam Rami Mehmed Paşa ile Şeyhülislam Feyzullah Efendi 1703'teki cebeci ayaklanmaları sırasında Ali Paşa'ya vezirlik rütbesi verip sözde onu yücelterek Enderun'dan uzaklaştırdılar. Aynı yıl, II. Ahmed tahta geçtiğinde Edirne'de sadaret kaymakamı olarak bulunan Ali Paşa, Halep valiliğine atandı. Bu arada padişahın Edirne'deki eşyasını İstanbul'a aktarmakla görevlendirildi. İstanbul'a gelince kubbe veziri olarak alıkonuldu. Ardından, kısa bir süre rikâb kaymakamlığı yaptı. Enderun'daki etkisini çekemeyen Sadrazam Karamanlilar, Ahmed Paşa tarafından, 1704'te Trablus-

şam valiliğine gönderildi. Ahmed Paşa sadrazamlıktan uzaklaştırılınca yeniden kubbe veziri olarak İstanbul'a döndü. 1705'te ikinci kez rıkâb kaymakamlığına getirildi. 1706'da Baltacı Mehmed Paşa'nın yerine sadrazamlığa atandı. 1708'de II. Mustafa'nın kızı Emine Sultan'la evlenerek saraya damat oldu.

Çorlulu Ali Paşa, ilk iş olarak mali alanda düzenlemeler yaptı. Saray harcamalarında denetim sağladı. Yeniçeri ve cebeci ocağında ayıklamalar yapıp bu alandaki gereksiz harcamaları kısıtlayarak, bu paralarla ordu ve donanmanın eksiklerini giderdi. Ali Paşa, dış siyasette Rusya'ya karşı İsveç'le işbirliğinden yanaydı. Bu amaçla Babadağ Muhafızı Yusuf Paşa'yı İsveç Kralı Demirbaş Şarl'la (Karl XII) görüşmekle görevlendirirdi. Yusuf Paşa, İsveç kralına Rusya ile yapacakları bir savaşta Kırım askeri ile yardım etmeye söz verdi. Ancak III. Ahmed'in Rusya ile olan antlaşmanın çiğnenmemesi için yaptığı uyarı üzerine, İsveç'le işbirliğinden vazgeçti.

1700'de Rusya ile yapılan antlaşmayı 1711'de yeniledi. Bu antlaşmaya 1709'da Osmanlılar'a sığınmış olan Demirbaş Şarl'ın Rusya'nın gözetiminde ülkesine iadesini içeren bir madde eklendi. Bunun üzerine Demirbaş Şarl, Çorlulu Ali Paşa'yı azlettirmek için yoğun bir mücadeleye girişti. Çeşitli yönetim kademelerindeki yandaşlarının görevlerinden alınmalarıyla saraydaki desteğinden yoksun kalan Ali Paşa, Sinop'a sürdüğü eski Şeyhülislam Paşmakçıade Ali Efendi'nin kendisine bilgi verilmeksizin affedilerek İstanbul'a getirilmesi ile gücünü iyice yitirdi. Kızlar Ağası Süleyman Ağa ve Damat Ali Paşa'nın padişahı kışkırtmaları sonucu 1710'da sadrazamlıktan azledildi. Kefe muhafızlığına gönderildi. Ancak yoldan çevrilerek Midilli'ye sürgün edildi. 1711'de, orada idam edildi.

• BAKINIZ: KARL XII.

ALİ PAŞA [Hadım] (? -1511)

Osmanlı sadrazamı. Memlukler'le yapılan savaşlarda önemli başarılar elde etmiştir.

Saraybosna yakınlarındaki Drozgometva'da doğdu. Devşirme olarak alınıp sarayda akağalar odasında yetişti. Bâbüssaâde ağalığına yükseldi. II. Bayezid tahta çıkınca (1481) Karaman beylerbeyliğine atandı. 1482'de Şehzade Cem ve Kasım Bey'e karşı Konya'yı savunduğu için padişahın gözüne girdi ve Semendire valisi oldu. 1484'te Rumeli beylerbeyliğine atandı. Eflâk Seferi'nde gösterdiği başarı nedeniyle 1486'da vezirliğe yükseldi. Memlukler'le yapılan savaşa katıldı ve 1488'de Adana ve Tarsus kalelerini onarttıktan sonra Anavarza, Küre, Nemrun, Melvane, Payas ve Sis kalelerini ele geçirdi. Ancak bir süre sonra savaşın gidişi değişti ve Osmanlı ordusunda bozgun başgösterdi. Hadım Ali Paşa dağılan orduyu toparlayarak Konya Ereğlisi ve Karaman taraflarına çekildi. 1500'de Venediklilerin elinde bulunan Nava-

rin ve Koron'u ele geçiren orduya komuta etti. Mora valiliğine atandı.

1501'de, Mesih Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Yaklaşık iki yıl sürdüğü sadrazamlıktan azledilince yerine Hersekzade Ahmed Paşa getirildi. 1506'da ikinci kez sadrazamlığa atandı. II. Bayezid'in oğulları arasındaki iktidar mücadelesinde Şehzade Korkud'a karşı Şehzade Ahmed'i destekledi. Bu sırada Safevî Hükümdarı Şah İsmail'in kışkırtması sonucu başlayan Şahkulu ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi. Ayaklanmacıları bozguna uğrattı. Ancak, Sivas-Kayseri arasındaki Gökçay (Akçay) bölgesindeki bir çatışmada öldü.

Hadım Ali Paşa'nın ölmesi üzerine Şehzade Ahmed, tahta geçme mücadelesindeki en büyük desteğini yitirdi. Kısa bir süre sonra yeniçerilerin desteklediği Şehzade Selim padişah oldu. Osmanlılar'ın ilk hadım sadrazamı olan Hadım Ali Paşa, sanatçı ve bilim adamlarını korudu. Bunlardan en önemlileri Ali Paşa hakkında yazdığı mersiyesiyle tanınan Şair Mesihî ve *Heşt Bihişt* adlı yapıtını Ali Paşa adına yazan tarihçi İdris-i Bitlisî'dir.

• BAKINIZ: AHMED PAŞA [Hersekzade], ŞAHKULU BABA TEKELİ.

ALİ PAŞA [Hekimoğlu] (1689 - 1758)

Osmanlı sadrazamı. I. Mahmud ve III. Osman döneminde üç kez sadrazamlık yapmıştır.

4 Haziran 1689'da İstanbul'da doğdu. 14 Ağustos 1758'de Kütahya'da öldü. Babası Venedikli dönemlerden Nuh Efendi'dir. Asıl adı Ali Âli'dir. İyi bir öğrenim gördü. III. Ahmed döneminde hassa askeri olarak saraya girip kısa zamanda kapıcıbaşıliğe yükseldi. Ancak kendisini çekemeyen Silahdar Ali Paşa'nın padişahı etkilemesi sonucu saraydan uzaklaştırılarak Zile voyvodalığına atandı. 1719'da beylerbeyi rütbesiyle Türkmen ağası, 1722'de Rumeli beylerbeyi rütbesiyle Adana valisi oldu ve yöredeki ayaklanmaları bastırdı.

1724'te Halep valiliğine atanarak Köprülüzade Abdullah Paşa'nın Doğu seferine katıldı ve Tebriz'in alınmasında yararlık gösterdi. 1725'te vezir, ertesi yıl da Anadolu beylerbeyi oldu. Aynı yıl Abdullah Paşa'nın yerine Doğu ordusu komutanlığı ve Tebriz muhafızlığına getirildi. Ancak adamlarının yörede yaptığı zorbalıklar şikâyet konusu olunca 1728'de önce Şehrizûr, ardından Sivas Eyaleti'ne gönderildi. 1729'da Diyarbakır valisi, 1730'da yeniden Doğu ordusu komutanı oldu. Ertesi yıl III. Tahmasb'ı Kuzican'da yenerek Tebriz, Urmiye ve Hemedan'ı geri aldı. 1732'de Topal Osman Paşa'nın yerine sadrazam oldu. 1735'te Bağdat'ı ele geçiren Nadir Şah'ı püskürten Topal Osman Paşa'nın Kerkük yakınlarında şehit edilmesi ve ordunun dağılması üzerine I. Mahmud, Ali Paşa'yı sadrazamlıktan alarak Midilli'ye sürdü.

Bir yıl sonra affedilerek Bosna valiliğine getirildi. Üç yıl boyunca yöreyi Avusturyalılar'ın saldırılarına karşı korudu. 1740'ta Kölemen beylerini sığdırmak ve güvenliği sağlamak amacıyla Mısır'a gönderildi. 1741'de yeniden Anadolu beylerbeyi, 1742'de de ikinci kez sadrazam oldu. Ancak ertesi yıl görevden alınarak yine Midilli'ye sürüldü. Yetenekli bir yönetici olduğu için bir türlü gözden çıkarılamayan Hekimoğlu Ali Paşa yeniden affedilerek 1744'te Bosna, 1745'te Halep valisi oldu. Aynı yıl Anadolu beylerbeyi olarak Doğu ordusu komutanlığına atandı. 1746'da Nadir Şah'la antlaşma yaptıktan sonra üçüncü kez Bosna valiliğine gönderildi. 1754'te Anadolu beylerbeyliğine, 1755'te III. Osman tarafından üçüncü kez sadrazamlığa getirildi. Ancak kendisini çekemeyenlerin oyunları sonucu üç ay sonra görevden alındı ve Kıbrıs'a sürüldü. Aynı yıl affedilerek Mısır valiliğine atandı. 1756'da yeniden Anadolu beylerbeyi olan Ali Paşa, iki yıl sonra Kütahya'da hizmetçileri tarafından zehirlenerek öldürüldü.

Şiirle ilgilenen Hekimoğlu Ali Paşa, "Ali" mahlası ile şiirler de yazmıştır.

ALİ PAŞA [Silahdar]

(1668 - 1716)

Osmanlı sadrazamı. Mora'nın geri alınmasını gerçekleştirmiştir.

İznik Gölü yakınlarında Sölüz'de doğdu. Belgrad yakınlarında öldü. Kethüda Hacı Hüseyin Ağa'nın oğludur. II. Ahmed zamanında (1691-1695) Enderun'a girip kilerde görev aldı. II. Mustafa zamanında (1685 - 1703) sır kâtipliğine, III. Ahmed tahta çıktıktan (1703) sonra da rikâbdar ve çuhadarlığa atandı. 1704'te silahdar oldu. 1709'da vezirliğe yükseldi ve III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'la evlendi. Bu evlilik sonrası ikinci kez vezirliğe, ardından da rikâb kaymakamlığına atanarak saraydaki durumunu daha da güçlendirdi. Sadrazamların atanma ve görevden alınmalarında etkin bir rol oynamaya başladı. Bu durumdan tedirgin olan Sadrazam Hoca İbrahim Paşa, Ali Paşa'yı öldürtmeye kalkışınca idam edildi. Yerine Ali Paşa getirildi.

1713'te sadrazam olan Ali Paşa, ilk iş olarak Edirne'de Rusya ile bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma uyarınca Samara kıyıları Osmanlılar'a, Orel kıyıları Ruslar'a verilecek, bu ırmakların kaynaklarından Don ve Azak'a dek uzanan bölgenin paylaşımı Ruslar'ın işgalinden önceki duruma getirilecek ve iki taraf birbirinin topraklarına saldırmayacaktı.

Ali Paşa, Rusya ile sorunları çözdükten sonra Karlofça Antlaşması ile Venedikliler'e bırakılmış olan Mora'yı geri almayı amaçladı. Osmanlı-Venedik ilişkileri 1711'de başgösteren Karadağ ayaklanması nedeniyle yeniden bozulmuştu. Olay bastırıldıktan sonra ayaklananların bir bölümü Venedik'e sığınmıştı. Bunun ötesinde Venedik korsan gemilerinin, Akdeniz'deki Osmanlı gemilerine saldırımları üzerine, aradaki antlaşmanın çiğnendiği gerekçesiyle 1714'te Vene-

dik'e savaş ilan edildi. Ali Paşa'nın komutasındaki ordu ile Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa'nın komuta ettiği donanma, Korent, Mora, İstendil, EGINE ve çevre adaları ele geçirdi. Ali Paşa, ele geçirilen yerlerde düzeni sağlayıp, gerekli önlemleri aldıktan sonra Edirne'ye döndü.

Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, Suriye ve Mısır'da ortaya çıkan ayaklanmalar çok büyümeden bastırıldı. Osmanlı Devleti, 1716'da Venedikliler'in donanma üssü olarak kullandıkları Korfo adasına bir sefer düzenlemeye karar verdi. Ancak Avusturya, bunun Karlofça Antlaşması'na aykırı olduğunu ileri sürerek uyarıda bulununca, Ali Paşa 150.000 kişilik bir güçle Avusturya seferine çıktı. İki ordu, Ağustos 1716'da Belgrad yakınlarında Petervaradin'de karşılaştılar. Avusturyalılar'ın beklenmedik saldırısı karşısında bozguna uğrayıp geri çekilen orduyu toparlamaya çalışan Ali Paşa savaş alanında yaralanarak öldü. Sadrazamın ölümü üzerine sefer başarısızlıkla sonuçlandı.

Şehid sanıyla da anılan Ali Paşa, sadrazamlığı sırasında memurların nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin bir yönetmelik yayımlamış, saray harcamalarına düzen getirmiştir. Şiir ve astronomiyle ilgilenmiş, bilim adamlarını korumuştur.

ALİ PAŞA [Tepedelenli]

(1744 - 1822)

Osmanlı veziri. Yanya valiliği sırasında bölgeyi bağımsız bir devlet biçiminde örgütlemeye girişimi olmuştur.

Tepedelen'de doğdu. 24 Ocak 1822'de öldü. Büyükbabası Muhtar Bey ve babası Veli Paşa Tepedelen mütesellimliğinde bulunmuşlardı. Babasının ölümünden sonra küçük yaşta başlayarak bölgedeki ailelerin çete savaşları içinde bulundu. Bir süre Derbendler Başbuğu Kurt Ahmed Paşa'nın himayesinde, daha sonra ise Delvine Mutasarrıfı Kaplan Paşa'nın yanında bulundu ve kızı ile evlendi.

1784'te mirmiranlık rütbesi ile Delvine mutasarrıflığına atandı. 1785'te bu görevine Yanya mutasarrıflığı da katıldı ise de kısa bir süre sonra iki görevden de geri alındı. 1785'te Tırhala mutasarrıflığına ve Derbendler başbuğluğuna atandı. Tepedelenli Ali Paşa'nın yaşamının bu evresindeki sürekli atama ve geri almalar, Osmanlı Devleti'nin bağımsız tasarruflarından çok, bölgedeki çeteler arasındaki güç ilişkilerinin Babiâli'ye yansımalarından ileri geliyordu.

Tepedelenli Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin giriştiği savaşlara katılıp yararlık gösterirken, bir yandan da bu savaşlar sırasında kendi adına davranarak egemenliği altındaki bölgeleri genişletmeye çalışmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Ali Paşa'ya karşı tutumu her zaman için iki yönlü olmuştur. Ali Paşa'nın askeri gücünden gerek savaşlar sırasında, gerek bölgedeki ayaklanmalara karşı yararlanan Babiâli onun böyle bir güce sahip olmasından ötürü de sürekli tedirgindi.

Oğulları Veli, Muhtar ve Salih Paşalar ile torunu

Mehmed Paşa da Ali Paşa'nın bölgedeki gücünden yararlanarak çeşitli yönetsel görevlere gelmişlerdi. Bu durum onun Yanya ve Mora bölgesinde egemenliğinin pekişmesine ve bir tür hanedan niteliği kazanmasına yardımcı olmuştur.

Tepedelenli Ali Paşa 1791'de, Osmanlı-Rus Savaşı sırasındaki Maçin Meydan Savaşı'na katılmış, 1790'lar boyunca Rumeli'deki ayaklanmalarının bastırılmasında görev almış ve 1800 başlarında Yanya yöresinde yaşayan Solyotlar'ın ayaklanmasını bastırma işine girişmiştir.

1798'de Napoléon Bonaparte'in Mısır'a saldırması ile başlayan savaşta Preveze ve Butrihto'yu alması III. Selim tarafından vezirlikle ödüllendirildi. Ali Paşa, bütün bu olaylar boyunca bağımsız bir ordu ve donanma oluşturma çabası içerisindeydi. Pazvant-oğlu ayaklanmasını bastırdığı sırada Rumeli beylerbeyliğine atanması gücünü iyice artırmıştı. Ancak, 1802'de ayaklanmanın bastırılmasından sonra bu görevden alındı.

Tepedelenli Ali Paşa'nın gücünden bölgedeki ayaklanmaların bastırılmasında ve yavaş yavaş örgütlenmeye başlayan Yunan bağımsızlıkçılarına karşı mücadelede yararlanan Osmanlı Devleti, onun giderek yönetsel açıdan yarı-bağımsız bir konuma gelmesi karşısında tedirgin oldu. Bu tedirginliğin hareketle dönüşmesinde, Ali Paşa ile kişisel bir sorunu olduğu anlaşılan Halet Efendi'nin de önemli rolü olduğu çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir. II. Mahmud, 1820'de Tepedelenli Ali Paşa'yı tüm görevlerinden aldı ve Yanya sancağına çekilmesini emretti. Bir yandan da Ali Paşa'nın bu emre uymayacağı bilindiğinden üzerine bir ordu gönderildi. Ali Paşa bir yandan affını isterken, öte yandan da bölgesini savunmak üzere harekete geçti ve o güne değin Osmanlı Devleti adına baskı altında tuttuğu topluluklardan yardım istedi. Mora, Sırbistan, Eflâk ve Boğdan'da ayaklanmalar çıkartmaya çalıştı. Yanya Osmanlı Devleti tarafından elinden alınıp Tepedelen'de oturmaya zorlanınca, bu emre de uymadı. Bunun üzerine idamı için ferman çıktı. Hurşid Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Tepedelenli Ali Paşa'nın direnişini Yanya ile sınırlamayı başardı.

Hurşid Paşa'nın iki yıl sürdürdüğü Yanya kuşatması, Tepedelenli Ali Paşa'ya canına dokunulmayacağı sözünün verilmesi ve onun da bunu kabullenerek teslim olması ile sonuçlandı. Ancak Hurşid Paşa verdiği sözü tutmayınca, Tepedelenli Ali Paşa Pandleimon Manastırı'na çekilerek savaşı sürdürdüysse de 1822'de öldürüldü. Osmanlı güçleri ile Tepedelenli Ali Paşa arasındaki bu uzun çatışmalar bölgedeki otoritenin zayıflamasına yol açarak Yunan ayaklanmasının başarısını kolaylaştırmıştır.

- **KAYNAKLAR:** Ahmed Müfid, *Tepedelenli Ali Paşa* (2. bas.), 1934; W. Plomer, *Yanya Sultanı*, 1974; G. Remerand, *Ali de Tebelen, Pacha de Janina*, 1926; (kimi eklerle Türkçe çevirisi A.K. Aksüt, *Tepedelenli Ali Paşa*, 1939).

ALİ RIZA

(765 - 818)

Arap din adamı. On İki İmam'ın sekizincisidir.

Medine'de doğdu, Tus'ta öldü. On İki İmam'ın yedincisi olan Musa Kâzım'ın oğludur. Din eğitimi babasından aldı. Şeriat konusundaki geniş bilgisiyle tanındı. Bir süre Halife Memun'un yanında görev aldı. Ali Rıza'nın etkisiyle Memun'un yeşil bayrak taşıması, yeşil giysi giyinmesi üzerine, halifenin amcası, yönetim Aleviler'in eline geçti diye ayaklandı. Bu olay sırasında Ali Rıza'nın bilinmeyen bir nedenle ölümü sonucu ayaklanma durdu.

Büyük törenle gömülen Ali Rıza'nın türbesi Şiiler'ce kutsal yerlerden sayılır. Ali Rıza'nın, ölümü üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra etkisi hızla yayıldı, çağlar boyunca sürdü. İran'da Şiiler; 13. yy'dan bu yana da Anadolu'da Bektaşiler, kendisine büyük saygı ve bağlılık gösterdiler. Bu sevgi ve saygı sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan mezhep ayrılıklarının gelişmesine yol açan etkenlerden biri oldu. Kimi kaynaklar Şeriat'la ilgili birkaç yapıtının bulunduğu, Şii inançlarının kurumlaşmasında bu yapıtlarından yararlandığını bildirir.

- **KAYNAKLAR:** İ.Z. Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, 1980; Fazlullah Rahimi, *Eimme-i Hüda*, 1914; A. Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 1979.

ALİ RIZA [Hoca]

(1864 - 1935)

Türk ressam. Özellikle peysaj anlayışı bakımından çağdaş Türk resmine yenilikler getirmiştir.

Üsküdar'da doğdu. Süvari Binbaşı Mehmet Rüsti Bey'in oğludur. Doğum yerine bağlı olarak "Üsküdarlı Ali Rıza Bey" veya öğretmenliği dolayısıyla "Hoca Ali Rıza" olarak anılır. 1879'da Askeri Lise'ye girdi. Burada, Mektep Nâzırı Ethem Paşa'yı arkadaşlarıyla birlikte bir resimhane kurmaya ikna

etti. Osman Nuri Paşa ve Süleyman Seyyit Bey'den resim dersi gördü. 1885'te Harbiye'den mezun olduktan sonra aynı okulda resim öğretmeni yardımcılığı, daha sonra da resim atölye şefliği yaptı. Burada otuz yıllık öğretmenliği süresince birçok asker ressamın yetişmesine yardımcı oldu. 1908'de kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'ne başkanlık etti. Çamlıca Kız Lisesi resim öğretmenliğinde bulundu. 1935'te öldü ve vasiyeti gereği Karacaahmet Mezarlığı'na gömüldü.

Hoca Ali Rıza öğretmenliği sırasında "meşk" defterleri hazırladı. Doğadan veya akıldan yaptığı karakalem resimleri taşbaskısı küçük albümler halinde yayımladı. O dönemde canlı modelden resim çalışma olanağı olmayan öğrencileri bu desenleri kopya ederek resim yapmayı öğreniyorlardı. Hoca Ali Rıza, doğadan, yüzlerce, binlerce karakalem, suluboya, guaş ve yağlıboya resim yapmıştır. Üsküdar'ın eskisokaklarından, ahşap evlerinden, çeşme ve mezarlıklarından, kayalıklar, çamlıklar ve eviçlerinden yaptığı desenleri çok sevilip yayıldı. İstanbul semtlerinin ve özellikle Üsküdar'ın sakin ve huzurlu yaşamını belgeleyen Hoca Ali Rıza'nın, kendi isteği dışında bir "Ali Rıza Ekolü" oluşturduğundan söz edilebilir.

Tek toplu sergisi, ölümünden üç yıl sonra, çocuklarının da yardımıyla Eminönü Halkevi'nde açıldı. 1958'de Ankara'da, 1960'da İstanbul Belediyesi Şehir Galerisi'nde yapıtları sergilendi. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde, Milli Kütüphane'de, İzmir Resim ve Heykel Müzesi'nde ve özel koleksiyonlarda pek çok yapıtı vardır.

Hoca Ali Rıza Avrupa'ya gidip müzeleri görmemiş, ünlü ressamların tablolarını inceleme fırsatı bulamamıştır. Bu nedenle figürlü resim yapmamış, Askeri okul çıkışlı ressamların çoğu gibi yalnızca "peysaj" a yönelmiştir. Peysajlarında Türk "primitif" resamlara özgü minyatürümsü incelik görülmez. Doğa karşısındaki tutumu ise Hüseyin Zekai Paşa, Ahmet Paşa gibi ressamların anlayışından çok ayrı bir nitelik gösterir. Paletindeki siyahları, koyu kahverenklerini atmış gibidir. Işık ve gölge değerleri, bir açık hava ressamının renklerinin şeffaflığındadır. Göl-geleri kararmaz; resimlerinde, ışıklı alanların sarı-turuncu, gölgelerin mor boyanması gibi kimi izlenimci (empresyonist) ilkelere uyduğu görülür. Paleti hemen hemen empresyonist renk klavyesi içindedir. Doğa karşısında büyük bir içtenlikle ve bilgece bir sevgiyle yaptığı sıcak, renkli etüdlar, kurşun kalemle yaptığı desen ve krokilerde kişiliğini belirten herhangi bir yorum yoktur. Ama resimlerinin genel olarak titiz tekniğinden ve konularından ileri gelir. bir özelliği vardır. Öte yandan yapıtları arasında kartpostal estetiğine daha çok yaklaşan, hayal ürünü, basmakalıp görüntülere de rastlanır.

- **YAPITLAR**(başlıca): *Peysaj*; 1914, (yağlıboya, İzmir Resim ve Heykel Müzesi); *Manzara*; *Kayalar*; *Üsküdar'da Bir Sokak*.
- **KAYNAKLAR**: A. Çoker, *Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi*, 1983; N. Berk, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Tanıtım*, 1972; Z. Güvemli, "Hoca Ali Rıza", *Çağdaş Türk Resminden Örnekler*, 1982.
- **BAKINIZ**: AHMET PAŞA [Şeker], AKBULUT, SÜLEYMAN SEYYİT, HÜSEYİN ZEKAI PAŞA.

ALİ SUAVİ (1839 - 1878)

Osmanlı gazeteci. Türkçülük ve laikliğin ilk savunucularındandır.

İstanbul'da doğdu. Çankırılı bir kâğıt tüccarının oğludur. Davutpaşa Rüstiyesi'nde okudu. Ayrıca medrese eğitimi gördü. Medresede Arapça ve Farsça, daha sonra gittiği Avrupa'da Fransızca ve İngilizce öğrendi.

1865'te açılan bir sınavı birincilikle kazanarak öğretmen oldu. Bursa, Simav ve Filibe'de öğretmenlik ve medrese hocalığı yaptı. Okullarda konferanslar, camilerde vaazlar verdi. Daha sonra, halkı ayaklanmaya kışkırttığı gerekçesiyle görevinden alındı. 1867'de İstanbul'a dönerek etkinliğini gazeteci olarak sürdürdü; *Muhbir*'i çıkarmaya başladı. Devlet yönetimini elinde tutan Âli ve Fuad paşaların sert tutumlarına karşı çıkan yazıları nedeniyle Mayıs 1867'de gazete kapatıldı; Ali Suavi, Kastamonu'ya sürüldü. Yeni Osmanlılar'ı koruyan Mustafa Fazıl Paşa'nın yardımıyla, Ağustos 1867'de Paris'e kaçmayı başaran Ali Suavi, oradan Londra'ya geçerek *Muhbir*'i burada yayımlamaya başladı.

Ülke dışında çıkarılan ilk Türkçe gazete olan *Muhbir*'in Yeni Osmanlılar'ın yayın organı olması düşünülmüştü. Ama daha ilk sayıdan başlayarak Ali Suavi'nin bağımsız hareket etmesi, Namık Kemal ve Fızt Paşa ile arasının açılmasına neden oldu. Mustafa Fazıl Paşa da parasal desteğini çekti. Ali Suavi, 1868'de 50 sayı çıkan *Muhbir*'in yayımına son verdi. 1869'da Paris'e giderek orada kendi olanaklarıyla *Ulüm* dergisini çıkarmaya başladı. *Ulüm*'un eki olarak yayımladığı, tarih, coğrafya, ekonomi, ilahiyat, arkeoloji vb. konularda bilgi veren alfabetik *Kamusül-ülüm ve'l-Maarif* Batılı anlamdaki ilk Türk ansiklopedisidir. Ama, bu ansiklopedinin yalnızca beş formasını yayımlayabildi. 1871'de Almanlar'ın Paris'i kuşatması üzerine gazetesini Lyon'a taşımak zorunda kaldı. Bu dönemde, Yeni Osmanlılar'ın amaç ve kişiliklerini hicvetmeye başlamıştı. Mustafa Fazıl Paşa'nın İstanbul'a dönerek Âli Paşa hükümetinde görev alması üzerine onu ihanetle suçladı. Abdülaziz'in bağışladığı Yeni Osmanlılar İstanbul'a dönmeye başlayınca, Ali Suavi, II. Abdülhamid tahta geçtikten sonra, meşrutiyet aleyhinde yazdığı yazılarla padişahın güvenini kazandı. 1876'da özel afla İstanbul'a dönerek padişahın müaviri oldu.

II. Abdülhamit, Batı kaynaklarının Türkçe'ye çevrilmesi için bir Tercüme Heyeti kurdurmuştu. Bu kurula Ali Suavi'nin de girmesini istedi, ama öteki üyeler, Namık Kemal ve Ziya Paşa buna karşı çıkınca kurulu dağıttı. Ali Suavi 1877'de Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) müdürlüğüne getirildi. Avrupa'da evlendiği İngiliz eşini müdür yardımcısı yapması tutucu çevrelerin tepkisine yol açtı. Buna, hırçın ve uzlaşmaz tutumu da eklenince, bir yıl sonra görevinden alındı.

O günlerde, Meclis-i Mebusan kapatılmış, Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı ordusunun yenilgiyle sonuçlanmıştı. Ruslar'ı Osmanlılar'ın en büyük düş-

Avrupa'daki etkinliği

Çırağan
baskını

manı sayan Ali Suavi, onlara ödün verecek bir antlaşmaya karşıydı. Abdülhamid'i Ruslar'a karşı durmaya ikna edemeyince, başka seçeneklere yöneldi. Tahta V. Murad'ı geçirmek amacıyla Rumeli'den İstanbul'a gelmiş savaş göçmenlerinden beş yüz kadar kişiyi yanına alarak, 1878'de, V. Murad'ın gözetim altında tutulduğu Çırağan Sarayı'na baskın yaptı. Ama, Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa tarafından öldürüldü.

Yeni Osmanlılar Şeriatçılık'ı savunurken Ali Suavi halifeliliğin kaldırılmasından, namaz surelerinin Türkçeleştirilmesinden yanaydı. Bu nedenle, laikliğin ilk savunucularındandır. İslamiyet'in, özünden sapılmaksızın, günün gereklerine uydurulmasını savunuyordu. Faizin haram olduğu gerekçesiyle bankalara karşı çıkanları eleştiriyor ve bir Müslüman bankası kurulmasını istiyordu.

Osmanlı Devleti'ne bağlı uluslara özerklik verilerek imparatorluğun bir konfederasyona dönüştürülmesini, böylece Türkler'in kendi kaynaklarına yönelerek daha sağlam bir devlet yapısına kavuşacağını savunuyordu. Latin haflerinin kabul edilmesinden, Türkçe sözcükler kullanılmasından yanaydı.

• **YAPITLAR:** *Arabi ibare Usulü'l-Fıkıh Nam Risale*, 1868; *Türkiye fi Sene 1289*, 1869; *Türkiye fi Sene 1290*, 1870; *Kamusü'l ulüm ve'l-Maarif*, 1870; *Türkiye Sene*, 1871; *Hive*, 1873; *Devlet Yüzonaltıbuçuk Milyon Lira Borçtan Kurtuluyor*, 1875; *Hukukü's*, Şevari, (ö.s.), 1908; *Ali Paşa'nın Siyaseti*, (ö.s.), 1909; *Defter-i Amal-i Ali Paşa*, ty.

• **KAYNAKLAR:** F.R. Atay, *Başveren Bir İhtilalcı*, 1954; İ.H. Danişmend, *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*, 1942; M.C. Kuntay, *Sarıklı İhtilalcı Ali Suavi*, 1946; İ.H. Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Vakası", *Belleten*, VIII (29), 1946.

Dört divanı

ALİ ŞİR NEVAİ (1441 - 1501)

Türk ozan. Yapıtlarıyla Çağatay Türkçesi'ni edebi bir dil durumuna getirmiştir.

9 Şubat 1441'de Herat'ta doğdu, 3 Ocak 1501'de aynı yerde öldü. Uygur Türkleri'nden Gıyaseddin

Kıçkine Bahşi'nin oğludur. Ataları uzun yıllar Timur-lular'a hizmette bulunmuşlardı. Ali Şir Nevaî, Mirza Baykara'nın torunu Hüseyin Baykara ile birlikte büyüdü. Her ikisi de, Şahrüh'un 1447'de ölümünden sonra Horasan'a egemen olan Ebu'l-Kasım Babür tarafından korundular. 1459'da başa geçen Ebu Said'e de hizmet eden Ali Şir Nevaî daha sonra öğrenimini tamamlamak için Semerkant'a gitti. Hüseyin Baykara'nın 1469'da tahta çıkmasına değin burada kaldı. Bu sırada birçok ozan ve düşünürle tanıştı. 14 Nisan 1469'da Hüseyin Baykara'nın çağrılısı olarak Herat'a gitti ve törenle karşılandı. Hemen ardından Hüseyin Baykara'nın mühürdarlığına atandı ve onun en güvendiği adamlarından biri oldu.

1470'te Herat'ta çıkan bir kargaşa üzerine Hüseyin Baykara kenti bırakıp çekilmek durumunda kalmıştı. Bunu fırsat bilen Şahrüh'un oğullarından Yadiğâr Mehmed, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın yolladığı güçle Herat'a girdi. Bir süre sonra Hüseyin Baykara da ordusu ile Herat önlerine geldi. Çatışma sonunda Hüseyin Baykara Herat'ı geri aldı. Ali Şir Nevaî de divan beyliğine atandı.

Ali Şir Nevaî, büyük dostu Câmi'nin irşadı ile 1476'da Nakşibendî tarikatına girdi. Ali Şir Nevaî'nin gerçek anlamda edebi çalışmaları bu tarihten sonra başladı. Bu arada devlet yönetimindeki yolsuzluklar gittikçe artmakta, sultan olaylar karşısında ilgisiz davranmaktaydı. Ali Şir Nevaî'nin tüm uyarıları etkisiz kalıyordu. 1487'de 15 ay süre ile Esterâbad'a vali olarak gönderilip başkentten uzaklaştırıldı. Ama bu gözden düşme uzun sürmedi. Ali Şir Nevaî, Esterâbad'dan dönünce yeniden divan beyliğine atandı ve bu görevi kendi isteğiyle ayrıldığı 1490 yılına değin sürdürdü. Bundan sonra da Hüseyin Baykara'nın nedimi olarak yaşadı.

Ülkenin ve yönetimin içinde bulunduğu zor koşullara karşın Nevaî yazınsal çalışmalarını sürdürdü. Son yıllarında *Lisanü't-Tayr* (1498); *Muhakemetü'l-Lugateyn* (1499); *Siracü'l-Müslimin* (1499); *Mahbubü'l-Kulub* (1500) gibi yapıtlarını bitirmeyi başardı. 3 Ocak 1501'de Herat'ta öldü.

Ali Şir Nevaî, küçük yaştan beri edebiyatla ilgilenmişti. Babasının Herat'taki evi ozan, ressam ve müzikçilerin toplantı yeri gibiydi. Burada Doğu'nun ünlü klasiklerini okuma olanağı buldu. 12 yaşında iken, ünlü ozan Mir Şahi ile mektuplaştı. 14 yaşında, genç bir ozan olarak kendisini çevresinde tanıttı. İlk şiirleri Farsça'ydı. Çünkü o dönemde gençler arasında Farsça şiir yazmak bir hüner sayılıyordu. Daha sonraları yazdığı *Muhakemetü'l-Lugateyn*'de bu olayı "bilinçlenince Türkçe yazmaya başladığı" biçiminde açıklamıştır. Dört divan dolduran şiirlerini *Hazainnü'l-Maani* adı altında topladı (1496). Bu dört divan şu adları taşır. 1. *Garaibü's-Sıgar*; 2. *Nevadirü's-Şebab*; 3. *Bedaiü'l-Vasat*; 4. *Fevaidü'l-Kiber*.

Ali Şir Nevaî şiirlerini sistemli bir biçimde toplayıp divan haline getirmiştir. Başka ozanlarda olduğu gibi 28 harfle değil, 32 harfle gazeller yazmıştır. Her harf altında topladığı şiirlerini de konularına göre bölümlenmiştir. Böylece divanlarını bir kuyumcu gibi özenle işlemiştir. Dört divanındaki beyit sayısı 55.000'in üzerindedir. Bu dört Türkçe divandan başka bir de Farsça divanı vardır. Farsça divanında yaşamı boyunca Farsça olarak yazdığı gazelleri ile

yine aynı dilde yazılmış 6 kaside, 1 müseddes, 1 terci-i bent (mersiye), çeşitli kıtalar, rubailer ve tarih kıtaları yer alır. Farsça divanın beyit sayısı 12.000'dir.

Ali Şir Nevaî kaside ve gazelde üstad olarak Türk ozanlarından Lütfi ve Sekkaki'yi göstermiştir. Fars şairlerinden Emir Husrev Dehlevî, Hafız Şirazî ve Câmi'yi övmüştür.

Ali Şir Nevaî'nin hamsesi de büyük önem taşır. Hamse yazmak eski şairlerce ustalığın ve başarının ölçüsü sayılmıştır. Ali Şir Nevaî hamse yazma işine 1483'de girişmiştir. 46.000 beyit tutan hamsesini iki yıl gibi kısa bir sürede 44 yaşında iken bitirmiştir. Bu hamsede yer alan mesneviler, daha önce yazılmış mesnevilere birer karşılık niteliğindedir. Bu mesnevi-lerden *Hayretü'l-Ebrar* (1483), Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrar*'ına karşılık olarak kaleme alınmıştır. İçinde 20'yi aşkın öykü vardır. Ali Şir Nevaî, ele aldığı konuları işlerken çağının toplumsal yaşamını da eleştirmiş, zamanın iki yüzlü softalarını, bilgiyi küçümseyen, bilgisizi değerli sayanları yermiştir. Görevini kötüye kullananlara çatmış, büyüklük taslayan mevki sahiplerini uyarmaya çalışmıştır. Bu öykülerde alçakgönüllüğü övmüş, sözü düşünerek söylemeyi salık vermiştir.

Ali Şir Nevaî'nin ikinci mesnevisi olan *Ferhad ü Şirin* de Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şirin*'ine ve başka mesnevilere yanıt olmasına karşın, özgün bir yapıttır. Nevaî yalnız konu ve kahramanların adını almış, olayları büsbütün değiştirerek yepyeni bir yapıt yaratmıştır. Ferhad'a efsanevi bir kişilik vermiş, onu önce masal çerçevesi içinde ejderle dövüştürmüş, ölümle karşı karşıya getirmiş, sonra yaşam sahnesine çıkarıp vefalı bir dost, içli bir âşık, zavallılara yardım eden bir insan, zalimlerle çarpışmaktan yılmayan bir yiğit olarak betimlemiştir. Böyle bir tip Ali Şir Nevaî'nin kişiliğine ve eğilimine uygundur. Şirin ise, Ali Şir Nevaî'de ince, vefalı, içli bir kadındaki tüm üstünlükleri taşır, düşünce ve davranışlarında abartmaya kaçmaz, çelişiklere sürüklenmez. Nevaî böyle bir tip yaratmak isteği ile Şirin'i özenle işlemiştir.

Leyli vü Mecnun (1484), Arabistan'dan kaynaklanan bir aşk öyküsüdür. Kays adlı içli bir ozanın sevgilisi Leylâ için yazdığı şüirler sonradan bir divan biçimine dönüşmüş, Kays umutsuz aşkın temsilcisi olmuştur. İran edebiyatında bu olayı ilk kez planlı bir öykü biçimine sokan Nizâmî'dir. Ali Şir Nevaî ise öyküye oldukça doğal bir biçim vermiştir.

Seb'a-i Seyyar (1484-1485), Ali Şir Nevaî'nin hamsesinde yer alan dördüncü mesnevidir. Nizâmî'nin *Heft Peker* ve Emir Husrev Dehlevî'nin *Heşt Bihişt* mesnevilerine yanıtıdır. Ali Şir Nevaî bu mesnevisini, konuyu Nizâmî'den alarak ve Emir Husrev'den yararlanarak yazmış; ama olayları ve olayları birbirine bağlayan nedenleri hayli değiştirerek, kendi düşüncesine uygun yepyeni bir yapıt ortaya koymuştur. 5.000 beyit tutan bu mesnevinin en büyük özelliği olayın içindeki masalların yama olmaktan çıkartılıp belli bir gerilim çizgisine oturtulmasıdır.

Sedd-i İskenderî (1484-1485), Ali Şir Nevaî'nin hamsesindeki beşinci mesnevidir. Nizâmî'nin *İskendername*'siyle Emir Husrev'in *Ayine-i İskenderî*'sine karşılıktır. Yapıt, Makedonya Kralı İskender'in yaşam öyküsünü ve serüvenlerini kapsar. Ancak İskender, İslam düşünüşü içinde ele alınmıştır. Öykü bölüm-

lere ayrılmış, her bölümün sonuna konu ile ilgili bir düşünce eklenmiştir. Ayrıca İskender'in Aristoteles'le konuşmalarını içeren ve daha önce yazılmış İskendername'lerde bulunmayan dört bölüm eklenmiştir. Ali Şir Nevaî bu yapıtında adalet, af, doğruluk gibi hükümdarlarda bulunması gereken özelliklerin Hüseyin Baykara ve oğlunda da bulunmasını dilemiş, verdiği öğütler ve anlattığı öykülerle onlara ders vermek istemiştir. Aristoteles'in İskender'in sorularına verdiği yanıtlar da birer ders niteliğindedir. Gerçekte Aristoteles Ali Şir Nevaî'yi temsil eder. Yarattığı İskender de, taşıdığı niteliklerle bir Türk hakanıdır; insanların iyiliği ve mutluluğu için çalışan, halkı zulümden koruyan adaletli ve yüksek bir hükümdar, olgun bir düşünürdür. Tüm bunlar dışında Ali Şir Nevaî İskender'i olanaklar ölçüsünde tarihi çerçeve içine oturtmak istemiştir. Ali Şir Nevaî'nin öykücülükteki gücü bu yapıtta öteki mesnevilere göre daha çok göze çarpmaktadır.

Ali Şir Nevaî, bir değişim döneminin yetiştirdiği bir sanatçıdır. Görüşlerini özellikle mesnevilere ortaya koymuştur. Timurlu saltanatının bunalmı geçirmekte olduğunu görmüş, buna önlemler düşünmüştür. Türk dili ve yazınının Orta Asya'da yüzyıllarca kendi gidişine bırakılmasına karşı çıkmış, bu dili canlandırmak için çaba göstermiştir. Çağatayca onun elinde üstün bir yazın dili durumuna gelmiş, Çağatay yazını onunla ilk doruğuna ulaşmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Hamse: *Hayretü'l Ebrar*; *Ferhad ü Şirin*; *Leyli vü Mecnun*; *Seb'a-i Seyyar*; *Sedd-i İskenderî*. Divan: *Garaibü's-Sigar*; *Nevadirü's Şebab*; *Bedaiü'l-Vasat*; *Fevaidü'l-Kıber*. Farsça divan: *Lisanü't Tayr*; *Muhakemet'ül-Lugateyn*; *Siracü'l Müslimin*; *Mahbubü'l-Kulub*; *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemayimü'l-Fütüvve*, (ö.s.), K. Eraslan (yay.), 1979.

• **KAYNAKLAR:** A.S. Levend, *Ali Şir Nevaî*, 4 cilt, 1965-1968, (bibliyografya içerir).

• **BAKINIZ:** HAFİZ ŞİRAZÎ, KAŞGARLI MAHMUD.

ALİ TAKÎ (811-835)

Arap din adamı. On İki İmam'ın dokuzuncusudur.

Muhammed b. Ali Takıyy'il-Cevâd Medine'de doğdu. Bağdat'ta öldü. Halife Ali'nin torunlarından sekizinci imam Ali Rıza'nın oğludur. Annesi Sebike'dir. Lakabı Taki (Tanrıdan korkan) ve Cevâd'dır. (Cömert).

Babasıyla Merv'de Abbâsî halifesi Memun'un yanında halifenin kızı Ümmü'l-Fazl ile evlendi (830). Abbâsî halifesi Mutasim tahta çıkınca Ali Taki'yi Bağdat'a çağırdı. Buraya geldikten kısa bir süre sonra öldü. Bir söylentiye göre Memun'un kızıyla evlenmesine karşı olan Abbâsî yandaşları Ümmü'l-Fazl'ı kandırarak Ali Taki'yi zehirletmişlerdir.

Büyükbabası Musa Kâzım'ın Şiîler'ce kutsal sayılan Bağdat'taki türbesi yanına gömüldü. Ali Taki

◀ *Hamsesinde yer alan mesneviler*

babasından ve atalarından duyduğu Hadisler'i aktarmıştır.

- KAYNAKLAR: Fazlullah Rahimî, *Eimme-i Hüda*, 1914; A. Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 1979.

ALİ UFKÎ (1610- 1675)

Polonya asıllı Osmanlı musiki bilgini ve besteci. Çağına ve daha öncesine ait birçok musiki parçasının kaybolmamasını sağlayan bir nota kitabı oluşturmuştur.

Kimi kaynaklara göre, Polonya'nın Lwov kentinde doğdu. İstanbul'da öldü. Doğum ve ölüm tarihlerinde kesinlik yoktur. Asıl adı Albert Bobowski'dir; Osmanlı saray çevresinde ve Avrupa'da Ali Bey olarak tanındı. Latince yazdığı kitaplarında adı Albertus Bobovius diye geçer. Kendi ifadesine göre, Kırım Türkleri tarafından kaçırılıp esir olarak İstanbul'a gönderilmiştir. IV. Murad zamanında İstanbul'a geldiği sanılmaktadır. Müslüman olduktan sonra, on dokuz yıl Enderun'da bilim ve sanat çalışmalarını sürdürdü. Çeşitli Doğu ve Batı dillerini, dini ve dindışı Türk musikisini öğrendi. Santur çalmakta ustalık gösterdi. Beste çalışmaları ve Ufkî mahlasıyla şiir denemeleri yaptı. On dokuz yıllık sürenin sonunda, Mısır'a gitti, oradaki yaşamına ilişkin bilgi yoktur.

İstanbul'a döndükten sonra Sultan İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde sarayda saz sanatçılığı yaptı. IV. Mehmed zamanında devlet memuru oldu; sarayda ve savaş antlaşmalarında, 1673'e değin padişahın tercümanlığını yaptı. Görevli olarak birçok Batı ve Doğu ülkesine gönderildi.

Ali Ufkî çok yönlü bir fikir ve sanat adamıdır. Musiki bilgini, besteci, dilci, ansiklopedici, çevirmen, anı yazarı, seyahatnameci ve şair olarak çeşitli alanlarda pek çok yapıt vermiştir. *Kutsal Kitap*'ı Türkçe'ye çevirmiştir. Batı Musikisi'ni öğrenmiş, minyatürle uğraşmıştır. Kaynaklarda, Latince, Yunanca, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Lehçe de dahil olmak üzere on yedi dil bildiği belirtiliyor. Yapıtlarında, Osmanlı padişahlarının yaşayışı, Türk göreneklere ve devlet sistemi hakkında bilgi verir.

Mecmua-i Sâz ü Söz adlı nota kitabı en önemli yapıtıdır. Tek nüshası Londra'da British Museum'da bulunan bu yapıt 1948'e değin Türkiye'de bilinmiyordu. Bir rastlantı sonucu tarihçi Çağatay Uluçay yapıtı bulup bir makaleyle tanıttı. Daha sonra yapıtın mikrofilmli alındı. 1976'da da tıpkıbasımı yapıldı.

Mecmua-i Sâz ü Söz öncelikle bir musiki antolojisi; kitap çok sayıda musiki parçasının notalarıyla halk şiirlerinden meydana gelmiştir. Yazar, ayrıca, bu eserlerin bestecileri, şairleri ve dönemleri hakkında bilgi verir. Kendi bestelediği parçalarla şiirleri de bu kitaptadır. 22 fasılda toplanan musiki parçalarının yazımında sağdan sola doğru giden ve "fa" anahtarına göre yazılan bir Batı notası kullanılmıştır. Notaları

verilen eserlerin çoğu 1948'e değin bilinmiyordu. 15.-17. yy'lara ait yüzlerce musiki ürünü bu kitabın bulunmasıyla unutulmaktan kurtulmuştur. Bu bakımdan, yapıt, Türk musikisi için büyük değer taşır.

Mecmua-i Sâz ü Söz üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Londra'dan getirilen mikrofilm üzerinde ilk incelemeyi Sadettin Arel yaptı; yapıtı Kantemiroğlu'nun *Edvar*'ıyla karşılaştırdı. Haydar Sanal, Ali Ufkî'nin mehter musikisi örneklerini yayımladı; Yılmaz Öztuna, kitapta adları geçen bestecilerin biyografilerini araştırdı; Gültekin Oransay, dini musiki örneklerini inceledi; Şükrü Elçin, yazarın yaşamı ve yapıtını değerlendirdi; halk edebiyatıyla uğraşanlar da kitapta şiirleri bulunan şairleri tanıtıcı yazılar yazdılar.

- YAPITLAR (başlıca): *Mecmua-i Sâz ü Söz* (ö.s), Ş. Elçin (yay), 1976; *Türkçe Sözlük*; *Grammatica*; *Dialogues en français et turc*; *Beste*: *Peşrev*, *Beste*, *Yürük Semai*, *İlahi*, *Şarkı*, *Türkü* biçimlerinde toplam 14 eser.

- KAYNAKLAR: H.S. Arel, "300 Küsür Senelik Nota Mecmuası Hakkında", *Musiki Mecmuası*, (45), 1951; Ş. Elçin, "Ali Ufkî'nin Bilinmeyen Besteleri", *Türk Kültürü*, (121), 1972; C. Engin, "Mecmua-i Sâz ü Söz", *Musiki Mecmuası*, 233 vd; C. Öztelli, "Ali Ufkî, Karacaoğlan ve İstanbul", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* (239), 1969; H. Sanal, *Mehter Musikisi*, 1964; Ç. Uluçay, "Mecmua-i Sâz ü Söz", *Türk Musikisi Dergisi*, (14), 1948.

ALİ ULVİ (1926)

Türk karikatürcü. 1950 karikatür kuşağının en önemli sanatçılarından.

İstanbul'da doğdu. Tam adı Ali Ulvi Ersoy'dur. Balıkesir Öğretmen Okulu ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Küçük yaşta Cemal Nadir'le Vedat Günyol'un çıkardığı *Arkadaş* dergisinin kadrosuna girdi. 1947-1949 arasında Sedat Simavi'nin *Karikatür*, Ramiz Gökçe'nin *Mizah* dergilerinde çalıştı. 1950-1956 arasında ABD'de bulundu. Twentieth Century Fox film şirketinde, Fieldson Studio'da afiş ressamlığı yaptı. Charles Schlaifer reklam şirketinde karikatür ve desenler çizdi. Yapıtları *New Yorker*, *Look*, *Esquire* ve *Punch* gibi dergilerde yer aldı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1950'lerin önemli karikatür dergileri *41 Buçuk*, *Dolmuş* ve *Tef*te karikatürcülüğünü sürdürdü. 1960'larda *Yön* dergisinde çizdi. Halen karikatürlerini *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlayan sanatçı, yurt içinde ve yurt dışında birçok ödül kazanmıştır.

Ali Ulvi, önceleri ressam olmak istemesine karşın, daha sonra karikatürün etkisine kapıldı. İlk karikatürü 1940 yılında *Çocuk Sesi*'nde yayımlandı. Başlangıç yıllarında Cemal Nadir'in büyük yardımlarını gördü, etkisi altında kaldı. Daha sonraları, karikatürde "çizgide mizah" anlayışını geliştiren kuşağın içine girdi; yazıyı ikinci plana attı, kolay anlaşılabilirlikten uzak bir mizah geliştirdi. Yaklaşık otuz yıldır günlük bir gazetede çalışmış olmanın getirebileceği kendi kendini yineleme tehlikesine düşmeden,

gündemdeki politik gelişmeleri ustalıkla izledi. Karikatürlerinde kişi gülünçleştirilmesi yerine durum ve düşüncelerle alay etti. Kendi nitelemesine göre de yapıtları birer "makale-karikatür"dür.

Ali Ulvi Ersoy, Türk basın karikatürçülüğünde, 1950 sonrası açılan yeni bir çıkışın en önemli temsilcilerinden biri olarak etkisini sürdürmektedir.

• BAKINIZ: CEMAL NADİR, TURHAN SELÇUK.

ALKAİOS (İÖ 7-6. yy)

Eski Yunanlı lirik şair. Sonradan "Alkaik" adı verilen ve başka şairlerce de kullanılan bir ölçü geliştirmiştir.

Midilli adasında Mytilene'de yaşamış soylu bir ailenin oğludur. Yaşamı ayrıntılarıyla bilinmemekle birlikte, Sigeum'da Atinalılar'a karşı savaştığı, yurttaşları arasındaki iktidar mücadelelerinde yer aldığı bilinmektedir. Çeşitli iç kavgalar sonucu iktidara gelen Tiran Pittacus'a karşı çıkması yüzünden sürgüne gönderildiği, bu arada Mısır'ı ziyaret ettiği söylenir.

Sappho ile çağdaş olan Alkaios'un şiirleri İÖ 2. yy'da on kitapta toplanmışsa da bunların hiçbirisi bugüne ulaşmamıştır. Yazdıkları yalnızca başka yazarlarca yapılan alıntılar ve bulunabilen kimi şiir parçacıklarından bilinmektedir. Şair, tanrıları ve yarı tanrıları yücelten ilahiler, aşk şarkıları, içki şarkıları ve politik şiirler yazmıştır. Karşıtlarına karşı son derece kinli ve öfkeli olan Alkaios politik şiirlerinde özellikle Pittacus'a şiddetle saldırır.

Şiirlerinden bugüne ulaşan parçacıklara dayanarak Alkaios'un çağının bilincinde bir yazar olduğunu, İÖ 6. yy Ege kent devletlerinin yaşam değerlerini yansıtmaya çalıştığını söylemek olasıdır. Destansı bir dili, güçlü bir ölçü anlayışı vardır. Alkaios'un yarattığı ya da geliştirdiği "Alkaik" adı verilen ölçü daha sonra Horace tarafından da uygulanmıştır. Alkaios'un aynı adada, aynı çağlarda yaşamış olan Sappho'ya eğilimini dile getiren dizeleri de vardır.

• BAKINIZ: SAPPHO.

ALKAME b. ABADÉ (6-7. yy)

Arap şair. İslam öncesi Arap şairlerinin en ünlülerindendir.

Alkame b. Abade el-Temimi, 6. yy'm sonu ile 7. yy'ın başlarında yaşamıştır. Temim boyundandır. Ünlü şair İmru'ül-Kays'ın çağdaşıdır. Onunla karşılıklı şiirleri vardır. Söylentiye göre İmru'ül-Kays, Alkame b. Abade'yi şairlikle kendisinden daha üstün bulan karısını boşamış, Alkame de bu kadını

evlenmişti. Bu yüzden el-Fahl (üstün) lakabıyla anılmıştır.

Şiirlerinin çoğu, Benî Lahm ile Benî Gassan kabileleri arasındaki savaşları anlatır. Söylentiye göre, Benî Gassan Meliki el-Haris b. Cebele'nin tutsak ettiği kardeşi Şa's'ı, okuduğu birkaç kaside karşılığında kurtarmıştı. El-Kulâb Savaşı'nın (622) ikinci gününü anlatan ünlü şiiri olgunluk dönemi ürünüdür. Dışi deve ile devekuşu arasındaki yarışı anlatan uzun şiiri de çok tanınmıştır.

• YAPITLAR: *Divan*, (ö.s.), A. Socin (yay.), 1867.

• BAKINIZ: İMRU'Ü'L-KAYS.

ALKAMENEOS (İÖ 5. yy)

Eski Yunanlı heykeltci. Yunan sanatında dramatik öğelerin ve anlatımcı eğilimlerin ağırlık kazandığı bir dönemde, bu özellikleri yansıtan ürünler vermiştir.

Limni adasında doğdu. Pheidias'ın öğrencisi oldu, onun kimi yapıtlarının son işçiliğini gerçekleştirmesiyle ün kazandı. Bu çalışmalarının önemli örnekleri Atina Agorası'nda yer alan *Demirci Hephaistos* ve *Bahçeler Afrodit*i adlı heykellerdir. Yazılı bir kayıttan, Bergama'daki *Hermes Propylaia*s adlı büstün de onun yapıtı olduğu anlaşılmaktadır. Akropolis'te mermer bir heykel grubu olan, harap durumdaki *Prokne ve Oğlu Itys*'in Alkameneos'un özgün bir yapıtı olduğu sanılmaktadır. Yaşamı ve yapıtları hakkında fazla bilgi bulunmayan Alkameneos'un, Atina'da öldüğü biliniyor.

Alkameneos'un yaşadığı dönemde Yunan tiyatrosu olgun bir aşamaya ulaşmış, heykelde de hareketli kompozisyonlar ve dramatik bir anlatım öne çıkmıştı. Pheidias gibi, Alkameneos'un yapıtlarında da dönemin bu sanat özellikleri bulunmaktadır. 2. yy'da yaşamış bir Yunan gezgini olan Pausanias'a göre, Olympia'daki Zeus tapınağının batı cephesindeki üçgen alınlığının heykelleri Alkameneos'un ürünüdür. Ancak, bu iddia kesinlikten uzak ve büyük bir olasılıkla yanlıştır. Söz konusu alınlıkta, figürler eskiden olduğu gibi birbirleriyle orantısız büyüklüklerde gösterilerek değil, yaptıkları hareketlerin düzenlenmesiyle üçgen çerçeveye oturtulmuş, kimi inançları, öyküleri canlandıran bir tarzda işlenmiştir. Bu özellikler nedeniyle alınlığın Alkameneos tarafından yapılmış olabileceğinin sanılması, doğru olmasa bile sanatçının üslubu hakkında fikir vermesi açısından önem taşır.

• YAPITLAR: *Prokne ve Oğlu Itys*; *Hermes Propylaia*s; *Demirci Hephaistos*; *Bahçeler Afrodit*i.

• BAKINIZ: PHEIDİAS.

►
Yesemek,
Tilmen ve
Gedikli

ALKIM, Uluğ Bahadır (1915 - 1981)

Türk arkeolog. Anadolu arkeolojisine ve Hitit filolojisine önemli katkılarda bulunan kazıları yönetmiştir.

İzmir'de doğdu. Doktor olan babasının görevi nedeniyle ilk ve ortaöğrenimini çeşitli illerde ve ilçelerde tamamladı. 1935 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde o zamanki adı ile Eski Sumer Filolojisi, Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Bölümü'ne girdi; Eski Önsya dilleri, arkeoloji ve felsefe tarihi okudu. 1939'da mezun oldu.

1941 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Hititoloji asistanı olarak çalışmaya başladı. 1944'te doktor, 1945'te doçent oldu. 1960 yılında profesör olan Alkim, H. T. Bossert'in ölümü nedeniyle boşalan Eski Önsya Dilleri ve Kültürleri Bölümü'ne başkan seçildi ve yaşamının sonuna değin bu görevi sürdürdü. Türkiye dışında çeşitli uluslararası kongrelere katıldı; bildiriler sundu; Almanya, İngiltere ve Hollanda'nın çeşitli üniversitelerinde konferanslar ve seminerler verdi. 1962-1975 arasında Robert Kolej Yüksek Okulu Beşeri Bilimler Bölümünde ek görev aldı ve 1963-1964 arasında bu okulun Türk müdürlüğünü yaptı. Boğaziçi Üniversitesi Arkeometri Enstitüsü'nün kurulmasında önemli katkıları oldu.

1947'de Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilen Alkim, bundan sonra yaptığı arkeolojik araştırma ve kazılarını bu kurum adına yürüttü. Alkim, Türk Dil Kurumu, Société de Préhistoire Française, British Institute of Archeology in Ankara, Deutsche Orientgesellschaft ve Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesi idi.

Alkim, 1939'da Vize, 1942'de Alacahöyük ve 1947'de Tel Açana kazılarına katılarak ilk deneyimlerini kazanmıştır. 1947 yılında Adana yakınındaki Karatepe-Aslantaş yöresinde Bossert ile birlikte çalışmıştır. Bu bölgenin çok önemli ve aydınlatıcı eserler içerdiğini saptayan araştırma ekibi, Alkim başkanlığında Karatepe'de kazıya başlamış ve Karatepe-

Aslantaş'ta Geç Hitit Çağı'na ait bir sınır kalesi ile av yerini ortaya çıkarmıştır. Kalınlığı 4 m'yi bulan bir surla çevrili olan kalenin tepe kesiminde Bit-Hilani tarzında inşa edilmiş bir yapı kalıntısı bulunmuş, bu kalıntı, kale yöneticisinin oturduğu bir yapı olarak nitelendirilmiştir. Burada yapılan kazı ve restorasyon çalışmaları, ileriki aşamalarda Halet Çembel tarafından yürütülmüş ve Karatepe bir açık hava müzesine dönüştürülmüştür.

Alkim, Karatepe'nin kuzey ve güney ile olan ilişkilerini belirlemek ve başka ören yerlerinin bulunup bulunmadığını öğrenmek amacıyla, Antitoros ve Orta Amanos bölgesinin tarihi coğrafyasını araştırmış; eski yol şebekesini, anıt ve örenleri belirlemiştir. 1947 - 1957 arasında bu bölgeyi adım adım taramış ve bir Hitit kabartması, 3 Arami yazıt, Geç Roma çağından 40 Yunanca yazıt ile 5 Yunanca kaya yazıtı, Roma çağından 2 kaya kabartması, 8 Roma çağı ören yeri, 4 Orta Çağ ören yeri ve 19 kale saptamıştır.

1958'de İslahiye Bölgesi Kazı ve Araştırma Kurulu başkanlığına getirilen Alkim, Orta Amanos Dağları'nda tarihi coğrafya araştırmalarını sürdürmüştür. 1957 - 1961 arasında bu bölgede bulunan Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesinde, 1958 - 1972 arasında Tilmen, 1964 - 1967 arasında Gedikli ve 1966-1967'de ve 1970'te Kuruşkal höyüklerinde kazılar yapmıştır.

Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesi kazı ve araştırması Antik Çağ'da bazalt kayalardan taş kesilmesi, çıkarılması, heykel taslaklarının biçimlendirilmesi gibi teknik konuların aydınlanmasını sağlamıştır. Ayrıca bölgede bulunan antik kentlerin heykel kaynağı olarak da bu atölyenin tarih içindeki önemi belirlenmiştir.

Gaziantep'teki İslahiye ilçesinin 10 km kadar doğusunda yer alan, Karasu Irmağı kıyısında 21 m yükseklikte bir höyük olan Tilmen'de 1958'de Alkim başkanlığında kazıya başlanmıştır. 1972'ye değin süren kazılarda bu höyüğün yerleşme katları belirlenmiştir. Burada yapılan kazılarda, sur kesiminde üç giriş bulunmuş ve surun mimarlık üslubu ile İÖ 2000 yılı sonu ile İÖ 1000 yılı başına tarihlenebileceği saptanmıştır.

Alkim, Tilmen höyük tepesinin en üstünde mimari kalıntı vermeyen, ancak küçük buluntularla İslami çağların, Bizans, Roma, Helenistik dönemlerin ve Demir Çağı'nın varlığını gösteren bir kat saptamış ve bunu kat I olarak adlandırmıştır. Kat II'de ise İÖ 18. yy'a tarihlenen saray yapısı çıkarılmış ve saray avlusunda açılan sondaj çukurunda III. katın evreleri belirlenmiştir. Burada çıkarılan "Habur Kera miği" ve "Boyali Suriye Kapları" bu katın İÖ 19. yy - 18. yy'a tarihlenmesini sağlamıştır. Daha erken evrelerinde (kat III c-k) İlk Tunç Çağı'nın buluntuları, IV. katta ise Geç Kalkolitik dönem buluntuları çıkarılmıştır.

Tilmen höyük kazıları bu bölgenin kültür sürekliliğini göstermiş ve İÖ 2000'de Yamhad Krallığı'na bağlı bir kentin açığa çıkarılmasını sağlamıştır.

Alkim tarafından kazılan diğer bir höyük de Gedikli'dir. 1964 - 1967 arasında kazılan bu höyükte, Tilmen höyük tepesinde rastlanılan bütün devirler bulunmuştur. Gedikli kalkolitinin Amuk Ovası'nın ve Kilikya'nın çağdaşı kültürlerle benzerlikler göster-

İlk kazıları

Yesemek kazısından bir görünüm

mesi, kültürel yayılım alanını belirlemiştir.

Gedikli'de, eski Önasya'nın ilgi çekici bir nekropolü (toplu mezarlık) bulunmuş ve burada Alkım tarafından ölü gömme âdetleri saptanmıştır. Buna göre, basit toprağa gömü (Helenistik Çağ), başı taşla korunaklı basit toprağa gömü (İÖ 2000), yeraltı oda mezarları ve kremasyon (ölü yakma) mezarları (İlk

Tunç Çağı sonu, Orta Tunç Çağı başı) vardır. Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Anadolu'daki ölü yakma geleneğinin en eski örneği Gedikli'de Alkım tarafından bulunmuştur.

Güney Anadolu'da araştırmalarını tamamlayan Alkım, bundan sonra yeterince araştırılmamış olan Kuzey Anadolu Bölgesi'ni, özellikle Samsun çevresini

*Kuzey
Anadolu
kazıları*

Yesemek

Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesi, Gaziantep'teki İslahiye ilçesinin 19 km güneydoğusunda, bugünkü Yesemek köyünün yanındaki yamaç üzerinde bulunmaktadır. Burası 1890 yılında Zincirli kazılarını yürüten F.von Luschan tarafından keşfedilmiş ve yanlış olarak Nurhanlı olarak adlandırılmıştır. Domuztepe'de saptadığı taş ocağını, bölgedeki öteki taş ocakları ile karşılaştırmak isteyen Alkım, Zincirli heykeltıraşlık eserlerinin taş ocağı olarak sözü geçen Nurhanlı'yı (doğrusu Yesemek) yeniden bulmuştur. Burası Yakın Doğu'nun bilinen en büyük taş ocağı ve heykeltıraşlık atölyesidir. 300 x 400 m boyutundadır.*

1957 - 1961 yıllarında burada kazı ve araştırma yapan Alkım, Antik Çağ'da taş ocaklarının çalışma düzenini, taş çıkartma, işleme tekniğini incelemiş ve örneklerini ortaya çıkarmıştır. Bu konuda yapılan en gelişkin araştırmanın sonuçlarını bir kitapta toplamıştır. İÖ 1250 - 750

arasında çalışan bu atölye, çağının birçok kentine yüzlerce heykel taslağı hazırlamış ve verilen siparişleri fazlasıyla karşılamıştır.

Alkım, Yesemek atölyesini işleten, heykel taslaklarını işleyen ustaların kökenlerini araştırmış ve ilk dönemde bu ustaların Hurriler'den olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kavimler göçü nedeniyle Hitit Devleti'nin yıkılışından, Şam'al kent devletinin kuruluşuna değin (İÖ 1180 - İÖ 9. yy'ın ilk yarısı) bu atölyenin çalışmadığını saptamıştır. İÖ. 9. yy'dan sonra atölyede çalışan ustaların, bölge halkının çoğunluğunu oluşturan Geç Hitit ve Aramî kökenli olduklarını belirlemiştir.

Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesi, eski çağların teknik sorunlarının aydınlanmasını sağlayan bir kazı yeri olarak da önem taşır. Alkım tarafından düzenlenen Yesemek, bugün arkeologların ve sanatseverlerin uğrağı olan bir açık hava müzesine dönüşmüştür.

Bir kazıda eşiyile

çalışma alanı olarak seçmiştir. Bölgedeki toprak üstü araştırmalarını 1971 - 1973 yıllarında yapmış ve burada Hitit, Hitit öncesi ve Hitit sonrasına tarihlendirilen elliden fazla yerleşme yeri saptamıştır. Bu araştırmaların problematiği, antik dünyada Anadolu'nun iç ve dış bağlantılarını belirlemek ve Kaşka sorununa çözüm getirmektir. Alkım, yaptığı yüzey araştırmaları sonucunda kazı için İkiztepe höyüğünü seçmiştir.

İkiztepe, Samsun'daki Bafra ilçesinin 7 km kuzeybatısında dört yükseltiden oluşan bir höyüktür. Bu höyük jeolojik verilere göre hem Karadeniz'in, hem de Kızılırmak'ın kıyısında bulunuyordu. Erken Hitit çivi yazılı tabletlerinde geçen "Zalpa" kentinin burada bulunduğu sanılıyordu. Ancak Alkım, burada tablet bulamadı. Alkım, İkiztepe I ve II'de yaptığı kazılarda Karadeniz Bölgesi'nde ilk sistematik kazıları başlatmış ve bölgenin kültür tarihini saptamıştır. Bu bölgede oldukça yoğun Erken-Hitit ve İlk Tunç Çağı yerleşmeleri belirlenmiştir. İkiztepe'de Kalkolitik Çağ'ın ve İlk Tunç Çağı'nın ilk evresinde, Karadeniz kıyılarının Güneydoğu Avrupa ve Ege Adaları ile kültürel ve ticari ilişkileri bulunduğu anlaşılmıştır. Daha geç dönemlerde ise Orta Anadolu ile bağlantı ve ilişkisi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ormanlık bir bölge olan Karadeniz'de konutlaşmanın, Kalkolitik Çağ'dan beri ahşap malzeme kullanılarak sağlandığı anlaşılmış ve böylece Antik Çağ ahşap mimarisinin araştırılması yolu açılmıştır.

Latince, Eski Yunanca, Hititçe, Lidce, Akadca,

Mısır Hiyeroglif dillerinin yanı sıra, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca da bilen Alkım'ın makale ve yazıları *Belleten*, *Türk Arkeoloji Dergisi*, *Anadolu*, *Türk Tarih Kurumu Kongre Tebliğleri Dergisi*, *Revue Hitite et Asiatique*, *Anatolian Studies*, *Bibliotheca Orientalis*, *Orientalia*, *Jahrbuch der Ex Oriente Lux* ve *Antologica* gibi süreli yayınlarda yayımlanmıştır. Ayrıca *Archaeologie Mundi* serisinde çeşitli dillerde yayımlanan *Anatolia I* adlı kitabı Anadolu'nun en eski kültürlerinin dünyaya tanıtılmasını sağlamıştır.

Alkım, Karatepe, Yesemek, Tilmen, Gedikli, İkiztepe kazılarıyla ve bu yörelerdeki tarihi coğrafya araştırmalarıyla, Türkiye'de arkeoloji biliminin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. En önemli katkısı ise Orta Anadolu ve Toros'lardaki antik yol şebekesini ortaya çıkarması olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): "İslahiye Bölgesinde Türk Tarih Kurumu Adına 1952 - 1962 Yılları Arasında Yapılan Tarih ve Arkeolojik Araştırmalar", *TTK Atatürk Konferansları*, 1964; "Gedikli (Karahöyük Kazısı), Birinci Ön Rapor", *Belleten* XXX, 1966; *Anatolia I*, 1968; *Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesinde Yapılan Kazı ve Araştırmalar*, 1974.

• **KAYNAKLAR**: B. Brentjes, *Bibliotheca Orientalis*, XXVII, 1970; H. Çambel, *Anadolu Araştırmaları*, VIII, 1980; F. Fisher, *Welt des Orients*, 1969 - 1970; Klengel-Brandt, *Orientalische Literaturzeitung*, 1972.

• **BAKINIZ**: BOSSERT.

ALKİBİADES

(İÖ 450-404)

Atinalı komutan. Çanakkale ve İstanbul boğazlarının denetiminin Atina'ya geçmesini sağlamıştır.

Atina'da doğdu, Frigya'da (Kütahya ve Afyon bölgesi) öldü. Atinalı siyasetçi Kleinias'ın oğlu, Perikles'in yeğenidir. Perikles'in evinde büyüdü, iyi bir eğitim ve öğrenim gördü; aynı zamanda Sokrates'in öğrencisi oldu.

İÖ 431'de başlayan Atina ve Isparta arasındaki Peloponnesos savaşları, İÖ 421'de Atina delegesi Nikias'ın çabasıyla kesilmiş ve Nikias Barışı adıyla bir barış antlaşması imzalanmıştı. Bu, Atina için başarı sayılabilecek bir antlaşmaydı. Ancak, savaş ülke ekonomisini alt üst etmişti. Alkibiades, bu koşullarda siyasi yaşama atıldı ve başkomutan seçildi. Demokratlarla birleşerek Nikias'a karşı cephe aldı. Isparta'nın düşmanı olan Yunan kent devletlerinden Argos, Elis ve Mantinea ile bir ittifak sağladı ve Isparta ile savaşı yeniden başlatarak, Peloponnesos'a bir ordu gönderdi. Ispartalılar, İÖ 418'de Mantinea Savaşı'nda Atina ve Argos ordularını büyük bir yenilgiye uğrattılar. Alkibiades bu başarısızlığından ötürü sürgüne gönderilmek üzereyken, barıştan yana olan Nikias'la uzlaşma sağladı ve İÖ 417-416 yılları için Alkibiades ve Nikias yönetime seçildiler.

Isparta'yı yenilgiye uğratmanın tek yolu, Sicilya'yı, Attika-Delos Deniz Birliği'ne sokmaktır. Alkibiades, İÖ 415'te Sicilya'ya bir sefer yapılmasını planladı ve Nikias ile Lamahos'un da katıldığı büyük bir ordu ile Sicilya'ya hareket etti.

Sicilya'ya varduktan kısa bir süre sonra Alkibiades, bir içki sofrasında tanrılara hakaret etmekle suçlandı ve kurulan soruşturma komisyonunca Atina'ya çağrıldı. Bunun üzerine, Alkibiades Isparta'ya sığındı ve Sicilya seferinin bütün planlarını açıkladı. Ardından, Atina'da vatan hainliği suçundan idama mahkûm edildi ve bütün mallarına el kondu.

Lamahos'un ölümü üzerine ordunun başında yalnız kalan Nikias, Isparta karşısında uzun süre direnemedi. İÖ 413'te büyük kayıplar vererek yenildi. Siraküzalılar, Atinalılar'ı taş ocaklarına atarak öldürdüler, Nikias'ı da idam ettiler. Isparta, Atina'ya kesin bir darbe indirebilmek için Persler'le ittifak yaptı. Alkibiades komutasında bir donanma, İyonya'daki kimi kentleri Attika-Delos Deniz Birliği'nden çıkardı. Pers orduları İyonya'ya girdi ve deniz birliği tümüyle dağıldı.

Ispartalılar'la arası bozulan ve ülkesine dönmek isteyen Alkibiades, Atina'da siyasi gücün demokratlardan, oligarşi yanlılarına kaymasından yararlandı. Bir yandan Persler'i Atina'nın yok edilmesi yerine, Atina ile Isparta arasında bir denge kurulmasının yararına inandırmaya çalışırken, öbür yandan Atina'daki oligarşi yanlılarına, tek kurtuluş yolunun Persler'le birleşmekten geçtiğini öğütledi. Ancak, Persler'den yardım alamayınca, oligarşi yanlıları onunla ilişkilerini keserek iktidara geldiler.

Bu kez demokratların safına geçen Alkibiades,

hâlâ demokratların kontrolündeki donanmaya komutan oldu. Atina donanması, İÖ 411'de Çanakkale Boğazı'nda, Kinossos ve Abidos'ta iki zafer kazandı. Alkibiades, İÖ 410'da, Marmara Denizi'nde Peloponnesos donanmasını büyük bir yenilgiye uğrattı. Bir yıl sonra da Byzantion (İstanbul) ve Kalkedon'u (Kadıköy) ele geçirerek, boğazların denetiminin yeniden Atina'ya geçmesini sağladı. Bu başarılar, Atina'da demokratların yönetime geçmesine yol açtı. İÖ 408'de, büyük bir donanmayla Atina'ya dönen Alkibiades, bir kahraman gibi karşılandı, Yurttaşlık hakları geri verildiği gibi, sınırsız yetkiyle kara ve deniz kuvvetleri komutanlığına getirildi.

Bu yıllarda Persler, Ispartalılar'la birleşerek Atina'yı yıkmayı planladılar. Pers ordusunun başına, Pers Kralı II. Dareios'un oğlu Kiros, Isparta ordusunun başına da Lysandros adlı bir komutan geçti. Persler'in Ispartalılar'la işbirliği yapması üzerine Alkibiades İÖ 407'de donanmasıyla Anadolu kıyılarına çıktı. Burada donanmanın bir bölümünün komutasını üzerine alan Atinalı Amiral Antiyokos, Lysandros tarafından yenilgiye uğrattı. Alkibiades, bu başarısızlıktan dolayı başkomutanlıktan alınca Trakya'daki çiftliğine çekildi. Atina'nın kesin olarak yenilmesinden sonra da Persler'in eline geçen Frigya'ya sığındı. Burada, Ispartalılar'ın isteği üzerine Persler'ce öldürtüldü.

• KAYNAKLAR: Platon, *Alkibiades*, 1963; Thukydides, *Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı*, 2 Cilt, 1950-1958.

• BAKINIZ: LYSANDROS.

ALKMAİON

(İÖ 5.yy)

Yunanlı hekim ve bilge. Getirdiği yeni yorumlarla, Pythagorasçılık'a bağımsız bir felsefe çığırı niteliği kazandırmıştır.

Kroton'da doğdu. Çağında ünlü bir hekim, en eski Pythagorasçı düşünür sayılmasına karşılık, yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur.

Gözlem ve deney verilerine dayanarak değişik sorunları içeren çok sayıda kitap yazdığı söylenirse de, bunlardan günümüze birkaç bölüm kalmıştır. Felsefe ve bilim alanlarındaki çalışmalarıyla ilgili bilgiler, Aristoteles'in yapıtlarındaki alıntılardan ve Diogenes Laertius'un yorumlarından sağlanmaktadır.

Alkmaion'a göre evren birbirine karşıt olan ve kaynağını sayı kavramında bulan değişik varlıklardan kurulu bir bütündür. Bu varlıklar birbiriyi çelişik niteliktedir. Bu çelişik durum dağınıklık, düzensizlik anlamına gelmez. Ortada bütünlüğü sağlayan bir öz vardır, o da sayıdır. Evrende değişik türde, on karşıt durum vardır: sonlu-sonsuz, doğru-eğri, aydınlık-karanlık, erkek-dişi, iyi-kötü, durağan-devingen, birlik-çokluk sağ-sol, kare-çokgen, üst-alt.

Ruh, diriliğin, yaşamın ilkesidir, ölümsüzdür. Ruhun ölümsüzlüğü bir daire oluşturan biçimde

Atina'ya dönüşü

Isparta'ya sığınması

devinmesinden ileri gelir. Bu devinme türünde, belli bir yerde durma, tükenme yoktur. Bu nedenle bir son da söz konusu değildir.

Gök varlıkları, kendi özleri çevresinde bir daire oluşturarak dönerler. Güneş, ay, yıldızlar, bu daire biçimli devinimleri yüzünden ölümsüzdür, tanrısaldir. Tanrısal olmak daire biçiminde devinmeyi gerektirir.

Bilginin kaynağı duylara dayanan algıdır. Bu algı verilerinin oluşması ve biçimlenmesinde ruhun da etkisi vardır. Düşünme eyleminin odağı yürek değil, bütün ruh durumlarının yöneticisi, kaynağı olan beyindir. Dışardan gelen duyumlar, duylar aracılığıyla beyinde bulunan ruha ulaşır. Kokuyu beyine ulaştıran soluktur. Ses duyumunu da, kulak boşluğuna çarpan seslerin beyine, ruha ulaşmasıyla sağlanır. Görmeyi sağlayan gözde üç aşamalı bir olayı gerçekleştiren öğeler şunlardır:

- 1- Işın-dış ateş,
- 2- Gözün içinde bulunup aydınlığı sağlayan ateş,
- 3- Göz yuvarlağı içindeki sıvı ya da su.

Düşünce, bellek gibi varlıkların kaynağı da duyu verilerinden oluşan duyumlardır. Görünmeyen, duylarla verilmeyen nesneler bilinemez; onları ancak tanrılar bilebilirler.

Tanrılar görünmeyen, bütün olup bitenleri gören, bilen yüce varlıklardır. Onların üstünlüğü, ruhun en olgun, en yetkin biçimi olan daire gibi devinmelerinden gelir.

Alkmaion, kendinden sonra gelenleri uzun süre etkilemiş, bilginin kaynağı, duyu verilerinin oluşması, gök varlıklarının devinimleri konusundaki çalışmalara öncülük etmiştir.

ALLAL FÂSÎ, Muhammed (1906)

Faslı siyaset adamı. Bağımsızlık mücadelesi önderlerindendir.

Fas'ın Fez kentinde doğdu. Peygamber soyundan gelen ailesi birçok ünlü din bilgini yetiştirmiştir. Allal Fâsî'nin babası ilahiyat doktoru ve Fez Üniversitesi kütüphanesinin müdürü, annesi de Fas'ın tanınmış bir ailesindendi.

1930'da Fez Üniversitesi'nden ilahiyat diploması aldı. İslamiyet alanındaki derin bilgisi ve bu konuda yazdıklarıyla Arap dünyasının saygın bilginleri arasına girdi. Milliyetçi görüşü savundu.

1930'lar, Fas'ta sömürge yönetimine karşı mücadelenin yeni bir aşamaya girdiği yıllardı. 1929 dünya ekonomik bunalımı, halkın durumunu sarsmış, yoksul kesimler ve orta tabaka bunalımdan çok fazla etkilenmişti. Sömürge yönetimine tepkinin artacağından korkan Fransız Hükümeti, Berberiler'le Araplar'ın arasını açmak amacıyla bir yasa çıkartarak, Berberî mahkemelerini askeri denetim altına aldı. Yerli halkın bu yasaya karşı başlattığı protesto eylemleri bastırıldı ve hareketin önderleri tutuklandı. Allal Fâsî de on üç ay tutuklu kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra, 1934'te kurulan ulusal burjuva partisi

niteliğindeki Fas Hareket Komitesi'nin ve Ulusal Parti adlı örgütün başkanı oldu.

Fas Hareket Komitesi, Fransız sömürge yönetiminin kaldırılmasını değil, yetkilerinin sınırlandırılmasını istiyor, ulusal bir parlamento ve hükümet kurulmasını ve iyi işleyen bir adalet mekanizmasının yerleştirilmesini öneriyordu. 1937'de, Fas'ta gizli çalışan partiler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Allal Fâsî'nin başkanlığını yaptığı Ulusal Parti, bütün yetkilerin sultana verilmesinden yanaydı. Ulusal Hareket Partisi ise, parlamenter bir hükümet oluşturulması görüşünü savunuyordu. 1937'de Fransızlar, Mekne kenti içinden geçen ırmağın sularını kendi ellerindeki topraklara yönlendirip, Müslüman tarımcıları susuz bırakınca büyük çaplı gösteriler yapıldı. Fransız yönetimi, bu gösterileri kanlı bir biçimde bastırdı. Fas'ta Fransız yönetimine karşı olduğu bilinen herkes tutuklandı. Fas Hareket Komitesi dağıldı. Allal Fâsî, Gabon'a sürüldü.

II. Dünya Savaşı sonlarına doğru siyasal yaşam yeniden canlanmaya başladı. 1943'te Ulusal Parti'nin devamı niteliğinde olan İstiklal Partisi kuruldu. Parti bir bildiri yayınlarak bağımsızlık isteminde bulundu ve bunu sultana, Fransız temsilcisine ve Müttefikler'e ilettili. Bu olay üzerine parti ileri gelenleri hemen tutuklandı. Meydana gelen protesto hareketlerini Fransız güvenlik güçleri kanlı bir biçimde bastırdı.

1946'da sürgünden Fas'a dönen, fakat İstiklal Partisi ileri gelenleriyle anlaşamayan Allal Fâsî, Sultan V. Muhammed tarafından yeniden sürgüne gönderildi. 1953'e değin çeşitli ülkeleri dolaşarak, Fas'ta Fransız egemenliğine karşı silahlı direnişin gerekliliğini anlattı.

II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık hareketi yaygınlaşarak güç kazandı. 1946-1948 arasında yaygın grevler oldu. Bu grevler ekonomik amaçlı olmakla birlikte, Fransız yönetimine karşı bir tepkiyi de dile getiriyordu. 1951'de Fransız yönetimi Sultan V. Muhammed'i bakanlar kurulunu dağıtmaya zorladı. Bunun üzerine İstiklal Partisi ile birlikte dört ulusal parti, Fas Ulusal Cephesi'ni kurdu. 1952'de sömürge yönetiminin kırkinci yıldönümünde bağımsızlık için yaygın gösteriler ve grevler yapıldı. Kazablanka'da polislin açtığı ateş sonucu 250 grevci öldü, 5.000 kişi tutuklandı. Kısa bir süre sonra da İstiklal Partisi ile Komünist Parti, gazete ve dergileriyle birlikte kapatıldı. Ancak 1955'te artık Fas'taki güçler dengesi sömürgeciler aleyhine değişmişti.

1956'da Fransızlar'la bağımsızlık antlaşması imzalandı, kısa bir süre sonra Fas'ın İspanyol kesiminde de bağımsızlık ilan edildi ve ülke Sultan V. Muhammed'in yönetimi altında birleşti. Allal Fâsî de ülkesine dönerek Rabat Hukuk Fakültesi'nde profesörlüğe atandı.

1959'da İstiklal Partisi ikiye ayrıldı. Daha çok geleneksel güçleri temsil eden büyük bölüm partide kaldı ve başkanlığa Allal Fâsî getirildi. Halkın Güçleri Ulusal Birliği adını alan yeni parti ise, gücünü sanayi kentlerindeki aydınlardan alıyordu.

1961'de V. Muhammed'in ölümü üzerine yerine oğlu II. Hasan geçti. II. Hasan'ın sultanlığı döneminde Allal Fâsî, yaklaşık bir yıl İslam işleri başkanlığı yaptı, *el-Beyyine* adlı dergiyi yönetti. 1963 seçimlerini, o yıl kurulan ve II. Hasan tarafından desteklenen

Anayasal Kurumların Kurulması İçin Cephe adlı parti kazandı. Uzun süre iktidarda kalmış olan İstiklal Partisi ise muhalefete geçti. Bu yıldan sonra Allal Fâsî II. Hasan'a karşı yürütülen muhalefetin önderliğini yaptı.

- **YAPITLAR:** *el-Nakdüz-Zati*, 1952; *The Independence Movements in Arab North Africa*, 1954; *el-Mağribu'l-Arabi'l-Kebir*.
- **KAYNAKLAR:** D.E. Ashford, *Political Change in Morocco*, 1961; J.P. Halstead, *Rebirth of a Nation: The Origins and Rise of Moroccan Nationalism, 1912-1944*, 1968.
- **BAKINIZ:** HASAN II.

ALLAN, William (1813-1874)

İngiliz sendikacı. "Yeni Model Sendikacılık" hareketinin öncülerindenidir.

Bir makinist olan William Allan, 1848 öncesi devrimci dönemde yetişti. Bu yıllarda Robert Owen' in düşüncelerinden etkilendi.

1840'ların sonlarına doğru nitelikli işçileri işkolu düzeyinde ve güçlü sendikalar içinde örgütlenme düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştı. 1851'de William Allan'ın başını çektiği bir grup işçi The Amalgated Society of Engineers, Machinists, Smiths, Millwrights and Pattern-makers adlı sendikayı kurdu. Yeni Model Sendikacılık (New Model Trade-Unionism) olarak adlandırılan bu tür örgütlenmenin ilk örneği olan ve kısaca The Amalgated Society of Engineers olarak adlandırılan sendika, teknik hizmetler alanındaki tüm nitelikli işçileri örgütlemeyi amaçlıyordu. Allan, 1851-1874 arasında sendikanın genel sekreterliğini yaptı.

The Amalgated Society of Engineers'in üye sayısı hızlı bir artış gösterdi ve Yeni Model Sendikacılık başka işkollarında da yaygınlık kazanmaya başladı. Nitelikli işçileri örgütleyen bu sendikaların pazarlık güçleri yüksekti. Bu nedenle gerçek ücretlerde artış sağlayabildiler. Yeni Model Sendikacılık ulusal düzeyde, merkezi bir örgütlenmenin yanı sıra, yüksek aidatlarla güçlü bir mali yapı hedefliyordu. Pasif yöntemlerle pazarlıktan yanaydı; greve en son çare olarak başvurulmasını savunuyor, sendikaların siyasetten uzak kalması gerektiğini öne sürüyordu.

1850'lerin ortalarında sendikal önderliğin güçlendirilmesi amacıyla büyük sendikaların yöneticileri "Conference of Amalgated Trades" adlı bir örgütlenmeye gittiler. Daha sonra "Cunta" olarak adlandırılan bu yapı, aralarında Allan'ın da bulunduğu beş sendika genel sekreterinden oluşuyordu. Allan 1860'da sendikalar arası ilişkiyi sağlamak amacıyla kurulan "London Trades Council" in önderlerinden biri oldu.

1864'te, I. Enternasyonal (Uluslararası İşçi Sendikaları Birliği) kuruldu ve İngiliz sendikaları Enternasyonal'e üye oldu. Kimi sendika önderleri de yürütme konseyinde görev aldılar. Allan ise Enternasyonal'e üyeliği doğru bulmuyordu.

I. Enternasyonal'in etkisiyle İngiltere'de "National Reform League" adlı bir örgüt kuruldu. Aralarında Allan'ın da olduğu birçok sendika önderi bu harekete katıldı. 1865'te tüm erkeklerle oy hakkı verilmesi için geniş çaplı bir kampanya başlatıldı. Allan, bu kampanyayı desteklemek amacıyla "London Trades Council" da yaptığı bir konuşmada sendikalara eyleme geçmelerini önerirken, siyasal tahriklerle kapılmamak gerektiğini ileri sürüyordu.

1860'ların sonlarına doğru sendikalarda biriken parasal fonların yanlış amaçlarla kullanıldığını ileri süren ve bu konunun araştırılmasını isteyen bir kamuoyu oluştu. 1867'de İngiliz Parlamentosu sendikaların çalışmalarını incelemek amacıyla bir komisyon kurdu. Allan, bu komisyon önünde yaptığı bir konuşmada grevlerin hem işçiler, hem de işverenler açısından gereksiz harcamalara yol açtığını söyledi. 1871'de mühendisler dokuz saatlik işgünü için beş ay süren bir grev yaptılar. Allan grevin başarıya ulaşamayacağını söyledi, "The Amalgated Society of Engineers" de grevi desteklemedi. Oysa grev başarıya ulaştı ve dokuz saatlik işgünü kabul edildi.

Allan dönemin öteki sendika önderleri gibi, Liberal Parti ile sıkı bir ilişki içindeydi ve kapitalist sistem içinde uzlaşmadan yanaydı.

- **KAYNAKLAR:** E.J. Hobsbawm, *The Age of Capital 1848-1875*, 1979; A.L. Morton, G. Tate, *The British Labor Movement*, 1975; H. Pelling, *A History of British Trade Unionism*, 1963.

- **BAKINIZ:** APPLGARTH, Robert OWEN.

ALLEMANE, Jean (1843-1935)

Fransız sendikacı. Devrimci Sosyalist İşçi Partisi'nin kurucularındandır.

Fransa'da, Haute-Garonne'a bağlı Sauveterre'de doğdu, Val-d'Oise'a bağlı Herblay'de öldü. 1871 Paris Komünü'ne katıldı; bu nedenle ömür boyu küreğe mahkûm edilerek 1873'te Yeni Kaledonya'ya gönderildi. 1880'de bağışlanınca Fransa'ya döndü. Fransız Sosyalist Partisi'ne girerek, bu parti içinde, 1882'de Paul Brousse'un kurduğu Sosyalist Emekçiler Federasyonu'na katıldı. 1890'da Devrimci Sosyalist İşçi Partisi'ni kurdu. 1902 ve 1906'da Paris milletvekili seçildi.

1890'larda Fransa'daki başlıca sosyalist güçler, Fransa İşçi Partisi, Sosyalist Emekçiler Federasyonu, Allemane'in yönetiminde bulunduğu Devrimci Sosyalist İşçi Partisi ve Millerand ile Jaurès'in çevresinde toplanmış olan Bağımsız Sosyalistler'di. Bunlar ilkin iki parti halinde birleştikten sonra II. Enternasyonal' in Amsterdam Kongresi'nde alınan karar uyarınca 1905'te birleşerek Fransız Sosyalist Partisi'ni (S.F.I.O.) oluşturdular.

Allemane, emekçilerin sendikal mücadelelerinin birincil önem taşıdığını, siyasal eylemlerinin buna bağlı olarak gelişmesi gerektiğini savunmuş; genel grevin işçilerin üstünlüğünü sağlayacak tek silah olduğunu

nu öne sürmüştür. Ulusal orduların kaldırılmasını ve savaşa uluslararası düzeyde karşı çıkılması gerektiğini savunmuştur. Ancak Jean Allemane'ın bu görüşleri 20.yy'ın başında Fransız işçi hareketinin içinde bulunduğu dağınıklık ortamında çok sayıda yandaş bulmamıştır.

- YAPITLAR: *Mémoires d'un Communard*, 1910, ("Bir Komünçünün Anıları").

ALLEN, Woody (1935)

ABD'li sinema sanatçısı. Oynadığı ve yönettiği komedilerle özellikle 1970'lerden sonra önem kazanmıştır.

New York'ta, Brooklyn'de doğdu. Asıl adı Allen Stewart Konigs'dir. New York Üniversitesi'nde öğrenciyken komedi türüne yatkınlığının ortaya çıkmasıyla televizyon yıldızları için güldürü malzemeleri yazmaya başladı. Daha sonra çeşitli gazetelerin köşe yazarları için espriler, kimi revü ve müzikaller için de skeçler yazdı. 1961'den başlayarak New York'ta, genellikle sanatçıların oturduğu Greenwich Village "café"lerinde kendi yazdığı küçük oyunları oynamaya başladı. Alanındaki yeteneği dikkat çekince TV komedi programlarına katıldı ve lüks gece kulüplerinde sahneye çıktı. 1965'te senarist ve oyuncu olarak sinemaya geçti. Daha sonra kendi filmlerinin yönetmenliğini de üstlendi. 1977'de *Annie Hall* adlı filmi Oscar Ödülü alırken kendisine de yönetmen ve senarist olarak iki ödül verildi.

Allen, TV ve gazino sahnelerinde komedyenliğini sürdürürken alaycı parodileri ve ince esprileriyle dikkat çekiyordu. İlk filmi senaryosunu yazdığı ve başrolü oynadığı *What's New, Pussycat?* dir. 1966'da ölçülü ve ince mizah anlayışıyla bir başyapıt olarak kabul edilen *What's Up, Tiger Lily?* adlı filmi yönetti. Yer yer saçmaya varan vurucu esprilerle donanmış bu filmde, ikinci sınıf bir Japon korku filminin ses bandını olduğu gibi kullanması Allen'e özgü çılgınlıklardan biri olarak değerlendirildi.

Oyun yazarlığı da yapan Woody Allen'in Broadway tiyatroları için yazdığı *Don't Drink the Water* ve *Play It Again, Sam* adlı oyunları başarılı olunca, başka yönetmenler tarafından sinemaya uyarlandı.

1970'lerde birbiri ardınca çektiği *Bananas*, *Sleeper*, *Love and Death* gibi filmlerle ününü pekiştirdi, kendine özgü bir komedi türü geliştirdi. *Bananas* Güney Amerika'da düşsel bir "Muz Cumhuriyeti"ndeki politik kargaşayı, darbe ve karşı darbeleri, güncel politikaya atıflar yaparak işlemektedir. *Sleeper* ise ameliyat olmak üzere yattığı masadan 200 yıl sonra kalkan bir adamın yeni dünyadaki serüvenlerini aktarırken, bir bilim-kurgu parodisi yoluyla günümüz politika, cinsellik, çevre kirlenmesi vb. konularını gündeme getirir. Yönettiği filmlerin kimi sahnelerinde Antonioni, Bergman, Ayzenştayn gibi yönetmenlerin ünlü sahneleriyle alay eden Allen, 1977'de *Annie Hall* ile en büyük ticari ve sanatsal başarısını kazandı.

Allen, 1978'de çektiği ve komedi türüne girmeyen *Interiors* filminde değişik bir anlatım denedi. Bu filmde, komedilerinde de kendini duyuran, ama gülmecenin ön plana çıkması yüzünden belirginleşmeyen endişe, kendine güvensizlik gibi duygular taşıyan insanların kendi benliklerini araştırma serüvenleri, hüznü bir hava içinde yansıtılır.

Woody Allen, Amerikan toplumunda yerleşik kimi değerlerin hızla sarsıldığı bir dönemde, bu sürecin hızlanmasına yardımcı olan bir komedyen olarak ortaya çıkmış, özellikle aydın çevrelerin ve öğrenci kesiminin büyük ilgisini toplamıştır. Çevresi ve toplumla birlikte kendisini de alaya almasını bilen Allen, sinemada belirli bir komedi anlayışını yerleştirmiştir.

- YAPITLAR: *What's New Pussycat?*, 1965; *What's up, Tiger Lily?*, 1966; *Casino Royale*, 1967; *Don't Drink the Water*, 1969; *Take the Money and Run*, 1969; *Bananas*, 1971; *Play It Again, Sam*, 1972; *Everything You Always Wanted to Know About Sex But Were Afraid to Ask*, 1972; *Sleeper*, 1973; *Love and Death*, 1975; *The Front*, 1976; *Annie Hall*, 1977; *Interiors*, 1978; *Manhattan*, 1979; *Stardust Memories*, 1981.

ALLENBY, Edmund (1861-1936)

İngiliz mareşali. I. Dünya Savaşı'nda Müttefik orduları komutanlığı yapmıştır.

Edmund Henry Hynman Allenby 23 Nisan 1861'de Nottinghamshire'da doğdu. 14 Mayıs 1936'da Londra'da öldü. Kısa bir süre dinsel eğitim gördü. Hindistan'da devlet memuru olmak için girdiği sınavda iki kez başarısız olduktan sonra, Sandhurst Kraliyet Askerlik Akademisi sınavlarını kazandı.

1882'de Inniskilling Dragoons adıyla anılan süvari ordusunda görev aldı; birliğiyle Güney Afrika'ya gitti. Bechuanaland ve Zululand'da Boerler'e karşı çarpıştı. 1886'da İngiltere'ye döndükten sonra rütbesi yükseltildi.

1899'da alayıyla birlikte yeniden Güney Afrika'ya giderek 1902'ye değin süren Boer Savaşı'na katıldı. Bu savaşta iyi bir süvari subayı olarak kendini gösterdi. Boer Savaşı bittikten sonra tuğgeneralliğe, I. Dünya Savaşı başlarında da tümgeneralliğe yükseldi. 1914'te bir süvari tümeniyle Fransa'ya gönderildi, daha sonra V. Kolordu ve III. Ordu'ya komuta etti. Avrupa'da yürütülen siper savaşında süvarilere fazla gereksinim duyulmadığı için, burada önemli bir etkinlikte bulunamadı. Ortadoğu'da yeni bir başkomutan gereksinimi ortaya çıkınca, bu göreve atandı. Allenby'ye verilen görev, Avrupa'daki komutanlar arasında kuşkulara yol açtı. Ama geleneksel süvari taktiklerinin dışına çıkan bir yöntem izleyen Allenby beklenenin tersine başarılı oldu. Bu savaş, tarihte süvarilerin belirleyici rol oynadığı son savaş oldu.

1917'de Gazze'de Osmanlı Ordusu'nu yenerek Kudüs'ü aldı. 1918'deki Meziddo yengisinden sonra, Şam'a ve Halep'e girerek, Suriye'deki Osmanlı egemenliğine son verdi. Arap Yarımadası'ndaki Müslü-

manlar'ın büyük bölümü Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalırken, Mekke Şerifi Hüseyin İngilizler'le anlaştı ve Osmanlı egemenliğine karşı çıktı. Hicaz'da Hüseyin'in oğlu Faysal'ın komutasında bir Arap ordusu kuruldu. Bu ordu, Allenby'nin komutasında Ürdün'ün doğu bölgesinin ele geçirilmesine katıldı. Allenby, savaş bittikten sonra Şam'da, askeri Arap yönetimini kurdu.

1919'da mareşalliğe yükselerek vikont sanını aldı. Aynı yıl, Mısır yüksek komiserliğine atandı. İngiltere, 1914'te Mısır'ı işgal ederek bir himaye yönetimi kurmuştu. 1918'de savaşın bitmesinden sonra, eski yasama meclisi üyesi Saad Zaglul ile birkaç temsilci, Allenby'den önceki yüksek komiser Wingate'ten, kendilerinin Mısır halkının tek temsilcisi olduklarını belirterek, himaye yönetiminin kaldırılmasını ve İngiliz Hükümeti'yle Mısır'ın geleceği konusunda görüşmeler yapılmasını istemişlerdi. İsteklerinin reddedilmesi üzerine Mısır halkı arasında kaynaşmalar başlamış, Zaglul ve yandaşları tutuklanıp Malta'ya gönderilince de geniş çaplı direnişler örgütlenmişti. Bu aşamada yüksek komiserliğe atanan Allenby, Zaglul ve arkadaşlarını serbest bıraktı ve Paris'teki barış görüşmelerine katılmalarını engellemedi. Ama, Paris'te onlara konuşma hakkı verilmedi.

Allenby, 1922'de Mısır'a biçimsel bağımsızlık taniyan antlaşmanın hazırlanmasına katkıda bulundu. Bu antlaşmaya göre İngiltere Mısır'a bağımsızlık veriyor ama savunma, yolların korunması, Mısır'da oturan yabancılar ile azınlıkların güvenliklerinin sağlanması gibi hakları elinde tutuyordu. İngiliz işgal kuvvetleri ile danışmanlar ve öteki temsilciler Mısır'da kalıyorlardı. Allenby, 1925'te emekli olana değin yüksek komiserlik görevini sürdürdü.

• **KAYNAKLAR:** B. Gardner, *Allenby of Arabia: Lawrence's General*, 1966; R.Savage, *Allenby of Armageddon: A Record of the Career and Campaigns of Field-Marshal Viscount Allenby*, 1925; A.Wavell, *Allenby: A Study in Greatness*, 2 cilt, 1940-1943.

• **BAKINIZ:** HÜSEYİN B.ALİ, ZAGLUL.

ALLENDE GOSSENS, Salvador (1908-1973)

Şilili siyaset adamı ve devlet başkanı. Halk Birliği iktidarı sırasında başkanlık yapmış ve parlamenter yoldan sosyalizme geçişi savunmuştur.

Salvador Allende Gossens, Valparaiso'da doğdu. Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. 1932'de Şili Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladı. Öğrencilik yıllarında siyasetle ilgilenmeye başladı; 1933'te Şili Sosyalist Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1937-1945 arasında milletvekilliği yaptı. 1938-1942 arasında Devlet Başkanı Pedro Aguirre Cerda'nın kurduğu Halk Cephesi hükümetinde sağlık bakanı olarak çalıştı. 1943'te Sosyalist Parti genel sekreterliğine getirildi. 1945'te senato seçimlerini kazandı ve bir

süre sonra da senato başkanı oldu. 1952, 1958 ve 1964 başkanlık seçimlerine sosyalist ve komünist partilerin oluşturduğu ittifakın adayı olarak katıldı. Ancak, bu seçimleri kazanamadı. 1970'te sosyalist, komünist ve diğer sol partilerin oluşturduğu Halk Birliği koalisyonunun adayı olarak başkanlık seçimlerini kazandı ve Şili Devlet Başkanı oldu. 1973 Eylülü'nde yapılan askeri darbe sonucu öldürüldü.

Allende'nin yönetime geldiği dönemde Şili'yi Latin Amerika'daki öteki az gelişmiş ülkelerden ayıran özelliklerden biri güçlü bir parlamenter geleneğe sahip olmasıydı. 1920'lerde kurulan sol partiler halk kesimlerinden, özellikle işçi örgütlerinden geniş destek görmüştü. Demokratik kurumların gelişmiş olması dolayısıyla Şili'ye "Latin Amerika'nın İngiltere'si" adı da verilmekteydi.

1938'de Aguirre Cerda'nın devlet başkanı seçilmesiyle, radikal, sosyalist ve komünist partilerden oluşan ve ulusal bir sanayi kurmayı amaçlayan Halk Cephesi iktidara geldi. Allende bu hükümette sosyalist partinin bir üyesi olarak sağlık bakanı oldu. 1941'de Aguirre Cerda'nın ölümünden sonra dağılan Halk Cephesi, 1952'de sosyalistlerin ve komünistlerin ittifakıyla yeniden kuruldu. Bu ittifakın adayı olarak başkanlık seçimine katılan Allende seçimi kazanamadı ve Ibanez devlet başkanı oldu. 1958'de sosyalistler ve komünistler Halk Eylem Cephesi'ni (FRAP) kurdular ve ortak aday olarak yine Allende'yi önerdiler. Ancak, Şili iç politikasında önemli etkisi olan ABD'nin desteklediği muhafazakâr Alessandri başkanlık seçimini az bir farkla kazandı.

1963'ten sonra ABD, Şili'de reformcu bir alternatif desteklemeye başladı. Güçlenen sol hareket karşısında gerek duyulan bu alternatifi Hristiyan Demokrat Parti adayı Frei temsil ediyordu.

1964 başkanlık seçimlerinde sosyalist-komünist ittifakın adayı olan Allende karşısında Hristiyan Demokratlar'ın adayı Frei devlet başkanı oldu. Frei yönetiminin ihracata yönelik reformcu iktisadi büyüme modeli, uygulamada büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Hristiyan Demokratlar'ın reform politikasının yol açtığı hayal kırıklığı sonucunda kitleler, radikal talepler öne sürmeye başladılar. 1966'dan sonra toprak işgalleri ve grevler tüm ülkeyi kapladı. 1970'e gelindiğinde ülke ekonomisi, yüksek enflasyon, ekonomik durgunluk, işsizlik, ödemeler dengesi

**Reformcu
alternatif**

►
**Ekonomik
uygulama**

Eşi Hortensia Allende ile

açığı ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler gibi büyük sorunlarla karşı karşıyaydı.

**Başkan
eçilmesi**

1970 başkanlık seçiminde, sermaye kesiminin muhafazakâr kanadı Alessandri'yi aday gösterdi, reformcu kesimi ise Hristiyan Demokrat Parti'den Tomic'i destekledi. Öte yandan sosyalist, komünist ve öteki küçük sol partilerin Halk Birliği adı altında oluşturduğu koalisyon Salvador Allende'yi ortak aday gösterdi. 4 Eylül 1970'te yapılan başkanlık seçimini Allende kazandı ve Kasım ayında kabinesini ilan etti. Devrimci Sol Hareket (MIR) sosyalizme geçişin devrim yoluyla gerçekleşeceğini savunmakla birlikte, hükümeti dışardan desteklemeyi kabul etti.

►
**Ekonomik
bunalım ve
muhalafet**

Salvador Allende Şili'de parlamenter yoldan sosyalizme geçişi gerçekleştirebileceği inancındaydı. Ülkede çoğulcu bir anayasal düzenin varolması, işçi örgütlerinin gelişkin bir nitelik göstermesi ve geniş bir siyasal hoşgörü düzeyinin bulunması, Allende'nin bu düşüncesine temel oluşturuyordu. Halk Birliği koalisyonu, işçilerin ve ücretlilerin desteklediği partiler arasında bir koalisyondu ve temelde işçilerle orta kesimler arasındaki ittifakı geliştirmeyi amaçlıyordu. Halk Birliği'nin hedef aldığı güçler ise emperyalizm ve ülke içindeki tekeller sermaye idi.

Allende'nin seçimleri kazanması hem ABD'yi hem de Şili sermaye kesimini tedirgin etmişti. ABD, Şili'ye iktisadi yardımı durdurdu. Bankalardan büyük ölçüde para çekildi ve yurt dışına sermaye kaçırıldı. Hristiyan Demokrat Parti'yi destekleyen ılımlı kesimler "bekle-gör" politikası içine girerken, Ulusal Parti'yi destekleyen kesimler baştan beri Allende'ye karşı kesin tavır aldı. International Telephone and Telegraph Corporation (ITT) gibi uluslararası şirketler ise Allende yönetimini devirmek için çabalara giriştiler. Amerikan Haberalma Teşkilatı CIA (Central Intelligence Agency) Allende'nin seçilmesini ön-

lemek için 1962-1970 arasında 11 milyon dolar harcamıştı.

1971 yılı Şili-ABD ilişkilerinin gitgide bozulduğu bir yıl oldu. ABD'nin tepkisini çeken en önemli gelişme, Allende yönetiminin ekim ayında Amerikan bakır işletmelerini millileştirme kararı oldu. Bu kararın ardından Küba Devlet Başkanı Fidel Castro'nun kasım ayında Şili'ye bir ay süren bir ziyarette bulunması, ABD'nin Allende yönetimine karşı açık bir tavır almasını hızlandırdı.

Allende hükümeti ilk yılında geniş çapta kamu-laştırmalara yöneldi. Maliye ve bankacılık sektörünün % 90'ı, ihracatın % 80'i, ithalatın % 55'i hükümet denetimine geçti. İktisadi alanda Allende yönetimi işçilerle orta kesimlere gelir aktarımını öngörüyordu. Keynesci bir yöntemle, bu kesimlerin satın alma güçleri yükseltilerek aralarındaki ittifakın güçlenmesi sağlanacaktı. Birinci yılın sonunda hükümetin uyguladığı iktisadi program olumlu sonuçlar verdi; iktisadi canlanma sağlandı, işsizlik oranı düştü, düşük gelirli-lerin tüketim düzeyi yükseldi.

Allende yönetimi 4 Nisan 1971'de yapılan yerel seçimlerde oyların % 50,9'unu aldı. Bu arada muhalafetin çoğunlukta olduğu mecliste sürekli engelleme-lerle karşılaşılıyordu. Ayrıca, Sosyalist Parti içindeki sol kanat, yönetime daha radikal davranması konusunda baskı yaparken, parlamento dışı muhalafetin baskısı da artıyordu. Köylülerin toprak işgalleri devam ediyor, MIR tarafından desteklenen bu eylemlere güvenlik kuvvetlerinin müdahalesi sonucunda yer yer çatışmalar oluyordu. Sağ muhalafetin ilk önemli sokak gösterisi ise Castro'nun ziyareti sırasında orta kesimlerden kadınların boş tencerelerle yaptığı yürüyüş oldu. Piyasadaki mal darlığını protesto amacını güden gösteriden sonra çıkan çatışmalar sonucunda hükümet, ordunun yardımına başvurmak zorunda kaldı. Santiago'da sıkıyönetim ve gece sokağa çıkma yasağı ilan edildi.

1972'de ekonomik göstergeler olumsuz işaretler vermeye başladı. Özellikle tarımsal üretim, artan talebi karşılamamaya başlamıştı. Öte yandan ödemeler dengesi açığı Allende yönetiminin besin maddeleri ithal etmesini sınırlıyordu. 1971'de talep artışı stoklardan, ithalattan ve yatırım fonlarından karşılanmıştı. Ancak 1972'de bu olanaklar sonuna dek kullanılmıştı. Bu yüzden hükümet, Merkez Bankası vasıtasıyla para basmaya yöneldi. Sonuç, bütçe açığının büyümesi ve enflasyonun artması oldu. Sermaye sahiplerinin yeni yatırımlara yönelmemesi ve ülkeden yabancı sermaye çıkışının hızlanması da bunalımı derinleştiren etkenlerdi.

1972'de Şili-ABD ilişkileri hızla bozuldu. Ocak ayında Nixon, millileştirilen şirketlere yeterli tazminatı ödemeyen Şili gibi ülkelere karşı daha sert bir politika izleyeceğini açıkladı ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kararıyla Şili üzerinde baskı uygulamaya başladı. Şili'nin borç ve kredi taleplerinin reddedilmesinin yanı sıra, eylül ayında Kennecott Bakır Şirketi Şili'nin bakır ihracatını boykot edeceğini ilan etti.

1972 Eylülü'nden başlayarak gelişen olaylar sol güçlerin birlikte davranmasına yol açtı. Bir askeri darbe hazırlığını ortaya çıkaran MIR, Komünist Parti ile çelişkilerini bir süre dondurup sağ güçlere karşı

La Moneda'da

gösterilerde ortak tavır almaya karar verdi. Darbe söylentileri üzerine Genelkurmay Başkanı General Prats silahlı kuvvetlerin anayasal düzenin yanında olduğunu açıkladı. Ekim ayında orta sınıflar Allende yönetimine karşı harekete geçti. ABD tarafından desteklenen kamyon sahipleri grevi, daha sonra küçük dükkân sahiplerinin ve fabrika sahiplerinin de katılımıyla tüm ülkeye yayıldı. Üretim ve dağıtım durma noktasına geldi.

İşçiler ise kısa zaman içinde karşı harekete geçti. Sahipleri tarafından kapatılan fabrikalar işçiler tarafından işgal edildi ve üretime açıldı. İşçiler kendi aralarında dağıtım sistemleri kurarak malların dağıtımını gerçekleştirdiler. Allende olaylardan dolayı kimse'nin cezalandırılmayacağını ve iktisadi bunalımdan dolayı durumları bozulan dükkân sahiplerine yardım yapılacağını açıkladı. Sağ muhalefet siyasal istikrarın sağlanması ve Mart 1983'teki meclis seçimlerinin yapılabilmesi için ordunun kabine içinde temsil edilmesini istiyordu. Allende bunu da kabul etti ve MIR'dan ve partisinin sol kanadından gelen tüm eleştirilere karşın, kasım ayında kurduğu yeni bakanlar kuruluna üç general aldı.

1973 yılı Allende yönetimi ile sağ güçler arasındaki mücadelenin keskinleştiği ve eylül ayında askeri darbeyle noktalandığı bir dönem oldu. Ocak ayında hükümet, tüm tarımsal ürünlerin dağıtımını üzerinde devlet denetimi kurulacağını ilan etti ve işverenler örgütünün büyük tepkisiyle karşılaştı.

Bu arada, yaklaşmakta olan meclis seçimleri için kampanya yoğunlaşmıştı. Mart ayında yapılan seçimlerde Halk Birliği, oyların % 43,4'ünü alarak iktidarı sağlaştırdı. Bu sonuç sağ partiler açısından anayasal yoldan hükümeti devirme olanağının orta-

dan kalkması anlamına geliyordu; çünkü güvensizlik oylaması için gerekli 2/3 çoğunluğun sağlanması artık olası değildi. Böylece seçim yolunun tüketildiğini gören sağ muhalefet, güç kullanma yolunu, yani ordu müdahalesi seçeneğini benimsemeye başlıyordu.

Nisan ayında Hristiyan Demokratlar'ın Başkanı Frei, partisinin bundan böyle Halk Birliği ile hiçbir şekilde işbirliği yapmayacağını açıkladı. Nisan ve mayıs aylarında ülke yaygınlaşan çatışmalara sahne oldu. Haziran ayında kamyon sahipleri tekrar greve başladılar. Bunu 29 Haziran'da Albay Roberto Sauer önderliğindeki darbe girişimi izledi. Genelkurmay Başkanı Prats'ın da katılımıyla kısa zamanda bastırılan darbe girişimi üzerine ülkenin en büyük sendikal kuruluşu olan CUT, işçileri fabrikaları işgal etmeye çağırdı. Allende ise, işgal edilen fabrikaların eski sahiplerine geri verilmesini istedi; Hristiyan Demokratlar'la uzlaşma yollarını denedi ve ordunun kabineye katılmasını önerdi. Ordu kabineye katılmak için dört koşul öne sürdü. Bunların kabul edilmesi, Halk Birliği programının terkedilmesi anlamına geliyordu. Allende'nin koşulları reddetmesi üzerine sivil yönetim ile ordu arasındaki görüş ayrılıkları ilk kez açığa çıktı.

Ağustos ayında Hristiyan Demokratlar'ın sürekli baskıları sonucunda Allende, 4 generali bakanlar kuruluna almak zorunda kaldı. Ancak, sağ kesimin baskılarının artması üzerine, anayasal rejime bağlılığı ile bilinen Genelkurmay Başkanı General Prats "ordunun birliğini korumak için" istifa etti. General Prats'ın yerine General Pinochet'nin genelkurmay başkanlığına getirilmesiyle, orduda darbe yanlıları ağırlık kazandı. 22 Ağustos'ta Meclis, Silahlı Kuvvetler'e "anayasanın ihlaline yol açan koşullara son

**Hristiyan
Demokratlar'ın
uzlaşmaz
tutumu**

► **Yeni ekonomi politikası**

vermesi" çağrısında bulundu. Bu arada ordu içindeki kimi kesimlerin darbe hazırlığı içinde oldukları ortaya çıktı. Allende, ordudaki darbeci faaliyetler karşısında etkin bir tutum almadı; ordu içinde kendine yakın unsurlarla herhangi bir bağlantı kurma çabasına da girmede. Öte yandan, gerek MIR'in ordu içinde yürüttüğü çalışmalar, gerekse işçi ve köylülerin ülke çapında eyleme geçmesi, ordu üst yönetiminin tepkisini şiddetlendirdi. Savaş uçakları gösteri uçuşları yapmaya başladı. MIR ve öbür radikal sosyalist hareketler, olası bir askeri darbeye karşı hazırlanmaya başladılar. Ancak hem kendi aralarındaki eşgüdüm hem de kitle örgütlenmeleri ile aralarındaki organik bağlar yeterli değildi. Allende yönetimi de bu bağın güçlenmesinde etkili olamadı.

Askeri darbeye doğru

Önceleri denetimindeki partiler eliyle sosyalist hükümeti etkisiz kılmaya çalışan sermaye kesimi, siyasal iktidarında açılan boşluğu yine siyasal önlemlerle doldurmaya çalışıyordu. Ancak, askeri darbe arefesindeki dönem için farklı bir durum söz konusuydu. İlk kez bu kesimin toplumsal egemenliği büyük bir tehlike ile karşı karşıya idi. Ülkedeki yüzlerce fabrika ve çiftlik işçiler tarafından işgal edilmişti. Bu koşullarda, yerli ve yabancı sermaye çevreleri bir çözüm olarak askeri darbeyi destekledi.

Orta sınıfların önemli bir bölümü açıkça Allende yönetiminin karşısında yer alıyordu. Hükümetin ilk yılında elde etmiş oldukları ekonomik kazançlar daha sonraki yıllarda ortadan kalkmıştı. Bunun da ötesinde, yaygınlaşan fabrika ve toprak işgalleri ve sosyalist bir devrim olasılığından ürkmeye başlamışlardı. Ülkede düzeni sağlayacak ve mülkiyet hakkını garanti altına alacak bir yönetimi desteklemeye gönüllüler.

ABD ise darbeden haberdardı. Nixon Hükümeti, ABD'nin Şili büyükelçisini darbeden birkaç gün önce Washington'a çağırıştı.

11 Eylül günü Genelkurmay Başkanı General Pinochet emrindeki ordu komutanları Allende'ye bir muhtıra sundular. Muhtıradan, Halk Birliği, yarı-askeri grupları eğitmek ve örgütlemekle suçlanıyor; silahlı kuvvetlerin ülkeyi Marxizm'in boyunduruğundan kurtarmak ve kanun ve nizamı yeniden kurmak amacıyla olduğu belirtiliyordu. Allende'nin istifa etmesi isteniyor ve Santiago'da sokağa çıkma yasağı ilan ediliyordu. Komutanlar Allende'ye teslim olması için yarım gün süre tanımışlardı. Ancak, teslim olmayı kabul etmeyen Allende, başkanlık sarayına girmeye çalışan askerlerle çatışırken öldürüldü. Askeri yönetim resmi açıklamasında Allende'nin intihar ettiğini duyurdu. Karısının, cesedini görmesine izin verilmedi.

Darbeden sonra Şili'de yoğun bir baskı dönemi başladı. İlk aylar içinde on binlerce insan öldürüldü. Santiago ve diğer kentlerde tutuklular stadyumlara kondu.

Darbeden sonraki gün kongre feshedildi. Anayasa süresiz askıya alındı. Halk Birliği'ni oluşturan partiler yasadışı ilan edildi. Hristiyan Demokrat ve Ulusal Parti'nin faaliyetleri geçici olarak askıya alındı. Tüm siyasal faaliyetler yasaklandı. Basın denetim altına alındı.

Allende döneminde tutuklanan faşist Anavatan ve Özgürlük Partisi militanları askeri yönetim tarafın-

dan serbest bırakıldı. Korporatist nitelikte ve sosyalist bir yönetimin tekrar başa gelmesini önleyecek yeni bir anayasa hazırlanmaya başlandı. Ocak 1974'te Pinochet, ordunun beş yıl daha iktidarda kalacağını ilan etti.

Askeri yönetimin öngördüğü yeni iktisadi ve sosyal politikalar, Şili'de bundan böyle eskisinden oldukça farklı yeni bir dönemin başlayacağını gösteriyordu. İktisadi alanda ülke ekonomisi tümüyle uluslararası rekabete açılıyordu. Koruyucu gümrük duvarları ve ithalat kısıtlamaları kaldırıldı. Bu önlemlerle Şili'de ithal ikamesi yoluyla sanayileşme dönemi kapanmaktaydı. Yeni ekonomik politika "Chicago Okulu" olarak bilinen ve Milton Friedman'ın başkanlığındaki iktisatçılar grubu tarafından biçimlendirilmekteydi. Ülke ekonomisi içinde kamu yatırımlarının payı azaltıldı, kaynaklar büyük ölçüde özel teşebbüsün hizmetine sunuldu. Enflasyonu düşürmek iddiasıyla işçi ücretleri donduruldu.

Toplumsal örgütlenme alanında askeri yönetim korporatist bir örgütlenme modelini benimsiyordu. İlk adım olarak, eski devlet başkanlarını ve Pinochet tarafından atanan üyeler ile işçi, işveren ve meslek örgütlerinden temsilcileri içinde barındıran bir Devlet Konseyi oluşturuldu. İkinci olarak, sendikalar yerine, karar verme ya da pazarlık yetkisi olmayan mesleki komiteler kurulmasını öngören bir yasa çıkarıldı. Toplu sözleşme sistemi yerine zorunlu uzlaşma sistemi getirildi, grevler yasaklandı. Yasama, yürütme ve yargı güçleri silahlı kuvvetlerin ve askeri bürokrasinin denetimine girdi.

Allende olayının özelliği, çoğulcu demokrasinin görece gelişmiş olduğu az gelişmiş bir ülkede parlamenter yoldan sosyalizme geçiş denemesinin güçlüklerini göstermesidir. Allende, siyasal kurumlaşmayı ve sosyal düzeni değiştirmek için, hem ABD emperyalizmini hem de Şili sermaye kesimini karşısına alırken bu iki gücün demokratik çözümlerden vazgeçme ve bir askeri darbe seçeneğine yönelme eğilimini yeterince değerlendiremedi.

• **KAYNAKLAR:** R.Debray, *Conversations with Allende*, 1971; M.Francis, *The Allende Victory: An Analysis of the 1970 Chilean Presidential Election*, 1973; R.Miliband ve J.Saville (der.), *The Socialist Register*, 1977; I.Roxborough, P.O'Brien, J.Roddick, *Chile: The State and Revolution*, 1977.

• **BAKINIZ: PINOCHET.**

ALLIO, René (1927)

Fransız tiyatro ve sinema yönetmeni, kostüm ve dekor tasarımcısı. Politik sinema akımının temsilcilerindendir.

İlk tiyatro çalışmalarına 1957'de Roger Planchon'un Lyon'daki *Théâtre de la Cité*'sinde başladı. Sonraki yıllarda sinemayla ilgilendi. Sinema alanındaki ilk denemeleri kendi çizimi olan animasyon çalışmalarıdır. Animasyon dışındaki ilk sinema yapıtı *La*

Meule'dür (1963). İlk konulu uzun filmi Brecht'in bir öyküsünün uyarlaması olan *La Vieille Dame Indigne*, (1965), Fransa dışında fazla gösterilmemesine karşın, birkaç ödül kazanmıştır. 1967 yapımı *L'Une et l'autre*'un ve 1968 yapımı *Pierre et Paul*'ün senaryoları da kendisindir. *Les Camisards* (1970) ise, Allio'nun daha iddialı bir çalışması olarak değerlendirilir. Bunu, 1974'te *Rude journée pour la reine* izlemiştir.

Kendini "politik" bir sinema yapımcısı olarak nitelendiren Allio, tüm toplumsal kurumların sürekli sorgulanmasından yanadır. Bu sorgulama, yapıtlarında ısrarla ele aldığı bir konudur. *La Vieille Dame Indigne*, ailesinin beklentilerine uymayan bir biçimde davranmaya başlayan yaşlı bir dul kadını konu alır. *Les Camisards*, 1685 Nantes Fermanı'ndan sonra oluşan baskı ortamında Cévennes'de kralcı güçlere karşı başkaldıran bir grup Protestan'ın durumunu anlatır. Fransa dışında birçok festivalde ilgiyle karşılanmasına karşın, bu film de, Allio'nun diğer filmleri gibi, Fransa dışında yaygın olarak izlenememiştir. 1974 yapımı olan *Rude journée pour la reine*, romantik hayallerin yardımıyla yaşayan bir ev kadınının sıkıntı dolu, tekdüze yaşantısını konu alır.

Filmleri Fransa dışında yaygın olarak izlenemesine karşın Allio, Jean-Luc Godard, Chris Marker, Jean-Marie Straub gibi isimlerle anılan Fransız Politik sinemasına katkıda bulunmuş, sinemada toplumsal kurumların ısrarlı bir eleştirisini hedeflemiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La Meule*, 1963; *La Vieille Dame Indigne*, 1965; *L'Une et l'autre*, 1967; *Pierre et Paul*, 1968; *Les Camisards*, 1970; *Rude journée pour la reine*, 1974.

• **BAKINIZ:** GODARD, MARKER.

ALLPORT, Gordon Willard (1897-1967)

ABD'li psikolog. "İşlevsel özerklik" kavramına dayanan bir kişilik kuramı geliştirmiştir.

11 Kasım 1897'de Indiana Eyaleti'ndeki Montezuma'da doğdu. 1924'te sosyal bilimler dalında ders vermek üzere Harvard Üniversitesi'ne girdi. 1930'da aynı üniversitede psikoloji profesörü oldu. Yaşamının son yıllarında sosyal ahlak dersleri verdi. 9 Ekim 1967'de Massachusetts Eyaleti'nde Cambridge'de öldü.

Allport, kişilik kuramına ilişkin tezlerini 1937'de yazdığı *Personality: A Psychological Interpretation* ("Kişilik Konusunda Psikolojik Bir Yorum") adlı kitabında ortaya koydu. Burada benimsenen yöntem, kişilerin uydukları genel psikoloji yasalarını incelemekten çok (nomotetik yaklaşım), kişiler arasındaki farklılıkları vurgulayıp, kişinin kendine özgü bir birey olarak uyduğu kural ve yasaları saptamaktır (idiografik yaklaşım). Bu yaklaşımın ABD'deki diğer temsilcisi Kurt Lewin'dir.

Allport'a göre kişilik, bireyin çevresiyle olan kendine özgü uyumunu belirleyen ruhsal-fiziksel

sistemlerin dinamik bir bütünüdür. Dar anlamda kişilik, bireyin "kendine özgülüğü" olarak tanımlanabilir. Allport'un kişilik kuramı, kişilik yapısını oluşturan kişisel özellikler üzerine kurulmuştur. Güdülerin ve alışkanlıkların bir bileşimi olan kişisel özellikler insan davranışlarının belirleyici öğeleridir. Allport, insan davranışlarını açıklayabilmek için genetik etkenlerin yetersiz kaldığını savunur. Kalıtım, doğal refleksler ve doğal dürtüler daha çok çocukların davranış biçimlerini açıklayan olgular olarak görülür. Yetişkinlerdeki davranış biçimleri ise çevre, koşullar, öğrenim, deneyim gibi öğelerce belirlenir.

Allport, sonradan kazanılan davranış biçimlerine ilişkin tezini "işlevsel özerklik" kavramına dayandırmıştır. Buna göre, yetişkinlerdeki güdülenmeler çocukluktaki dürtülerden hareketle doğup gelişir, ancak zamanla bunlardan kopup bağımsızlaşır. Davranışlar, belirli bir zamanda etkili olan etkenler bütünü tarafından oluşturulur. Yetişkin davranış çocukluktaki davranışlara uzatılabilir de, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki bağ kopmuştur. Geçmiş ile bugün arasındaki bağın "işlevsel" değil, "tarihsel" olduğunu ileri süren Allport, bu konuda Lewin ile birleşmektedir.

Allport, "işlevsel özerklik" kavramının bir uzantısı olarak incelemelerini bireyin "kişiselleşmesi" üzerinde yoğunlaştırdı. 1955'te yayımladığı *Becoming* ("Oluşum") adlı yapıtında yetişkin kişilikte "kendine özgürlük" ve "bireysellik" üzerinde durdu.

Allport, Edward Spranger'in kişilik tiplerine dayanarak, kişilik değerlerini ölçmeye yarayan bir yöntem de geliştirmiştir. "Allport-Vernon-Lindzey Değerler İncelemesi" olarak adlandırdığı bu yöntemle, kişilik farklılıklarını vurgulayan "idiografik yaklaşım"ın, ölçme tekniklerine başvurmayı engellemediğini göstermek istemiştir.

Allport'un psikolojiye getirdiği "işlevsel özerklik" kavramı, bireyin davranışını çevresiyle açıklayan Davranışçı Okul tarafından kabul görmüştür. Öte yandan, çocukluk ve yetişkinlik arasında bir kopukluk olduğunu ileri sürmesi nedeniyle, özellikle Freudcular tarafından eleştirilmiştir.

• **YAPITLAR:** *A Study of Values* (P.E.Vernon ile), 1931, ("Değerler Üzerine Bir Çalışma"); *Personality: A Psychological Interpretation*, 1937, ("Kişilik Konusunda Psikolojik Bir Yorum"); *The Nature of Prejudice*, 1954, ("Önyargının Doğası"); *Becoming*, 1954, ("Oluşum"); *Pattern and Growth in Personality*, 1961, ("Kişilik Gelişiminde Modeller").

• **BAKINIZ:** LEWIN, SPRANGER.

ALLSTON, Washington (1779-1843)

ABD'li ressam. Romantik akımın ABD'deki en önemli öncülerindendir.

Güney Carolina'da doğdu. 1800'de Harvard Üniversitesi'nde yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra Charleston'da sanat öğrenimini sürdürdü. 1801'de İngiltere'ye gitti, Kraliyet Akademisi'nde Benjamin West'in öğrencisi olarak çalıştı. 1803-

"İşlevsel Özerklik"

Kişilik

1804'te Paris'te, 1804-1808 arasında da İtalya'da bulundu. Burada, İngiliz şair Samuel Taylor Coleridge ve ABD'li yazar Washington Irving'le tanıştı. 1808'de ABD'ye döndü, evlenerek Boston'a yerleşti. 1811'de eşiyle birlikte yeniden İngiltere'ye gitti, ancak bir süre sonra eşinin ölümü üzerine ABD'ye döndü; 1818'den ölümüne değin orada yaşadı. Allston'ın yaşamı, özellikle son yıllarında, yalnızca sanatçılarından oluşan bir çevrede soyutlanmış olarak geçti. Olağan portre çalışmalarının ötesine geçme çabaları, dar bir sanatçılar çevresi dışında anlaşılmadı. Cambridgeport'da öldü.

Allston, İngiltere'ye ilk gidişinde, neo-klasik üsluptan Romantizm'e doğru kaymış bulunan West'le çalıştı ve Fuseli ile Turner'a ilgi duydu; Martin'in romantizminden esinlendi. Kraliyet Akademisi'nde öğrendiği çizim ve renk kullanımı teknikleri daha sonraki romantik yapıtlarında gerek duyduğu "buğulu atmosfer" için bir temel oluşturdu. Allston'ın romantizmi, dramatik ve doğaüstü konulara yönelen, doğanın gizemli, ürkütücü görünümüne yer veren yapıtlarında belirir.

Paris'te bulunduğu dönemde, Poussin ile Salvatore Rosu'dan etkilendi. İtalya'da Titian, Tintoretto, Veronese gibi Venedik Okulu ressamlarına ilgi duydu; onların hareketli tekniğini, renk uyumunu benimsedi. Bu özellikleri, tarih ve edebiyat konulu resimlerinde, manzaralarında özümsemeye çalıştı. İngiltere'ye ikinci gidişinde gotik üslupta ürünler verdi.

ABD'de bulunduğu yıllarda ise, yakınlarının portreleriyle mizah dolu "janr" resimleri yaptı. Bu ülkede, bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte yayılmış olan milliyetçi duygular, özellikle yerel manzara, portre ve janr resimlerinin ilgi görmesine yol açıyordu. Ama bu toplumsal çevre, aynı zamanda, kolay kavranabilen basit bir düzeyin ötesine geçen yapıtlara yabancıydı. Allston için bu durum, çelişki ve zorluklar yaratmıştır. Washington'daki Kongre Binası'nın dekorasyonuna katılmayı reddetmesi, Başkan Andrew Jackson'a ve onun simgelediği kitle kültürüne karşı çıkışının bir sonucudur.

Yazarlık yönü de olan Allston'ın 1810'da *The Sylphs of the Seasons* ("Mevsimlerin Perileri") adlı bir şiir kitabı, 1850'de de *Lectures on Art* ("Sanat Üzerine Konuşmalar") adlı bir denemesi yayımlanmıştır.

Özellikle ilk yapıtlarında, konularını *Kutsal Kitap*'tan, İlk Çağ tarihinden alan Allston, yine de 19.yy Amerikan resmini etkileyen ressamların başında gelir. Resmi, portreciliğin sınırlarının dışına çıkartmış, bazı önemli anlayışların doğmasını ve yerleşmesini sağlamıştır. Doğayı bağımsız bir güç olarak yansıtmayı, Hudson River Okulu'na büyük bir esin kaynağı olmuştur. Doğanın dolaysızca görüntülenmesi yerine, yarattığı ruhsal etkileri yansıtmaya çalışması, romantik akımın ABD'deki gelişimine yeni bir yön kazandırmıştır. Doğanın ve imparatorlukların dönmeliğini ilişkilendirerek Thomas Cole'u etkilemiştir. Dışsal gerçeklikten çok iç dünyaya yönelen ilk ABD'li ressam olan Allston, renk ve biçimin doğurduğu psikolojik etkiler üzerinde durarak James McNeil Whistler'in yapıtlarını ve 20.yy'ın nesnel olmayan resim anlayışlarını öncelemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Resim: The Rising of a Thunder-*

storm at Sea, 1804, ("Denizde Fırtına"), (Boston, Museum of Fine Arts); *The Deluge*, 1804, (Tufan), (New York, Metropolitan Museum); *The Dead Man Revived by Touching the Bones of the Prophet Elisha*, 1811-1813, (Philadelphia, Pennsylvania Academy of the Fine Arts); *Belsazzar's Feast*, 1817-1843, (Detroit Institute of Arts). Kitap: *The Sylphs of the Seasons*, 1810, ("Mevsimlerin Perileri"); *Lectures on Art*, (ö.s.), 1850, ("Sanat Üzerine Konuşmalar").

• BAKINIZ: BLAKE, A.BROUWER.

ALMAGRO, Diego De (1464-1538)

İspanyol komutan. Güney Amerika'nın sömürgeleştirilmesinde rol oynamıştır.

Toledo yakınlarında Almagro'da doğdu. Kimi kaynaklar doğum tarihini 1475 olarak vermektedir. Kırk yaşına değin İspanyol donanmasında askerlik yaptı. 1514'te İspanyol komutan Pedrarias'ın donanmasıyla Amerika'ya gitti.

1522'de, Pedrarias'ın ilgilenmediği kıtanın güneyine bir sefer yapan Pizarro'ya katıldı. Daha sonra bu toprakları ele geçirebilmek için V.Carlos'dan gerekli izni aldılar. Pizarro, seferin başkomutanı ve New Castile adı verilen toprakların genel valisi; Almagro ikinci komutan ve Tumbez genel valisi oldu.

1524 ve 1526'daki ön seferlerde yerlilerin Biro ya da Peru olarak adlandırdıkları ülkenin varlığı hakkında ipuçları elde ettiler. Pizarro, 1527'de gittiği Rooster adasında kuşatıldı, ama Almagro tarafından kurtarıldı. 1528'de Panama'ya döndüler ve sefer hazırlıklarına giriştiler.

Pizarro, 1532'de 180 adamıyla Tumbez'e vardı. Burada, İnka İmparatorluğu tahtı için Huascar ile üvey kardeşi Atahualpa arasında bir iç savaş başladığını öğrendi. Atahualpa, Cajamara kentini ele geçirip Huascar'ı saf dışı etmişti; ancak Pizarro, onu Cajamara'da oyuna getirip ülkenin yönetimini ele geçirdi. Almagro ile birlikte İnka İmparatorluğu'nun büyük altın ve gümüş servetini yağmaladılar. Almagro, Riobamba'yı (Ekvador) aldı; Peru, Pizarro'da kaldı.

1536'da, İspanya Kralı, Pizarro'ya New Castile, Almagro'ya ise New Toledo bölgesini verdi. Ancak Almagro'nun amacı güneyde Şili adı verilen ülkeyi ele geçirip, buradaki servete tek başına sahip olmaktı. 600 gönüllü ile Güney Amerika içlerine daldı. And Dağları'nı ve Atmaca Çölü'nü aşarak Acongua Vadisi'ne indi. İstediklerinden hiçbirini elde edemedi dönüş yolculuğuna başladığı sırada, İspanyollar'ın kukla yönetici olarak atadıkları Inca Manco İnkalı'ı ayaklandırmış, Lima ve Cuzco kuşatılmıştı. Gelen yardımla Lima kuşatması kısa sürede kaldırıldı. Almagro'nun da gelmesiyle, zayıflamış olan İnkalı yenildi. Almagro, Cuzco'yu alarak Pizarro'ya savaş açtı. Abancay Irmağı yakınlarındaki ilk çatışmayı kazandıysa da Las Salinas'ta Pizarro tarafından yakalandı.

1538'de kurulan mahkemede krala karşı gelmekle suçlanarak idam edildi. Almagro'nun melez oğlu

Almagro (Genç) 1541'de Francisco Pizarro'yu öldürerek yöneticiliğini ilan ettiyse de İspanya Kralı'nın atadığı vali tarafından idam edildi.

• BAKINIZ: ATAHUALPA, PIZARRO.

ALMOND, Gabriel Abraham (1911)

ABD'li siyaset bilimci. Siyasal gelişme kuramları içinde işlevselci yaklaşımın temsilcilerindendir.

12 Ocak 1911'de Illinois Eyaleti'nde Rock Island'da doğdu. Chicago Üniversitesi'ni bitirdikten sonra sırasıyla Yale, Princeton ve Stanford üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. 1982'de Stanford Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürmekteydi.

Almond, özellikle 1960'lardan sonra Amerikan siyaset biliminde güncellik kazanan siyasal gelişme kuramlarını işlevselci (fonksiyonalist) bir yaklaşımla ele aldı. J.S. Coleman ile birlikte derlediği *The Politics of the Developing Areas* ("Gelişmenin Siyaseti") adlı kitabında, az gelişmiş ülkelerdeki siyasal sistemleri karşılaştırmalı bir biçimde inceledi. Almond'a göre, farklı siyasal sistemler, hepsi açısından geçerli olan ortak özellikler temeli üzerinde birbirleriyle karşılaştırılabilir. Gelişme düzeyleri ne olursa olsun, bütün siyasal sistemlerin siyasal "yapı"ya sahip olması; hepsinde aynı "işlevler"in yerine getirilmesi; bütün siyasal yapıların "çok-işlevli" bir nitelik göstermesi ve bütün siyasal sistemlerin kültürel bakımdan "karma" sistemler olması, bu ortak özellikler kategorisini oluşturur. Almond, "karşılaştırmalı siyaset bilimine işlevselci yaklaşım" adını verdiği bu kuramsal çerçeveyi, 1966'da B.Powell ile birlikte yazdığı *Comparative Politics: A Developmental Approach* ("Karşılaştırmalı Siyaset: Gelişimci Bir Yaklaşım") adlı kitapta daha da geliştirdi.

Her siyasal sistemde aynı işlevlerin olduğunu, ancak bunların farklı kurumlar tarafından, farklı derecelerde yerine getirildiğini savunan Almond'a göre, en önemli işlev sisteme istikrar kazandırılmasıdır. Almond, bu görüşleriyle çağdaşı kimi siyaset bilimcileri etkilemiş; işlevselci yaklaşımdan hareket eden kimi çalışmalarda, Güney Amerika'daki askeri rejimler, istikrar işlevini yerine getirdikleri için meşru sistemler olarak değerlendirilmiştir.

Almond, "sistem-fonksiyonalizmi" adını verdiği kuramının Parsons'un "yapısal-işlevselci" kuramıyla David Easton'un "sistem analizi" kuramının bir karışımı olduğunu ileri sürer. Bu kuramlar, Karl Deutsch'un "siyasal-iletişim" kuramı ile birlikte, Amerikan siyaset biliminde II. Dünya Savaşı sonrasında güçlenen Davranışçılık akımının bellibaşlı dayanaklarını oluşturmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *The American People and Foreign Policy*, 1950, ("Amerikan Halkı ve Dış Politika"); *The Politics of the Developing Areas* (Coleman ile), 1960, ("Gelişmenin Siyaseti"); *The Civic Culture: Political*

Attitudes and Democracy in Five Nations (Verba ile), 1963, ("Siyasal Kültür: Beş Ülkede Siyasal Tutumlar ve Demokrasi").

• BAKINIZ: EASTON, T.PARSONS.

ALNAR, Hasan Ferid (1906-1978)

Türk besteci ve orkestra şefi. Yerli öğelerle Batı müziğini birleştirmeye çalışmıştır.

11 Mart 1906'da İstanbul'da doğdu. 26 Temmuz 1978'de Ankara'da öldü. Müzikle ilişkisi kanun çalan annesinin etkisiyle başladı. 12 yaşında kanun yorumcusu olarak ün yaptı. Darüttalimi Musiki'de kanun eğitimi gördü. 16 yaşında besteciliğe başladı. Bir yandan da, Sadettin Arel'den armoni, Edgar Manas'tan kontrpuan ve füg dersleri aldı. 1927'de S. Arel'in desteğiyle Viyana'ya gitti; Devlet Müzik ve Görsel Sanatlar Akademisi'ne girdi. Joseph Marx'la bestecilik, Oswald Kabasta ile orkestra yönetimi üzerine çalıştı.

1932'de Viyana Konservatuarı'nın bestecilik, Avusturya Devlet Müzik Akademisi'nin de orkestra şefliği bölümlerini bitirmiş olarak Türkiye'ye döndü. İstanbul Konservatuarı'nda müzik tarihi dersleri vermeye başladı ve Şehir Tiyatrosu Orkestrası'nı yönetti. 1936'da Ankara'ya yerleşti ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın şef yardımcısı oldu. 1946'da aynı orkestranın şefliğini üstlendi. 1937-1946 arasında Ankara Devlet Konservatuarı'nda bestecilik dersleri okuttu. 1952'de hastalandı ve orkestra yöneticiliğinden ayrıldı. Konservatuarda kompozisyon, armoni ve orkestralama derslerini sürdürdü. Daha sonra yurt dışına gitti. Bir süre Avusturya ve Almanya'da yaşadı. Avrupa'da bulunduğu yıllarda da çeşitli orkestraları yönetti. 1964'te Türkiye'ye döndükten sonra, kimi konser ve temsillerde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın ve Devlet Opera Orkestrası'nın şefliğini yaptı.

1922'de klasik Türk müziği makamlarını kullanarak yazdığı tek sesli bir operetle besteciliğe başlamış olan Alnar, bir süre Türk müziği eserleri verdi; 1930'dan sonra yine Türk makamlarından yararlanarak özellikle kanun için birçok taksim besteledi. Bu dönemdeki saz semailerinde S.Arel'in etkisi görülür. Daha sonra Batı müziği besteleri de yaptı. 1946'da bestelemeye başladığı *Kanun Konçertosu*'nda, Batı müziği orkestrası ve tekniğiyle bir klasik Türk müziği çalgısını bir araya getirdi. Bu eserde kullanılan tema ve kimi öğeler Türk müziğinden alınmıştır ve bu müziğin havasını yansıtır. Eserlerinde halk müziğinin temalarından da yararlanan Alnar'ın en beğenilen ve özellikle yurt dışında tanınan eserlerinden biri olan *Prelüd ve iki Dans*'ın temaları, folklorik renkler taşır.

Yerli öğeleri değerlendirmeye önem veren Alnar, Cumhuriyet döneminde aynı eğilimi paylaştan bir bölüm Batı müziği bestecisiyle birlikte "Türk Beşleri" diye anılan grupta yer almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türk Süiti, Romantik Uvertür, Prelüd ve İki Dans, İstanbul Süiti, Viyolonsel Konçertosu, Kanun Konçertosu.*

• **BAKINIZ:** H.S.AREL.

ALOK, Ersin

(1937)

Türk fotoğrafçı, ressam ve yazar. Doğa görüntülerini, yapıları konu alan fotoğraflar ve belgesel filmleriyle tanınmıştır.

18 Ağustos 1937'de İstanbul'da doğdu. İstanbul İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Gazetecilik ve Ticaret bölümlerini ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nü bitirdi. "Resim Analizleri Reanimasyonu" üzerine bir uzmanlık tezi hazırladı. Güzel Sanatlar Akademisi Fotoğraf Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük etti ve burada öğretim görevlisi olarak çalıştı.

1950'de Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde ilk resim sergisini açtığında henüz on üç yaşındaydı. 1953-1965 arasında yoğun olarak resim çalışmalarını sürdürdü. Bu dönemde 17 kişisel sergi açtı. Değişik tonlardaki lekeleri dengelemeye çalıştığı resimlerinde psikolojik konulara ağırlık verdi.

Alok, daha sonra, resmin derinlik boyutundan yoksun olduğu düşüncesiyle heykele yöneldi. Metal çubuklar ve alanlarla *altı boyutlu mekân* oluşturmayı denedi. Ancak, bir süre sonra, yaşamı ve doğayı fotoğrafla yansıtmayı seçti. 1966'da profesyonel fotoğrafçılığa başladı. Fotoğraflarında doğa, ağırlıklı bir yere sahiptir. Ürünlerinin önemli bir bölümünü dağ ve sualtı fotoğrafları oluşturur. Ayrıca, mimarlık yapıtlarını ve sanayi kuruluşlarını görüntülemiştir. Bunun dışında, konferanslar, saydam (dia) gösterileri, sergiler ve çeşitli yazılarla etkinliğini sürdürmektedir.

1970'ten sonra belgesel filmler yapan Alok, bunlarda da, çoğunlukla Türkiye'nin doğal ve tarihsel görünümünü konu aldı. Ayrıca, İlk Çağ sanatı alanında araştırmaları ve kimi bulguları vardır. Kaya resimleri, geleneksel Türk mimarisi ve doğa üzerine yapıtları yayımlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fotoğraf Sergisi: Türk Mimari Eserleri* (İstanbul Yapı ve Kredi Bankası), 1966; *Absurd* (Paris, V. Photographie Biennale de Paris, I. Ödül), 1967; *Dağlarımız* (İstanbul Alman Kültür Merkezi), 1969; *Kayaüstü Resimlerimiz* (İstanbul Alman Kültür Merkezi), 1970; *Ormanlar Üzerine Çeşitlemeler* (Roma, II. Photographie Biennale, I.Ödül), 1970; *Dağların Dili* (İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası), 1970; *Doğa*, (Brüksel, I. Photographie Biennale, I.Ödül), 1971; *Ormanlar Üzerine Çeşitlemeler* (Sofya, I. Photographie Biennale, I.Ödül), 1973; *Yalnız İnsan* (Varşova II. Photographie Biennale, I.Ödül), 1974; *Çıplak Doğada İnsan* (İstanbul Amerikan Kültür Merkezi), 1976; *İnsan ve El Sanatları* (Seattle, USA) 1979; *Dağ'a Sevgi* (Ankara Sanat Sevenler Kulübü), 1981. **Belgesel Film:** *Dağlar*, 1972; *İshak Paşa Sarayı*, 1972; *Akdamar Kilisesinde Zaman*, 1973; *Kayaüstü Resimleri*, 1973; *Rönesans Etkileyen Kilise Resimleri, Kapadokya*, 1974; *Bir Türk Evi, Safranbolu*, 1975; *Zoma 1*, 1979; *Zoma 2*, 1979; *Türkiye'nin Kuş İnsanları*, 1980; *Çölde Fırtına*, 1981.

ALONSO, Alicia

(1921)

Kübalı balerin ve bale yönetmeni. Küba Ulusal Balesi'nin kurucularındandır.

Asıl adı Alicia Ernestina de la Caridad dei Cobre Martinez Hoyo'dur. Havana'da doğdu ve ilk bale öğrenimini burada yaptı. Daha sonra New York'a giderek öğrenimini Vilzak-Schollar Bale Okulu'nda, Fedorova'nın stüdyosunda ve American Bale Okulu'nda sürdürdü. Bir süre Volkova'dan ders aldı. Profesyonel olarak ilk kez Broadway müzikallerinde sahneye çıktı. 1939'da American Ballet Caravan'a, 1941'de de Ballet Theatre'a katıldı. Bir süre Havana Pro-Arte Müzik Topluluğu ile çalıştı. Ancak bu

Giselle balesinde

sırada yaşamı boyunca gözlerini etkileyecek bir rahatsızlık nedeniyle dansa ara verdi. 1943'te Ballet Theatre'a döndü.

1948'de Havana'da kendi adını taşıyan bir "okul" un oluşmasına yolaçan Alicia Alonso bale topluluğunu kurdu. Ayrıca American Ballet Theatre ve Balanchine Festival Balesi gibi birçok başka toplulukta da konuk sanatçı olarak rol aldı. Kardeşi A.Martinez ve o sıralar eşi olan bale yönetmeni Fernando Alonso ile birlikte Ulusal Bale Okulu'na bağlı Küba Ulusal Balesi'ni kurdular. Bu topluluk ile tüm dünyada turnelere çıktılar.

Alonso, Carlos Mendez de Cespedes Madalyası (1947), Dance Magazine Ödülü (1958), Paris Kenti Madalyası ve Pavlova Ödülü (1966) gibi birçok ulusal ve uluslararası ödül almıştır. Birçok uluslararası organizasyonda, Varna ve Moskova Bale konkurlarında jüri üyesi olarak yer almaktadır.

Alicia Alonso klasik üslubun temsilcisidir. *Giselle*, *Kuş Gölü*, *Sylphyde* gibi tam anlamıyla klasik balelerin yıldızı olmakla beraber *Billy the Kid*, *Gala Performance* ve *Lilac Garden* gibi çağdaş repertuarın başrollerinde de başarılı olmuştur. Tudor'un *Under-*

tow (1945), Alberto Alanso'nun *Romeo Juliet* (1946), Balanchine'in *Theme and Variations* (1947), de Mille' in *Fall River Legend* (1948) ve Marguerite Gautier Balesi'nin *Nous nous Verrons Hier Soir*'ında (1971) dansettiği baş kadın rollerini yeniden yorumlamıştır. En ünlü rolü Alberto Alanso'nun *Carmen Sui*'nde canlandığı Carmen yorumudur.

Koreografi çalışmaları da olan Alicia Alanso'nun, Haydn'ın bir teması üzerine düzenlediği *Senfonik Denemeler* ve Nugué'nin özgün müziği üzerine 1951'de gerçekleştirdiği *Lydia Baleleri* bu alanda ortaya koyduğu en başarılı örneklerdendir.

ALP, Sedat (1913)

Türk arkeolog ve Hititolog. Karahöyük kazıları sonucunda, bölgede Hititler'in yerleştiğini ortaya koymuştur.

Selanik-Karetery'e'de doğdu. İlk öğrenimini Akhisar'da, orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1932'de hükümet tarafından Almanya'ya gönderildi. Leipzig ve Berlin üniversitelerinde Eski Anadolu dilleri ve kültürleri, Eski Çağ tarihi, arkeoloji, Hititoloji, Sümeroloji öğrenimi gördü. 1940'ta doktorasını aldı. 1941'de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji doçenti olan Alp, 1949'da profesör, 1959'da da ordinaryüs profesör oldu. 1956-1958 arasında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dekanlığı yaptı.

1953'te Münster, 1979'da Münih üniversitelerinde konuk profesör olarak ders verdi. Londra, Berlin, Mainz, Paris ve Marburg'ta çağrılı olarak araştırmalar yaptı. Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre, Çekoslovakya ve Japonya'nın çeşitli üniversitelerinde konferanslar verdi.

1946'da Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçildi; 1982'de bu kurumun son başkanı oldu. Mainz Bilimler Akademisi'ne seçilen iki Türk bilim adamından biri olan Alp, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün de üyesidir.

Alp, 7., 8. ve 9. Türk Tarih Kongreleri'nin toplanmasına katkıda bulundu. Uluslararası arkeoloji kongrelerine özgün bildirilerle katıldı. Sayıları altmışa yaklaşan makaleleri çeşitli yabancı dillerde yayımlandı. İtalya ve Federal Almanya cumhurbaşkanları tarafından en yüksek liyakat nişanıyla onurlandırıldı.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyeliğini sürdürmektedir.

Alp'in Hitit efsaneleri, yasaları, hiyeroglifi ve Hititler'deki Nam-Ra sınıfı konusundaki sosyolojik ve filolojik çalışmaları 1949'da yayımlandı. 1950'de hiyeroglif yazılı Hitit mühürlerinde bazı kişi adlarının okunuşunu sağladı. 1952'de yaptığı çalışmayla Hitit Devleti'nin yapısı ve iç bünyesi konusunda açıklıklar getirdi.

Konya-Karahöyük'te arkeolojik kazılar yapan Alp, Zile yakınlarında bulunan ve Tahsin Özgüç tarafından kazılan Maşat-Höyük'ün Hitit çivi yazılı metinlerdeki adının "Topika" olduğunu şaptadı.

Çalışmalarını Anadolu prehistoryası, özellikle de Hititler üzerinde yoğunlaştıran Alp, Hititoloji dalında uluslararası literatüre girmiş bir bilim adamıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Untersuchungen zu den Beamtennamen im hethitischen Festzeremoniell*, 1940 ("Hitit Protokolü'ndeki Memur Adları Üzerine İncelemeler"); *Kuşarbi Efsanesi*, 1945; "Hitit Kanunları Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V, 1947; "Sosyal Sınıf Nam-Ra'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı", *Belleten*, XIII, 1949; *Hitit Hiyeroglif Mühür ve Kitabelerindeki Bazı Şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında*, 1950; *Zylinder und Stempelsiegel aus Karahöyük bei Konya*, 1968 ("Konya Civarında Karahöyük'te Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri"); "Eski Önasya'da Siyasal İlişkilerden Bölümler", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, 1974; "Maşat Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesi'nin Coğrafyası Hakkında", *Belleten* 41, 1977.

- **BAKINIZ: T.ÖZGÜÇ.**

ALP ARSLAN (1029-1072)

Büyük Selçuklu sultanı. Malazgirt Savaşı'nı kazanarak Anadolu'yu Türkler'e açmıştır.

20 Ocak 1029'da doğdu, 25 Ekim 1072'de Barzam Kalesi'nde bir suikast sonucu öldü. Çağrı Bey'in oğludur. Oğuz geleneğine göre doğuşunda verilen "Yiğit-Arslan" anlamındaki asıl adından başka, İslami adı Mehmed, künyesi Ebu Şüca, lakabı Adudu'd Devle, unvanı Burhan-ı Emirü'l-Müminin'

Alparslan'ı yabancı elçilerle gösteren bir İran minyatürü

dir. Selçuklular'ın kuruluş yıllarındaki yoğun mücadele ortamında yettiğinden sert bir karakter kazandı. Henüz çocuk sayılabacak yaşta, Horasan'ın merkezi Merv'den küçük bir birlikle harekete geçerek İran çölleri aştı; Deyem'e akınlar yaptı, üç bin esir, bir milyon dinar değerinde ganimetle döndü. Selçuklular'a gerçek anlamda bağımsızlık kazandıracak olan Dandanakan Savaşı sırasında henüz 11-12 yaşlarındaydı ve diğer bir çok şehzade gibi, Çağrı ve Tuğrul beylerin Gazne Sultanı Mesud'a karşı verdiği bu büyük savaşı yakından izlemişti.

1043'e değin Gazne ve Harezm üzerine yapılan akınlarda önemli görevler aldı. Çağrı Bey'in hastalanması üzerine Toharistan'ı istilaya kalkışan Gazne Sultanı Mevdud'a karşı ilk büyük seferine çıktı. Bu tarihte, Horasan Velihtı sanını taşıyordu. Hızla Belh'e ulaştı, Gazne birliklerini bozguna uğratarak sayısız tutsak, epeyce ganimetle Horasan'a döndü. Daha sonra Alp Arslan ve Çağrı Bey'in ilk ortak akını ile Tirmiz, Kubâdiyan, Vahş, Kunduz kentleri ele geçirildi. Çağrı Bey, Toharistan'ın yönetimini oğluna bıraktı. Alp Arslan, adını taşıyan ilk sikkelerini buradaki yöneticiliği sırasında bastırmıştır.

Babasının 1058'de ölümüne değin Tuğrul Bey'in merkezîyetçi ve barışçı politikasına destek olmaya çalışan Alp Arslan, bu tarihte Horasan Meliki unvanını kazandı. 1059'da, ayaklanan üvey kardeşi İbrahim Yınal'la savaşıarak bu olaylar sırasında Hemedan'a kapanmak zorunda kalan amcası Tuğrul Bey'in egemenliğini korudu. Rey kenti yakınlarında Heftâd-Pûlân'daki meydan savaşında İbrahim Yınal yenik düştü ve öldürüldü. Tuğrul Bey'in son yıllarında devletin doğu politikasını yürüten Alp Arslan, Abbâsî Halifesi ile dostluk ilişkileri geliştirilmesinde, Anadolu akınlılarının sürdürülmesinde, Şîî Fâtîmîler'e ve bir

ara Bağdat'ı işgal eden Basâsîrî'ye karşı başarılar kazanılmasında etkili oldu.

Tuğrul Bey'in 1063'te hastalanması üzerine yirmi bin atlı, on bin yayadan oluşan bir güçle Rey'e yönelen Alp Arslan, Nişabur'da amcasının iyileştiğini öğrenerek Belh'e döndü. Bu, onun ne olursa olsun başkasının tahta geçmesine fırsat vermeyeceğini gösteriyordu. Tuğrul Bey 4 Eylül 1063'te ölünce, Selçuklu ülkesinde sekiz ay sürecek karışık bir döneme girildi.

Abbâsî Halifesi el-Kaim, Selçuklu boyunduruğundan kurtulma düşüncesiyle birtakım girişimlere kalkışırken, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış da büyük bir ayaklanma başlattı. Çocuksuz ölen Tuğrul Bey'in veziri Kündürî, Sultan'ın sağlığında velihtı ilan edilen, Çağrı Bey'in küçük oğlu Süleyman'ı sultanlık tahtına oturttu. Türk beyleri bunu onaylamadılar ve Alp Arslan'a bağlılık bildirdiler. Bunlardan, Yağıbasan ve Erdem, Kazvin'de Alp Arslan adına hutbe okuttular. Kündürî, orduyu elde tutabilmek için 700.000 dinar para ile 200.000 dinar tutarında da giysi ve silah dağıttı. Alp Arslan'a elçi göndererek amcasının vasiyetini hatırlattı; isterse para gönderebileceğini, hutbelerde Süleyman'dan sonra onun adını da okutacağını bildirdi. Aynı günlerde Kutalmış, elli bin kişilik bir orduyla Rey'e yürüdü ve sultanlığını ilan etti. Alp Arslan'ın gönderdiği orduyu da yenilgiye uğrattı. Rey Kalesi'ne sığınan Vezir Kündürî, hutbelerde Alp Arslan'ın adını Süleyman'ın adından önce okutarak başlangıçtaki tutumunu değiştirdi. Bu gelişmeler olurken Alp Arslan, büyük amcası İnânc Yabgu'nun ve bir bölge emirinin ayaklanmalarını bastırmakla uğraşıyor, başkent çevresindeki olaylarla ilgilenmekte gecikiyordu. Doğuda kesin sonuçları aldıktan sonra Rey üzerine yürüyebilirdi. 1064 yılı

Türkler'in Anadolu'ya Girişi

11.yy'da Selçuklular'ın Malazgirt Savaşı'nı kazanması sonrasında çeşitli Türkmen boyları Anadolu'ya bir daha geri dönmek üzere girdiler. Maverainnehir yöresinde yerleşik bir düzen içinde devlet oluşturma girişimlerini kalıcı kılamayan Türkler, Anadolu'da çeşitli kesintilerle de olsa çok uzun bir süre kalıcı bir iktisadi ve siyasi yapı oluşturma ön koşullarını bu dönemde elde ettiler.

Selçuklu Devleti, belirli Türk boylarının bölgede varolan toprak düzeni üzerinde egemen olması temelinde yükselmisti. Dolayısıyla, kuruluşu izleyen tarihlerde bölgeye gelen göçebe Türkmen boyları, kurulu düzeni rahatsız eden unsurlar olmuş; sürekli olarak henüz fethedilip yerleşilmemiş bölgelere, batıya gönderilmisti. Bu siyasetin bir nedeni henüz batıda doğal sınırlara ulaşılmamış olması, bir başka nedeni de Selçuklular'ın kurduğu siyasi ve iktisadi yapının bu göçmen ve dolayısıyla denetlenemeyen, vergi alınamayan ve üretkenliği az unsurları bünyesinde eritemeyecek durumda olmasıydı.

Yerleşik düzen içinde kendilerine bir yer bulamayan Türkmen boyları Anadolu'da ilk yağma akınlarına giriştiklerinde, eski görkemli günlerine dönme çabası içindeki Bizans İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü ve güvenliğini tehdit etmeye başladı. Yerleşik Selçuklu İmparatorluğu ile göçebe ve akıncı Türkmenler arasındaki fark ve çelişkiler her ne olursa olsun, bu gelişmeler Doğu ve Batı'nın iki büyük askeri ve siyasi gücünün karşı karşıya gelmesini kaçınılmaz kıldı. Bu tarihsel karşılaşmanın somutlanma anı olan Malazgirt Savaşı, gelişme gücünü kaybetmekte ve çökmekte olan bir imparatorluğun son direncini, yeni doğan bir başka imparatorluğun ise yükselişini simgeler.

Ancak, Malazgirt Savaşı ve onun bir sonucu olan Anadolu'nun Türkler'e açılması, Selçuklu tarihi için çok önemli bir olgu değildir. Kendi yerleşik düzenini başka bir coğrafi alanda kurmuş olan Selçuklular için bu zafer, batı sınırlarını güvence altına almaktan ve kendi devlet sınırları içinde tedirgin edici bir unsur olan göçebe ve akıncı boyları yollayacak bir bölgenin açılmış olmasından öte bir anlam taşımamıştır. Öte yandan, 11.yy sonrasında Anadolu'ya giren Türk boyları için durum değişiktir. Anadolu'nun doğal sınırlarına dayanmalarıyla birlikte bu bölge onlar için bir köprü olmaktan çıkmış, bir yurt haline gelmiştir. Anadolu Selçukluları ve onların mirasçısı Osmanlılar, bölgede varolan Bizans kurumları ile İslam kurumlarının ve Selçuklu toprak düzeninin özgün bir biresimini oluşturmuşlar; kısa zamanda Türk tarihinin en uzun ömürlü ve kurumsallaşmış devlet yapısını ortaya çıkarmışlardır.

başında, Dagestan yakınındaki Dih-i Nemek Vadisi'nde, o zamana değin görülmemiş taktikler uygulanarak (vadiye su bağlatıp alanı bataklık haline getirerek) Kutalmış'ı ağır bir yenilgiye uğrattı.

Alp Arslan, 1064'te Rey'de "Dârü'l-Memleke" adını taşıyan sultanlık sarayında, bütün rakiplerini yenmiş ve üstünlüğünü kabul ettirmiş olarak Selçuklu tahtına oturdu. Abbasi Halifesi el-Kaim de sultanlığını onaylayarak unvanlar verdi; sancak ve kılıç gönderdi; "dünya işlerinin, Adudu'd-Devle Alp Arslan'a bırakıldığını" İslam ülkelerine duyurdu. Alp Arslan yakın danışmanı Nizamü'l-Mülk'ü vezir yaptı.

Alp Arslan'ın dokuz yıl süren sultanlığı sırasında, Selçuklu Devleti'yle bütünleşmiş durumdaki Abbasi halifeliği dışında, başlıca şu dört devletle ilişki kuruldu: Karahanlılar (doğuda), Gazneliler (Afganistan ve Batı Pakistan'da), Fatimiler (Mısır ve Suriye'de), Bizans İmparatorluğu (Anadolu ve Balkanlar'da). Sünni İslam dünyasını, Şii Fatimiler'e ve Hristiyan Bizans'a karşı güçlendirmek ve genişletmek isteyen Alp Arslan, bir yandan da giderek gücünü yitiren Gazneliler ve Karahanlılar'la savaştı; kimi zaman da dostluk ve akrabalık ilişkileri kurmaya çalıştı. Ancak, en etkili ve sürekli mücadele Bizans'la ve bu devletin izindeki küçük krallıklarla oldu.

Türk boylarının, fethetmek ve yerleşmek amacıyla yarım yüzyıldır yönedikleri Anadolu'ya yeniden bir dizi akın yapıldı. "Rum Gazaları" denen bu savaşlar, birincil kaynaklarda yarı destansal anlatımlara konu olmuştur. Alp Arslan bu akınları sultanlık tahtına oturmadan önce başlatmış, 22 Şubat 1064'te, Rey'den ayrılarak Urmiye'nin kuzeyindeki Merend'e gelmiş, buradan Gürcistan'a yönelmişti. Bu, tipik bir Rum gazasıydı. Ordusu, Kangarni yöresine yayılırken, öncü birlikler de Kür Havzası'na ilerlemiş, Alp Arslan Şavşat'a oradan da Oltu'ya gelmişti. Kars ve Ani kaleleri geride kalmıştı. Gürcistan Kralı IV. Bagrat, dağlara sığınarak güçlekle kurtulabilmişti. Bu akınlarda, Türk orduları Ahilkelek'i zaptetti. Bu ilk başarıyı o an için yeterli gören Alp Arslan, kızını aldığı Ermeni Kralı Kivriki'ye ve Gürcistan kralına dostluk eli uzattı. Bu iki komşu devleti vasalet edindi. Selçuklu ordusu birçok ganimet ve tutsakla geri döndü. Aynı sırada, Alp Arslan'ın henüz on yaşındaki oğlu Melikşah da Vezir Nizamü'l-Mülk'ün gözetiminde, bir başka orduyla Van'ı ve çevresindeki Bizans sınır kalelerini almıştı. Kardeşi Kavurd'un saldırıları yüzünden akınlarını sürdüremeyen Alp Arslan, Kirman'a geldi. Kavurd, kendisini karşılayarak bağlılığını belirtti. Alp Arslan, Temmuz 1064'te yeniden akınlara girişti. Doğu Anadolu'nun sarp doruklarındaki irili ufaklı birçok kale, ağır kayıplar verilerek ele geçirildi.

1065-1066 yıllarında Alp Arslan, doğudaki sorunlarla ilgilendi. Bu arada Doğu Anadolu akımları da sürüyordu. Ülke yönetiminde kimi değişiklikler yapılarak Alp Arslan'ın oğulları Toğan, Argun, İlyas, Ayaz, Tekiş, Tutuş ve Börbars'a valilikler verildi. Selçuklu soyunun atası İnanc Yabgu (Selçuk Bey'in oğlu) Herat valiliğinden alınıp Mazenderan'a atandı. 1065'te Türkistan seferine çıkan Alp Arslan, Ceyhun'u geçerek Aral ve Hazer kıyılarını dolaştı. Oğuzlar'ın asil yurdu olan Man-Kışlağ'a vardı. Kıpçaklar'ı

**Tahta
çıkması**

**"Rum
Gazaları"**

**Doğudaki
sorunlar**

yenerek, kralları Kafşut'u kendisine bağladı. Selçuk Bey'in mezarını ziyaret amacıyla Cend'e gitti. Buradan Gürgenç'e gelerek kentin imar edilmesi için buyruk verdi. 7 Mayıs 1066'da Merv'e döndü. Ertesi yıl, kardeşi Kavurd ile eniştesi Elbasan'ın ortak ayaklanmalarını bastırmak için bir kez daha Kirman'a yürüdü. Bu sırada Anadolu içlerinde, akıncı komutanlarından Afşin'le Gümüştekin'in çekişmesi başlamıştı.

1067'de ikinci kez Gürcistan seferine çıkarak bölgedeki Hristiyan-Müslüman beylerin anlaşmasını bozan Alp Arslan, Erran'da, bağlılıklarını bildirmeye gelen yöre beylerini kabul etti. Hazer ülkesine yapılan akınlardan sonra Abhaz'a geçti. Komutanlarından Savtekin'in çabalarıyla kimi kaleler ele geçirildi. Abhaz Kralı Ahastan'la çevre halkı Müslüman oldular. Tiflis düşünce Gürcü Kralı Bagrat bağışlanma dileğinde bulundu. Mevsim kışa döndüğünden Alp Arslan savaşa ara verdi. Sultanın dönmesini fırsat bilen Kral Bagrat, 1068 yazında Tiflis'i yeniden ele geçirdi.

Alp Arslan'ın doğuya yöneldiği bu yıllarda, göçler ve iç ayaklanmalara katılan Türkmenler'in kaçmaları yüzünden, Anadolu'daki Türk nüfusu giderek artıyordu. Aralarındaki mücadele sonucu Gümüştekin'i öldüren ve bu nedenle Alp Arslan'dan kaçan Afşin, kalabalık ordusu ile ilkin Suriye'ye inmiş, buradan Malatya dolaylarına gelerek bir Bizans ordusunu yenmişti. Kayseri'ye geçen ve kenti alan Afşin, Konya ve Çukurova'ya akınlar düzenledi. Yalnızca Halep çevresinde ele geçirdiği tutsak sayısı 70.000'i buluyordu. Bu gelişmeler, Bizans'ı toparlanmaya zorladı.

Bizans İmparatoriçesi Eudoksia, orduyu toparlamak, Anadolu'yu kurtarmak düşüncesiyle genç komutanlardan Romanos Diogenes'le evlendi. Diogenes, 1 Ocak 1068'de Bizans İmparatoru oldu. İlkbaharda sefere çıkan Diogenes, Tephrike'de (Divriği) karşılaştığı akıncı Türk birliklerini yenerek güneye indi, Menbiç'i aldı. Alp Arslan'ın yeniden sevgisini kazanan Afşin ise, Ahlat'ı üs edinerek Amorium'a (Emirdağ) dek ilerledi. Alp Arslan, Afşin'in başarılarını desteklemek için, kimi Selçuklu prenslerini, bu arada kuzeni Erbasanoğlu Kurtçu'yu Anadolu'ya gönderdi. Diogenes'in, sıklaşan Türk akınlarını durdurma çabasıyla Ahlat'a saldırması sonuçsuz kaldı. 1069-1070 arasında Türkler'in başarıları gelişirken Bizanslı Komutan Manuel Komnenos'u tutsak eden Kurtçu, Bizanslılar'ın etkisiyle Alp Arslan'a karşı ayaklandı ve İstanbul'a sığındı. Kendisini kovalayan Afşin, Orta Anadolu üzerinden Denizli'ye, oradan Marmara kıyılarına dek ilerledi.

1070 yılı ortalarına doğu Alp Arslan, yanına gelen Afşin'in Anadolu ve Bizans'a ilişkin haberlerini değerlendirerek, ayrıca bir Fatimî devlet adamının Mısır'ı alma çağrısını uygun görerek Azerbaycan üzerinden Bizans topraklarına girdi. Malazgirt Kalesi'ni aldı. Böylece, Doğu Anadolu'nun Ani'den sonra önemli bir kenti daha Türkler'e geçmiş oluyordu. Yoluna devam ederek Erciş, Siverek, Tulhum kalelerini de ele geçirdi. 10 Mart 1071'de Urfa önüne geldi, kenti alamadan Suriye'ye yöneldi ve Halep'i kuşattı.

Halep'i ele geçiren Alp Arslan'a, burada bulunduğu sırada, Bizans İmparatoru'nun bir elçisi gelerek

dostluk önerisinde bulunmuş ve olumlu cevap alarak geri dönmüştü. Bunun üzerine Halep'ten ayrılan Alp Arslan, Mısır yolunu tuttu ise de bir günlük yürüyüşün sonunda, Diogenes'in doğuya ilerlediğini, yitirilen kaleleri geri almak niyetinde olduğunu öğrendi. Birliklerinin bir bölümünü Suriye'de bıraktıktan sonra hızlı bir yürüyüşle Anadolu'ya yönelen Alp Arslan, Fırat'ı geçerek Diyarbakır üzerinden Ahlat'a geldi. Nizamü'l-Mülk'ü olası bir bozguna devletin dağılmasını önlemek için Hemedan'a gönderdi. Bizans ordusu hakkında bilgi toplamak üzere bir süvari tümenini öncü yolladı. Bu tümen, Bizans ordusunun öncülerini bozguna uğrattı. Kesin sonuç almak kararıyla yola çıkan Diogenes'in ordusunda Franklar, Normanlar, Slavlar, Gürcüler, Abhazlar, Ermeniler Peçenek ve Uz Türkleri de vardı ve tüm ordu 200.000'e yakın bir güç oluşturunuyordu. Alp Arslan'ın ordusu ise 50.000 kadardı. Barışın savaşa tercih edildiğini bir kez daha belirtmek için Emir Savtekin, Diogenes'in ordugâhına gönderildi. Burada çok soğuk karşılanan ve imparatorun "Biz İsfahan'da, atlarımız Hemedan'da kışlayacak!" tehdidine; "Hayvanlarımız Hemedan'da kışlar. Fakat sizin nerede kışlayacağınızı bilemem!" yanıtını veren Savtekin, savaşın kaçınılmaz olduğu haberini getirdi. Sonunda iki ordu, Malazgirt Kalesi önündeki Rahba düzlüğünde karşı karşıya geldiler. Savaşı Türkler kazandı. Peçenekler'le Uzlar'ın Türk saflarına geçmeleri, sonucu önemli ölçüde etkilemişti. Tutsaklar arasında İmparator Diogenes de vardı. İki devlet arasında barışı öngören bir antlaşma imzalandıktan sonra, Diogenes İstanbul'a dönmesi için serbest bırakıldı.

Bu zafer, Türkler'e Anadolu'yu açmış, daha önceki akınlardan hiçbirisinin sağlamadığı önemde sonuçlar yaratmıştır. Diogenes'le imzalanan antlaşmanın sonradan Bizans'ça tanınmaması, Türkler'in Anadolu'yu ele geçirme girişimlerine hız verdi. Antlaşmanın bozulduğunu öğrenen Alp Arslan, komutanlarına Anadolu'nun baştan başa alınmasını buyurdu.

Zaferden sonra İsfahan'a dönen Alp Arslan, 1072'de damadı Karahanlı Sultanı Nâsır Han'la oğulları arasındaki savaşlara son vermek üzere yeniden Türkistan seferine çıktı. Barzam kalesi dışındaki Karahanlı kalelerini ele geçirdi. Direnen kalenin komutanı Harezmi Yusuf teslim olduktan sonra sultanın huzuruna çıkarıldı. Alp Arslan'ın ayağını öpmek için yere eğilen Yusuf çizmesinde gizlediği bıçakla ona saldırdı. Sultan, aldığı ağır yaralar nedeniyle ancak dört gün yaşayabildi. Ölüm döşeginde komutanlarından, oğlu Melikşah'ı sultan taniyacıkları sözünü aldı.

Büyük Selçuklu Devleti'ne en güçlü dönemini yaşatan Alp Arslan, İslam dinine aşırı bağlılığı yanında, eski Türk geleneklerine de büyük önem verdi. Bu amaçla, komutanlarına ve askerlerine sık sık "Han-ı yağma" usulü verir, Göktürkler'deki "Ulus'un Babası" anlayışını yaşattı. Türk-Müslüman ülkelerde, bilim, sanat ve düşüncenin gelişmesi yolunda Tuğrul Bey döneminde başlatılan çalışmalar Alp Arslan zamanında da sürdürüldü. Bağdat'ta Nizamiye Medreseleri kuruldu, parasız öğrenim kurumları açıldı. Ebu İshak Şirazi, Gazzali Ebubekir Şâfi gibi büyük bilginlerin saygınlık gördükleri bu dönemde, Bağdat

► Malazgirt Savaşı

► Malazgirt Kalesi'nin alınması

► Bilim ve bayındırlık çalışmaları

ve İsfahan, yalnız Ortadoğu'nun değil, dünyanın bellibaşlı bilim ve sanat merkezlerindendi. Büyük Türk dircisi Kaşgarlı Mahmud, bu yıllarda, Bağdat'ta çalışmış ve *Divan-ı Lügati't-Türk*'ü hazırlamıştı. Kentlerin imarına önem verilmiş, yeni yerleşim merkezleri kurulmuş, yol, kale, köprü gibi bayındırlik eserleri yapılmıştı. Okuma-yazma bilmeyen Alp Arslan sağduyusu ve zekâsı ile bir yandan yönetim ve askerlik işlerini başarıyla sürdürürken bir yandan da ülkesinin gelişmesi için büyük çaba göstermiştir.

• **KAYNAKLAR:** C.Cahen, *Anadolu'da Türkler*, 1979; S. Eyice, *Romanos Diogenes*, 1971; E. Honigman, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, 1970; I. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, 1972; M.A.Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, 1972; M.A.Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 1963; A. Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, 1971; O.Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 1980; M.H.Yınanç, *Anadolu'nun Fethi*, 1944.

• **BAKINIZ:** ÇAĞRI BEY, MELİKŞAH, ROMANOS IV.

ALPDÜNDAR, Mehmet (1928)

Türk sendikacı. DİSK'in kurucularındandır.

Trabzon'un Of ilçesinde doğdu. Ortaokulu bitirmeden Trabzon'dan ayrıldı. 1940'ta Zonguldak'ta maden işçisi olarak çalışmaya başladı. Uzun yıllar işçi ve sendika temsilciliklerinde bulundu. 1955'te Zonguldak Maden İşçileri Sendikası genel başkanı oldu. Sonra bu sendikanın Türk-İş'e katılmasını sağladı. Ardından Kemal Özer ve Halit Atabay adlı sendikacılarla birlikte birkaç yerel sendikayı biraraya getirerek, Türk-İş'e bağlı Türkiye Maden İşçi Sendikaları Federasyonu'nu kurdu.

1959'da Ankara'da sendika adına düzenlediği basın toplantısında Zonguldak kömür havzasında ücretlerin hâlâ yıllar öncesinin Dilaver Paşa Nizamnamesi'ne göre düzenlendiğini, iş kazalarının bu koşullarda önlenemeyeceğini, mühendislerin ayrıcalığını ve işletmenin keyfi davranışlarını dile getirerek, işçiler için ücret zammı istedi. Büyük tepkilere yol açan bu toplantıdan hemen sonra işine son verildi ve Zonguldak Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün kararıyla işçi temsilciliğinden uzaklaştırıldı. Bunun üzerine o güne değin üyesi olduğu ve çeşitli kademelerinde görev aldığı DP'den ayrılarak CHP'ye girdi.

1962'de yapılan bir genel kurul sonunda başkanı olduğu sendikanın yönetiminden düşürülünce, bağımsız Türkiye Maden İşçileri Sendikası'nı kurdu. 1965'te Zonguldak'ta Kozlu kömür havzasında işçilerin, işletme tarafından ödenen "liyakat zammı"nın dağıtımındaki haksızlığı protesto ederek greve gitmeleri sonucu çıkan olaylarda işçileri tahrir ettiği iddiasıyla tutuklandı. Daha sonra bu olaylarla ilgili olarak açılan davada beraat etti.

13 Şubat 1967'de Türkiye Maden İşçileri Sendikası Genel Başkanı olarak DİSK'in (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurucuları arasında yer

aldı. Daha sonra sendikal çalışmaları bıraktı. Mehmet Alpdündar, sendikal hareketin bağımsız olması gerektiğini savunmuş ve sendikal etkinliğini bu yönde sürdürmüştür.

ALPINI, Prospero (1553-1616)

İtalyan botanikçi ve hekim. Akdeniz ülkelerinin bitki örtüsünü inceleyerek, bu iklime özgü pek çok bitki türünü Avrupa'ya tanıtmıştır.

23 Kasım 1553'te, Venedik yakınlarındaki Mastrica'da doğdu. Padova Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. Osmanlı egemenliği altında bulunan Kahire'deki Venedik ticaret konsolosunun özel hekimliğini yaptığı üç yıl boyunca (1580-1583) Mısır'ı ve Ege Denizi adalarını dolaşarak bitki örtüsünü, yerel hastalıkları, uygulanan tedavi yöntemlerini inceledi. 1593'te Padova Üniversitesi'nde botanik profesörlüğüne ve aynı üniversiteye bağlı Botanik Bahçesi'nin yöneticiliğine atandı. 23 Kasım 1616'da (kimi kaynaklara göre 6 Şubat 1617'de) Padova'da öldü.

Alpini'nin Padova'ya döndükten sonra yayımladığı ilk iki yapıtı, özellikle Mısır'daki inceleme ve gözlemlerinden kaynaklanır. Yalnızca Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerinde görülen hastalıkları tanımlayarak Mısır ve Türk hekimlerinin uyguladığı tedavi yöntemlerini anlatan *De Medicina Aegyptorum* (1591), Mısır ve Osmanlı hekimliğinin o çağdaki durumunu belgeleyen değerli bir tıp tarihi incelemesidir. 1592'de yayımlanan *De Plantis Aegypti liber* adlı ikinci kitabı ise, Alpini'nin ilk kez Mısır'da gördüğü ve Avrupa'nın o güne değin bilmediği kahve, hurma, muz, zencefil, Senegal akasyası gibi 50 kadar bitki türünü Batı'ya tanıtan ilk yapıtıdır. O dönemin hemen bütün hekimleri gibi botanikle de ilgilenen Alpini, kitabında ağaç oyma tekniğiyle resimlediği bu bitkileri yalnız tanıtmakla kalmamış, Padova Botanik Bahçesi'nde pek çoğunu yetiştirmeyi başarmıştır. Nitekim ilk kez onun Avrupa iklimine alıştırdığı, zencefillerden bir tür, adını Alpini'den almıştır (*Alpinia*).

Tanının önemini vurgulayarak, çeşitli hastalıklarda yaşama ve ölüm olasılıklarını değerlendirdiği üçüncü yapıtı *De Praesagienda Vita et Morte Aegrotantium* (1601) da çeşitli dillere çevrilmiş değerli bir başvuru kaynağıdır.

• **YAPITLAR:** *De Medicina Aegyptorum*, 1591, ("Mısır Hekimliği Üstüne"); *De Plantis Aegypti liber*, 1592, ("Mısır Bitkileri Üstüne"); *De Praesagienda Vita et Morte Aegrotantium*, 1601, ("Hastalıklarda Yaşama ve Ölüm Olasılıkları Üstüne").

• **KAYNAKLAR:** A.Arber, *Herbals*, 1912; R.H.Major, *A History of Medicine*, 1954.

• **BAKINIZ:** ENGLER, Leonhard FUCHS.

ALPÖGE, Attila (1935)

Türk oyun yazarı. Genç Oyuncular topluluğundaki yönlendirici çalışmaları ile amatör tiyatroculuğa katkıda bulunmuştur.

İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden 1961'de mezun oldu. Teknik Üniversite Tiyatrosu'nun kuruluşuna katkıda bulunduktan sonra arkadaşlarıyla Genç Oyuncular topluluğunu kurdu. Önce Erdek'te düzenledikleri şenliklerle, sonra İstanbul'da Altınyurt Spor Kulübü'nde oynadıkları oyunlarla başarılı bir amatör tiyatro çalışması sergileyen bu topluluğun en etkili üyelerindendi. Bir süre ABD'de mühendis olarak çalıştı. Dönüşünde yeni kurulmuş olan Dostlar Tiyatrosu için yazdığı *Ha Me Ka Ha Ha Pe*, 1969'da, bu tiyatronun ilk oyununu olarak oynandı. İstanbul Belediyesi'nde planlamacı olarak çalıştı.

Alpöge oyun yazarlığına yönetmen olarak da katıldığı Genç Oyuncular'da başladı. Bu topluluğa yazdığı oyunlar arasında en önemlileri 1959'da sahnelenen *Tavtati Kütüpatı* ile 1962'de oynanan *Vatandaş Oyunu* adlı politik taşlamaydı. İlk kez 1962'de sahnelenen *Çürük Elma* ise hem ele aldığı konu, hem sahnelenmesindeki kolaylıklar yüzünden amatör tiyatrolarda birçok kez oynanmıştır. Oyun içinde her biri değişik kişilikleri canlandıran az sayıda oyuncu ile ve hemen yok denebilecek yalın bir dekor içinde oynanabilen oyun, ilk çocukluk dönemlerinden başlayarak gençlik sorunlarına yer vermekte, yetişkinlerin çeşitli tutumlarını eğitici bir anlayışla eleştirmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tavtati Kütüpatı*, 1959; *Vatandaş Oyunu*, 1962; *Çürük Elma*, 1962; *Ha Me Ka Ha Ha Pe*, 1969.

ALPTİĞİN (? - 963)

Gazneli hükümdarı. Gazneliler Devleti'nin kurucusudur.

Samani Hükümdarı Ahmed b. İsmail'in yetiştirdiği bir Türk köledir. Doğduğu yer ve tarih bilinmiyor. Samani hassa ordusu muhafız kıtasında yetişti. 35 yaşında ordu komutanı olduğunda 1700 kölesi vardı. Bunlardan biri daha sonra Gazneliler'in başına geçecek olan Sebüktigin'dir. Alptigin, genç yaşta tahta çıkan I. Abdülmelik'in saltanatı sırasında yönetimde etkili oldu. Ona danışmadan hiçbir iş yapamayan genç hükümdar, onu 961'de en yüksek devlet hizmetlerinden biri olan Horasan valiliğine atadı.

Alptigin, aynı yıl ölen Abdülmelik'in yerine kardeşi Mansur b. Nuh'un geçmesine karşı çıktı. Bunun üzerine görevden alınca Belh kentine çekildi. 962'de üzerine gönderilen orduyu yenerek Gazne'

ye girdi. Oradaki yerel hükümeti de devirerek Gazneliler Devleti'ni kurdu. Bir yıl sonra Gazne'de öldü.

Alptigin'in yerine oğlu Ebu İshak İbrahim tahta çıktı; ama Türk kölelerden Bilgetigin 966'da yönetimi ele geçirdi.

- **KAYNAKLAR:** V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, 1981; Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, 1982.

- **BAKINIZ:** SEBÜKTİĞİN.

ALSAÇ, Orhan (1914)

Türk mimar, kent planlamacısı. Türkiye'de mimarlık ve kent planlaması çalışmalarının örgütlenmesine, eski eser ve anıtların korunmasına katkıda bulunmuştur.

İstanbul'da doğdu. Babasının subay olması nedeniyle ilk ve orta eğitimini çeşitli kentlerde gördü. 1933'te İstanbul Pertevniyal Lisesi'ni bitirdi. Aynı yıl Güzel Sanatlar Akademisi'nde mimarlık öğrenimine başladı. 1936-1940 arasında Münih Teknik Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü; 1940'ta yurda döndü. Bayındırlık Bakanlığı ve İmar İskân Bakanlığı'nda çeşitli görevler aldı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve İş Bankası Genel Müdürlük Binası inşaatlarını denetledi. 1947-1961 arasında çeşitli görevlerle Türkiye'yi yurt dışında temsil etti. Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nde öğretim üyeliği, Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü başkanlığı yaptı. 1970'ten bu yana Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu başkanidir.

Alsaç'ın çalışmaları üç alanda toplanabilir: Mimarlık ve kent tasarımı yarışmalarını düzenleyen yasa ve yönetmenliklerin hazırlanması ve çıkarılması, taşınmaz eski eserler ve mimarlık anıtlarının korunması ve mühendislik ve mimarlık alanında meslek örgütlerinin kurulması. 1946-1968 arasında Ankara'da Türk Yüksek Mimarlar Birliği'nin yayın organı olarak çıkmakta olan *Mimarlık* dergisinin yayın yönetmenliğini de yapmıştır.

Öteki alanlarda olduğu gibi mimarlık ve kent planlamasında uygulamanın gerçekleşmesi için gerekli olan yönetim, yasal düzenlemelerin hazırlanması, meslek adamlarının ve hizmetlerinin örgütlenmesi, eğitim ve yayın gibi etkinlikler önem taşır. Ancak, bunların yanı sıra yapım kararının verilmesi, yapım yeri ile uygulanacak tasarımın seçilmesi, uygulamanın denetimi, yapının gerçekleştirilmesi için çalışanlar arasında eşgüdüm sağlama, bitirilebilmesi için gerekli kaynakları yönlendirme gibi çalışmalar bu alanda özellikle önemlidir. Alsaç yapıtlarından çok bu alanlardaki katkısıyla çağdaş Türk mimarlığını ve kent planlamacılığını yönlendirmiş kişilerdendir.

Mimari proje ve uygulamalarının çoğunluğu Ankara'da bulunan Alsaç'ın "Mesken Kanunu Hazır-

lıkları" (1961) ve "Mahalli İdareler ve Planlama" (1963) adlı çalışmaları da vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Şehircilik Bakımından İmarla İlgili Mevzuatımız ve Başka Memleketler Mevzuatı ile Mukayesesi*, 1958.

• **KAYNAKLAR:** Ü. Alsaç, *Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi*, 1976.

ALTAN, Çetin

(1926)

Türk gazeteci, romancı ve oyun yazarı. Özellikle günlük fıkralarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra avukatlık stajına başladıysa da, öğrencilik yıllarında atıldığı gazeteciliği ana uğraşı olarak seçti. *Ulus*'ta başladığı gazeteciliği daha sonra *Tan*, *Yeni Gazete* ve *Milliyet*'te fıkra yazarlığı yaparak sürdürdü. 1965-1971 arasında sürekli olarak *Akşam* gazetesinde fıkralar yazdı.

Fıkra yazarı olarak geniş ilgi gören Çetin Altan 1965'te Türkiye İşçi Partisi listesinden bağımsız İstanbul milletvekili seçildi. Meclisteki polemiksel konuşmaları ve kendine özgü taşlamacı üslubu olumlu ve olumsuz tepkilere yol açtı. Millet Meclisi'nin tartışmalı oturumlarında ön planda görünen Çetin Altan hakkında dokunulmazlığının kaldırılması iste-miyle iki kez dava açıldı.

Milletvekilliğinin yanı sıra *Akşam* gazetesindeki fıkra yazarlığını sürdüren Çetin Altan, bir yazısından dolayı 12 Mart 1971'den sonra mahkûm oldu. 1973'te sağlık durumundaki bozulma ve özellikle gözlerindeki rahatsızlık yüzünden cumhurbaşkanı tarafından affedilerek serbest bırakıldı.

Edebiyata 1943-1945 yıllarında *İstanbul* ve *Yeni Adam* dergilerinde yayımlanan şiirleriyle başlayan Altan, özel tiyatroların yanı sıra Şehir ve Devlet tiyatrolarınca da sahnelenen oyunlar ve 1972'den başlayarak da romanlar yazmıştır. Çetin Altan'ın oyun ve romanlarında görülen üslup ve yapı, fıkralarındaki rahat taşlamacılıktan farklıdır. Oyunlarında daha çok sanayileşirken modernleşemeyen Türk toplumunun çıkmaza düşen ve dağılmaya yüz tutan ailelerini ele alırken, romanlarının konusu daha "anlaşılamayan" ilerici aydının düşünsel, duygusal ve cinsel bunalımı olmuştur. İlk romanı olan *Büyük Gözaltı* ile 1973'te Orhan Kemal Roman Ödülü'nü kazanan Çetin Altan, 1978'de *Bir Yumak İnsan* kitabıyla da TDK deneme ödülünü aldı.

1973'ten sonra yeniden günlük fıkra yazarlığına başlayan Çetin Altan *Yeni Ortam* ve *Politika* gazetelerinde yazmış, daha sonra *Milliyet*'e geçmiş ve 1982'de *Güneş* gazetesinde yazmaya başlamıştır. Polemikçi ve taşlamacı üslubunu bırakmayan Çetin Altan, son yıllarda günlük politikadan çok geleneksel toplumsal kurumların eleştirisine ağırlık veren fıkralar yazmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Roman: *Büyük Gözaltı*, 1972; *Bir Avuç Gökyüzü*, 1974; *Viski*, 1975; *Küçük Bahçe*, 1978. Oyun: *Çemberler*, 1964; *Mor Defter*, 1965; *Suçlular*, 1965; *Dilekçe ve Tahtirevalli*, 1966. Anı, Fıkra ve İnceleme: *Taş*, 1964; *Sömürgecilerle Savaş*, 1965; *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*, 1965; *Bir Uçtan Bir Uca*, 1965; *Onlar Uyanırken*, 1967; *Geçip Giderken*, 1968; *Kopuk Kopuk*, 1970; *Al İşte İstanbul*, 1970; *Suçlanan Yazılar*, 1970; *Ben Milletvekiliyken*, 1971; *Kahrolsun Komünizm Diye Diye*, 1976; *Nar Çiçekleri*, 1976; *Bir Yumak İnsan*, 1977.

ALTAN, Özdemir

(1931)

Türk ressam. Resimlerinde, endüstri toplumunun araç-gereçlerini konu almıştır.

Konya'da doğdu. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Zeki Faik İzer Atölyesi'nde resim öğrenimi gördü. 1956'da mezun olduktan sonra bir süre serbest ressam ve matbaacı olarak çalıştı. 1962'de asistan olarak çalışmaya başladığı Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde 1983'de öğretim üyeliği yapmaktaydı. Çağdaş Ressamlar Cemiyeti'nin kurucularındandır.

1965 yılından başlayarak, İstanbul'da birçok kişisel sergi açtı. Ayrıca yurt içi ve yurt dışı karma sergilere katıldı. 1965'te Türkiye Çağdaş Ressamlar Derneği "Yılın en başarılı ressamı ödülü"nü, 1969'da TRT Ödülü'nü, 1971'de Devlet Resim ve Heykel Sergisi 2. Ödülü'nü, 1973'te DYO Resim Yarışması Başarı Ödülü'nü kazandı. Yapıtları İstanbul ve Ankara Resim Heykel müzeleri ve özel koleksiyonlardadır.

Altan 1960'larda "Ağaç Kökleri", "Kuşlar", "Sinek Kral ve Kraliçeleri" gibi temaları diziler halinde işledi. Bu yapıtlarında serbest, coşkulu bir teknik, dinamik ve sürekli fırça darbeleri göze çarpar.

Sanatta ulusallık anlayışına karşı çıkan, evrensel değerlerle resme yöneldiğini söyleyen Altan, değişik resim çalışmalarını bir araya getirdiği kolaj çalışmaları yapmıştır. Bu çalışma önceden hazırlanmış imgelerden yararlanarak yapılıyor, parçalar arasındaki seçim ve kimi değişikliklerin ötesinde yeni bir yaratıyı gerektirmiyordu.

Altan'ın resimlerindeki dünya, fotoğraf ayrıntılarına benzeyen el yapımı ayrıntılarla kurulmuştur; ancak yöntemi 1960'lar sonrası gelişen ve net bir fotoğraftaki ayrıntıları aynı kesinlikte, resmin tümüne düzenli bir biçimde dağıtan Hiperrealistler'in yöntemlerinden farklıdır. Öte yandan, resimlerinde tüketim toplumunun araç-gereçlerini yansıtmadaki ve konu seçimindeki tutum *pop-art* türündeki çalışmalara yaklaşırsa da, biçimlerine zaman zaman anlatımcı, zaman zaman sembolik ve giderek dramatik anlamlar yüklemesi, *pop-art* sanatçılarının belgesi, yansıtmacı, olabildiğince serinkanlı tutumundan ayrı düşer. Parçalanmış otomobil görüntülerini yansıtan *pop-art* türündeki denemeleri çağın mekanikleşen özelliğine eleştirel bir yaklaşımdan çok edilgen bir karşı çıkıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Çalışkan Robot*, (Özel koleksiyon), 1972; *Gerçek*, (yağlıboya, İzmir Resim ve Heykel

Müzesi), 1973; Ögorron, (akrilik, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi), 1974; Serüven, (yağlıboya, İzmir Resim ve Heykel Müzesi), 1975; Bilinmeyen Kahramana Anıt, (yağlıboya), 1975.

- **KAYNAKLAR:** N.Berk, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Tanıtımlığı*, 1972; N.Berk, H.Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, 1973; *Çağdaş İstanbul Resmi Sergi Kataloğu*, 1977; İDGSA Öğretim Üyeleri ve Yardımcıları *Resim Sergisi Kataloğu*, 1977.

ALTAMIRA Y CREVEA, Rafael (1866-1951)

İspanyol tarihçi, hukukçu ve edebiyatçı. Gerçek tarih biliminin kültürel tarih olduğunu savunmuştur.

Alicante'de doğdu. 1887'de Madrid Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Öğrencilik yıllarında eleştiriler yazmakla başlayan edebiyat ilgisini daha sonra da sürdürdü. Roman ve öyküler yazdı. 1888'de yayımlanan komünal mülkiyetin tarihine ilişkin yapıtıyla Avrupa'da ün kazandı ve kitap kısa sürede Rusça ve Almanca'ya çevrildi. Tarih öğretimini incelediği ikinci çalışması, onu İspanya'da kültürel tarih anlayışının önde gelen savunucularından biri durumuna getirdi. Bu yapıtlarıyla ülkesindeki tarih çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırdı.

1895'te *Revista critica de historia y literatura Espanolas, Portuguesas y Hispanoamericanas* adlı dergiyi kurdu. 1897'de Oviedo Üniversitesi'nde profesörlük yapmaya başladı. Eğitimin yaygınlaştırılması için çaba harcadı. Üniversitelerin geliştirilmesini ve tarih bilimine yeni bir anlayış getirilmesi gerektiğini savundu. 1900-1911 arasında dört ciltlik *Historia de Espana y de la Civilizacion Espanola*'yı ("İspanya ve İspanyol Uygarlığı Tarihi") yayımladı. 1903-1904'te de İspanya'nın hukuk tarihini yazdı. Bunun dışında *Grande Encyclopedie*, *Cambridge Modern History* ve *Revue Historique*'de İspanya tarihi üzerine birçok makalesi yayımlandı. 1909-1910 yıllarında Latin Amerika'da birçok yeri dolaşarak İspanyol üniversiteleri ve öteki üniversitelerle ilişki kurdu. 1911-1913 arasında İspanya'da ilköğretim genel müdürlüğü yaptı.

1920'de bir uluslararası adalet mahkemesi oluşturmak için kurulan komiteye atandı. 1921'de La Haye'de kurulan Uluslararası Adalet Divanı'na seçildi. Madrid Üniversitesi'nde Latin Amerika tarihi konusunda ders vermeyi ve yazı yazmayı sürdürürken, uluslararası barışın sağlanması için de çalıştı; bu konuda seminerler verdi, yazılar yazdı.

İspanya İç Savaşı başlayınca, ülkesinden ayrılmak zorunda kaldı. Önce La Haye'e, 1940'ta Fransa'da Bayonne'a, 1945'te Mexico'ya gitti. 1951'de Nobel Ödülü'ne aday gösterildi; ama seçimden kısa bir süre önce öldü.

Altamira y Crevea, çalışmalarında gerçek tarihin kültürel tarih olduğunu savunmuştur. Ona göre, derinin kas hareketlerine göre biçimlenmesi gibi,

kralların ve savaşların tarihi de kültürel tarihe göre biçimlenir. Bu görüşleri, İspanya'nın o dönemdeki düşünsel ortamı içinde devrimci görüşler olarak nitelendirilmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *History of Communal Property*, 1888, ("Komünal Mülkiyetin Tarihi"), *Teaching of History*, tv ("Tarih Öğretimi"); *Historia de Espana y de la Civilizacion Espanola*, 4 cilt, 1900-1911, ("İspanya ve İspanyol Uygarlığı Tarihi"); *History of Spanish Law*, 1903-1904, ("İspanya Hukuk Tarihi").

ALTAY, Fahrettin (1880-1974)

Türk komutan. Kurtuluş Savaşı'nda Süvari Kolordusu'nun komutanlığını yapmıştır.

İşkodra'da doğdu. İstanbul'da öldü. 1899'da Harp Okulu'nu, 1902'de de Harp Akademisi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Romanya ve Filistin cephelerinde çarpıştı. Kurtuluş Savaşı başladığında albay olan Altay, Konya'da 12. kolordu komutanıydı. Ege Bölgesi'ndeki direnişçilere yardım ettiği için Harbiye Nezareti ile arası açıldı. Mustafa Kemal'in saflarına katıldı. Bu nedenle İstanbul Hükümeti'nce idama mahkûm edildi. Eskişehir-Kütahya Savaşları'nın ardından Ankara Hükümeti'nce generalliğe yükseltilerek V. kolordu komutanlığına atandı. Ağustos 1922'de komuta ettiği bu süvari birliğiyle Büyük Taarruz öncesi Yunan hatlarının gerisine sızarak, Yunanlılar'ın geri çekilmesini sağladı. Fahrettin Paşa'nın komuta ettiği V.Kolordu, Başkumandanlık Meydan Savaşı'nın ardından Yunanlılar'ı Ege'ye dek süren ve İzmir'e ilk giren güçtür.

Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde Mersin, ikinci döneminde de İzmir milletvekilliği yaptı. Asker milletvekillerinin iki görevden birini seçmesi yolundaki karar üzerine, Ekim 1924'te milletvekilliğinden çekildi. II. Ordu müfettişliğine atandı. 1933'te I. Ordu müfettiş oldu ve bu görevi on yıl sürdürdü. Bu arada orgeneral rütbesine yükseldi. 1945'te emekliye ayrıldı. 1946-1950 yılları arasında Burdur milletvekili olarak mecliste bulundu. Daha sonra siyasal yaşamdan çekildi. Fahrettin Altay'ın anılarını topladığı çeşitli kitapları vardır.

- **YAPITLAR:** *Türkiye İstiklâl Muharebatı'nda Süvari Kolordusunun Harekâtı*, 1925; *İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu*, 1949; *İslam Dini*, 1959; *On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, 1970.

ALTDORFER, Albrecht (? - 1538)

Alman ressam. Batı'da manzara resminin gelişmesine öncülük etmiştir.

Regensburg'da doğduğu sanılmaktadır. Bir oyuncu olan babası Ulrich Altdorfer, 1491'de yoksul

düşerek Regensburg'u terk etmiş, kent yurttaşlığından ayrılmıştı. Albrecht, 1505'te Regensburg'un yurttaş olmak için başvuruda bulundu ve isteği kabul edildi. Dönemin geleneklerine göre, böyle bir hakkın kazanılması için 25 yaşında olmak gerekiyordu. Bu nedenle, Altdorfer'in doğum tarihinin en geç 1480 olduğu sanılmaktadır. 1505'te yapılan kent nüfus sayımının kayıtlarında sanatçı, "Amberg'li ressam" olarak anılmaktadır. Ancak, Altdorfer'in bu kentte doğduğunu ya da yaşadığını gösteren bir belge bulunmamıştır.

Altdorfer, 1508'de Regensburg'a kesin olarak yerleşmiş, Tuna'nın kuzey kıyısına çok yakın bir yerde bulunan bu serbest kentteki kültürel ve siyasal gelişmelerle yakından ilgilenmiştir. Burada ilk resim siparişini almış; S.Peter Kilisesi için bir resim yapması istenmiştir. 1511'de Tuna kıyılarına ve Alpler'e bir gezi yapan Altdorfer, bu bölgede karşılaştığı doğa görünümleri ve bunları işleyen manzara ressamlarından çok etkilenmiştir.

Altdorfer, 1519'da dışişleriyle ilgili kent meclisinin, 1526'da da içişleriyle ilgili meclisin üyeliğine seçildi. Aynı yıl, kent mimarı olarak görevlendirildi. Sanatçının bu alandaki çalışmaları, şarap mahzenleri, mezbaha, kent duvarı ve belediye binası kulesinin yapısıyla ilgilidir. Bu yapıların hiçbirisi günümüze kalmamıştır.

Altdorfer, 1528'de Sulh Mahkemesi'nde görev aldı. Aynı yıl belediye başkanı olarak önerildiyse de *İskender'in Savaşı* adlı çok önem verdiği bir tablo üzerinde çalıştığı için görevi kabul etmedi. Bununla birlikte, kentnin siyasal yaşamıyla ilişkisini ölene değin sürdürdü. 1533'te, meclis üyesiye, bir Protestan din adamının Regensburg'a çağrılmasında ve kentnin Protestanlık'ı kabul etmesinde etkili oldu. Altdorfer, Protestanlık'a duyduğu yakınlık yüzünden, 1519'da Regensburg Sinagogu'nun yıkılmasını ve yerine Güzel Meryem Kilisesi'nin yaptırılmasını desteklemiş ve kilisenin yapımına katılmıştı. Yaşamının son yıllarında ise, Protestanlık'ı desteklemekle birlikte Augustine Manastırı'nın yöneticiliğini yaptı. 14 Şubat 1538'de Regensburg'da öldü.

Altdorfer'in ilk ürünleri 1506'dan başlayarak yapılmış oymalar ve kimi çizimlerdir. Çizimlerinde çoğunlukla kahverengi ya da gri-mavi tondaki kâğıtları siyah ve beyaz çizgilerle işlemiştir. Bunlarda fantastik öğelere ağırlıkla yer vermiştir; dinsel konulu çizimlerinde bile bu özellik bulunur.

Oymalarının esinlendiği kaynak ise, İtalyan *niellolarıdır*. Bakır oymaların renkli alaşımlarla doldurulmasıyla elde edilen bir tabaka olan *niello*, dönemin İtalyan sanatçıları tarafından baskı kalıbı olarak da kullanılmıştır. Altdorfer'in oymalarında, *nielloların* yanı sıra, Dürer ve Jacopo dei Barbari çevresinin bu türdeki çalışmalarının etkisi vardır. Buna karşın Altdorfer, kişisel bir üslup geliştirmeyi başarmıştır. Yapıtlarında, minyatürleri andıran bir titizlik ve kesinlik bulunur.

Sanatçının, ilk resimlerinden başlayarak beliren ve yaşamı boyunca sürekli geliştirdiği en önemli özellik, manzaranın yapıtlarında kazandığı ağırlıktır. Bilinen ilk tablosu olan *Satyr Ailesi*'nde (1507) manzara, önemli bir unsur oluşturmaktadır. Sanatçıda manzara kavramının gelişmesini, özellikle Jorg Köl-

derer atölyesi ve Cranach gibi kimi Alman ressamaları etkilemiştir. Bu gelişimin önemli bir aşaması da, 1511'de Alpler'e yapmış olduğu gezidir. Altdorfer, salt manzara resminin Batı'daki ilk örneklerini verdi. Yapıtlarıyla, insan figürlerini doğayla uyumlu bir şekilde yerleştirmeyi deneyen ve Cranach, Breu, Huber gibi ressamların yer aldığı Tuna Okulu'nun öncüsü oldu.

Altdorfer, 1510 dolaylarında, Cranach'ın etkisiyle, kahramanca duyguları vurgulayan ve insan figürlerini öne çıkaran bir anlatımla çalışmalar yapmıştır. *Çarmıha Geriliş* adlı yapıtında doğa ayrıntılı olarak işlenmiştir ama figürler oldukça büyük ve egemen bir konumdadır. Bununla birlikte, aynı yıllarda bağımsız manzara çizimleri de yapmıştır. Bu dönemdeki çalışmalarında, figürleri yerleştirme sorununun yanı sıra, yapıtlarında "espas" etkisi de yaratmaya çalışıyordu. 1518'e doğru Linz yakınlarındaki S.Florian Kilisesi'nin mihrap kanatları için yaptığı sekiz panoda hem espas sorununu başarılı bir çözüme ulaştırdı, hem de manzara ve mimari öğeleri birleştirerek canlı, dramatik sahneler oluşturdu. Panolarda ayrıca, figürlerin hareketleriyle doğa arasında yetkin bir uyum sağlanmıştır. Altdorfer'in renk kullanımında görülen değişim bu dönemdeki üslubunu etkileyen bir unsurdur. İlk yapıtlarındaki yumuşak renkleri bırakarak, parlak, kuvvetli renklere geçmiştir. Bu değişimin ilk örneklerinden biri, *Mısır'a Kaçış Yolunda Dinlenme*'dir (1510).

1520'lerin başında Altdorfer, manzara resminde artık yetkin bir düzeye varmıştır. Hiçbir figürün yer almadığı, Batı'nın ilk salt manzara resimlerini bu dönemde yarattı. *Regensburg Manzarası* (1522-1525) ve *Değirmenli Manzara*'da (1522-1523) sanatçı, ışık, renk ve buğulu atmosfer tekniklerini ustaca kullanarak doğa görünümlerini yakalamaya çalıştı. Bu resimlerde gerçekçi bir anlatım vardır; ancak Altdorfer'in manzarayı resmederken düşgücüne de başvurduğu görülür. Ressam, kimi gece manzaraları da yapmıştır. Örneğin, *İsa Zeytin Dağı'nda* ve *İsa'nın Yakalaması*'nda, ışığın ve gölgelerin kullanılışı dramatik bir etki yaratır.

1530'ların ilk yıllarında da, yine manzaraları işlediği, bir metal gravür dizisi gerçekleştirdi. Bunlarda, uzaklık etkisini, ön plana yerleştirdiği parlak renkler yerine, peşpeşe dizilerek gerilere doğru akan düzlemlerin düzenlenmesiyle sağlamaya çalıştı. Altdorfer, Alman Rönesansı'nın en önemli temsilcisi sayılan Dürer'den de etkilenmiştir. Dürer'in kompozisyonları daha çok ayrıntılardaki kesinliğe dayanır; Altdorfer ise, öncelikle kompozisyonun bütününe gözetme eğilimindedir. Açık ve koyu alanların düzenlenmesiyle biçimlenen bu bütünde, yine titizlikle işlenen ayrıntılar ikincil önemdedir.

Dürer, Grünewald, Cranach gibi ressamalarda görülen, Alman sanatçılara ait özellikler, Altdorfer'in doğaya yönelik ilgisinde ve insan figürlerini duygusal bir anlatımla işleyişinde de bulunur. *Satyr Ailesi*'nde klasik öğelerle Kuzey efsanelerini bir araya getirmiştir. Daha önemlisi, Altdorfer'in doğa sevgisi, optik boyutun ötesinde, bir çeşit mistisizme yakınlaşır ve resmine, neredeyse romantik denebilecek özellikler kazandırır. 1510'da yaptığı *S.George ve Canavar*'da figürler, yoğun orman görüntüsü içinde kaybolmuş

Doğa-insan uyumu

Figürsüz manzara resimleri

Oymacılığı

gibidir ve doğanın romantik anlatımını tamamlar. Aynı zamanda, figürlerin jest ve mimikleri, renkleri, duygusal ve dramatik etkiler yaratmak amacıyla biçim değişikliklerine uğratılmıştır. Biçimlerin bu özel tarzda bozulması Altdorfer'in başka resimlerinde, örneğin mimari öğelere yer veren yapıtlarında da görülür. *Bakire'nin Doğumu* adlı tabloda fantastik bir iç mekân yaratmıştır. Meleklerin sütunlar arasından dolanarak oluşturdıkları halka, bu etkiyi daha da güçlendirmektedir. *Susanna ve Yaşlılar*'da (1526) ise, arka planda tümüyle düşgücü ürünü olan bir yapıya yer vermesi, Kuzey resminde daha önce görülmemiş bir özelliktir.

Altdorfer'in algılanan gerçekliği değiştiren, stilize eden üslubu Wolf Huber'de de görülür; iki sanatçı da bu yönleriyle Romantizm'e yaklaşırlar. Aslında stilizasyon eğilimi, 16. yy Alman resminin yaygın bir niteliğidir. İtalyan Rönesans sanatçılarıyla kıyaslandığında, Alman ressamı, biçim sorunlarından çok düşünce ve duygu anlatımıyla ilgileniyorlardı. Ancak, Altdorfer'in yapıtlarında, doğanın gizemli güçlerini yakalama, onu kavrama ve özümseme çabası da sezilir. Bu yapıtlarda, insanın evrendeki yeri, doğayla ilişkisi vurgulanmış, bu iki unsur bağdaştırılmaya çalışılmıştır.

Altdorfer Reformasyon döneminin karışıklıkları içinde yaşamış ve Protestanlık'a belli bir yakınlık duymuştur. Bu hareketlerle birlikte gelen inanç ve düşünce farklılaşmalarıyla, sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 16. yy, insanın doğa içindeki yerinin kavranışında önemli değişimlerin başladığı bir dönemdi. Altdorfer'in bu tür konularla bir düşünür gibi uğraşmış olduğunu söylemek için, siyasal çalışmalar dışında, yeterli veri yoktur. Örneğin, çağdaşı Copernicus'un güneş-merkezli gökbiliminin temellerini oluşturan görüşlerinin kendisine ulaşip ulaşmadığını, ya da böylesi sorunların onu ilgilendirmiş olup olmadığını saptamak hayli güç, belki de olanaksızdır. Buna karşılık, yaşamında, Reformasyon'dan etkilenildiğini ve dinsel sorunlarla uğraştığını gösteren olgular bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu sorunların yapıtlarına ve üslubuna yansıdığı söylenebilir. Nitekim, en önemli yapıtı kabul edilen *İskender'in Savaşı*'nda, geniş bir göğün ve batan güneşin altında, dağların, ırmakların arasında sayılamayacak kadar çok savaşan asker figürü gösterilmiştir. Bütünsel bir görünüm içinde verilen ayrıntılar, evrenin sonsuzluğuyla insanların yaşantılarını ve dünyadaki tekil, küçük varlıkları, yani makrokozmos ve mikrokozmosu bir araya getirmiş gibidir. Masalsi bir görünüm içinde oluşturulan bu bütünlük, evrenin ya da varoluşun kavranamaz büyüklüğü ve gücü karşısında İskender'in, hasmı Darius'un ve askerlerin kişisel kaderlerini ikincil kılan kozmik bir duygu yaratır.

Manzara resminin özgünleşmesine öncülük eden Altdorfer'in resim tarihinde önemli bir yeri vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Satyr Ailesi*, 1507; *S.George ve Canavar*, 1510; *Mısır'a Kaçış Yolunda Dinlenme*, 1510; *Çarmıha Geriliş*, ykş.1510; *S.Florian mibrabı için panolar*, 1518; *Bakire'nin Doğumu*; *Regensburg Manzarası*, 1522-1525; *Değişimli Manzara*, 1522-1523; *Susanna ve Yaşlılar*, 1526; *İskender'in Savaşı*, 1529; *Yoksulluk ve Zenginlik*, 1531; *Tahta oymalar*, (baskı kalıpları); *İnsanın Düşüşü ve Kurtuluşu*, (tahta oyma dizisi), 1511.

- **KAYNAKLAR**: L.V.Baldass, *Albrecht Altdorfer, Studien über die Entwicklungsfaktoren im Werk des Künstlers*, 1923; O.Benesch, *Der Maler Albrecht Altdorfer*, 1939; E.Buchner, *Die Alexanderschlacht*, 1956; M.J.Friedländer, *Albrecht Altdorfer*, 1923; H.Höhn, *Albrecht Altdorfer als Zeichner*, 1938; E.V.Strohme, *Der Altdorferaltar in St.Florian*, 1946; H.Tietze, *Albrecht Altdorfer*, 1923; H.Voss, *Der Ursprung des Donaustils*, 1907; H.Voss, *Albrecht Altdorfer und Wolf Huber, Meister der Graphik*, 1910; E.Waldmann, *Albrecht Altdorfer*, 1923.

- **BAKINIZ**: CRANACH, DÜRER.

ALTHUSIUS, Johannes (1557-1638)

Alman siyaset felsefecisi ve hukukçu. Toplumsal sözleşme kuramını ve doğal hukuk öğretisini savunmuştur.

Westphalien bölgesindeki Diedenshausen'de doğdu, ölüm yeri bilinmemektedir. Ailesi ve ilk gençlik dönemi konusunda da yeterli bilgi yoktur. 1581'den sonra Köln'de Aristoteles felsefesi üzerinde çalıştı. Basel'de Roma Hukuku okudu. Bu dönemde Calvini din görüşünün etkisinde kaldı. Hristiyan inançları, Roma Hukuku ve o çağdaki demokrasi görüşleri Althusius'un düşüncelerini biçimlendiren, geliştiren etkenlerdir. Bu etkenlerin ışığı altında, Basel'de kamu ve din hukuku üzerinde çalıştı. 1586'da doktorasını tamamladı. Roma Hukuku ile felsefe arasında bağlantı kurdu; özellikle devlet felsefesinin hukuk ilkelerinden kaynaklandığı görüşünü benimsedi. Bu çalışmaların yanı sıra Herborn'da Calvini öğretiyi yayan bir yüksek okulda Roma Hukuku ve felsefe dersleri verdi. 1594'te profesör oldu, 1597-1604 arasında rektörlük yaptı. 1604'te Ostfriesland'a gitti, Emden Meclisi'ne üye oldu.

Althusius görüşlerini kamu yönetimi ve devletler hukuku konularında yoğunlaştırmıştır. Felsefeye toplum düzenini ilgilendiren sorunlardan yola çıkarak yaklaşmıştır. Althusius, genel olarak Calvini öğretinin siyaset felsefesiyle bağdaştırılmasını, özel olarak da Aristoteles'in siyaset anlayışının geliştirilmesini amaçlamıştır.

Althusius'un başyapıtı olan ve 1603'de yayımlanan *Politica Methodica Digesta et Exemplis Sacris et Profanis Illustrata* ("Yönetim Politikası Yöntemleri") insan topluluklarının bütün biçimleri üzerine bir incelemedir. Burada ileri sürülen siyaset kuramı, toplumsal sözleşme düşüncesine dayanmaktadır. Althusius'un siyaset kuramı dini otoriteden kaynaklanmaz. Bu bağlamda naturalist bir kuramdır ve Aristoteles'in siyaset anlayışına yaklaşıp. Althusius'a göre, insanların gruplar halinde birleşmesi doğal bir olgudur. Toplum, Hobbes'un ileri sürdüğü gibi, dış nedenlerle açıklanacak "yapay bir nesne" değildir. Althusius'un sözleşme kuramı, hem toplumsal sözleşmeyi, hem de yönetici ile halk arasındaki iktidar sözleşmesini kapsamaktadır. Toplumsal sözleşme bir toplumun temelini oluşturur. Toplumdaki insanlar, birlikte yaşamayı ve bunun yarattığı yasalara uymayı kabul etmekle, kendi aralarında üstü kapalı bir

anlaşma yapmışlardır. Toplumda ikili bir yasa egemendir. Bu yasa, bir yandan topluluğun türünü tanımlar; öte yandan topluluğun ortak işlerini yürütecek bir otorite yaratır ve bunu sınırlar.

Althusius toplum birimlerini beş ana türe ayırmıştır: aile, korporasyon, yerel topluluk, taşra ve devlet. Taşranın ya da yerel toplulukların birliğinden oluşan devletin ayırıcı özelliği, egemenliği kullanmasıdır. Ancak egemenlik halkındır; hiçbir zaman bir yöneticiler sınıfının ya da bir ailenin mülkiyetine geçmez. İktidar devlet yöneticilerine devlet yasasına verilir; bu yasa yönetici ile halk arasındaki iktidar sözleşmesinin temelini oluşturur. Topluluğun amaçlarını gerçekleştirmek için yöneticilere verilen egemenlik hakkı, yönetici herhangi bir nedenle onu kaybettiğinde halka geri gider.

Althusius'un siyaset felsefesinin temeli Bodin'de olduğu gibi egemenliğin bölünmezliği ilkesine dayanır. Egemenliği siyasal toplulukların varolmasının ön koşulu olarak gören Althusius, bu görüşüyle Rousseau'yu büyük ölçüde etkilemiştir.

Althusius tiranlığa karşı direnme hakkını da savunmuştur. Ancak bu hak bireyler tarafından değil, topluluğun haklarını korumakla görevli bir yönetici sınıf aracılığıyla kullanılmalıdır. Aslında Althusius'un iktidar sözleşmesi de, bireylerle devlet arasında değil, korporasyonlarla devlet arasındadır.

Ahlak konusunda *Kutsal Kitap*'ın öne sürdüğü kurallara bağlı kalmayı öneren Althusius, bu konudaki düşüncelerini *Civilis Conversationis Libri Duos* ("Uygar İlişkiler Konusunda Üç Kitap") adlı yapıtında ortaya koymuştur. İnsanlar arası ilişkileri düzenlemek için us ilkelerine dayanan, yer yer dinden kaynaklanan kurallar oluşturmuştur ve *Kutsal Kitap*'ın "On Buyruk" una uyulmasını önermiştir. Hukuk konusunda ise, doğal hukuk kuramını savunmuş; us ilkeleriyle doğal hukuk kuralları arasında bir uyum olduğunu ileri sürmüştür.

Althusius'un düşüncesi, 16.yy Almanyası'nın içinde bulunduğu koşulları yansıtmakta ve bu koşullardan doğan sorunlara bir çözüm arayışını içermektedir. Ulusal devletin kurulmasını engelleyen yerel ve bölgesel özelliklerin ve Alman prenslerince yönetilen kent-devletlerinin belirlediği bir tarihsel dönemde Althusius, korporasyonlardan oluşan bir tür federalizm temeli üzerinde sınırlı bir monarşiyi savunmuştur. Ulusal birliğin ancak, küçük topluluk birimlerinin bir otorite hiyerarşisi içinde bütünleşmesiyle gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Althusius'un devlet kuramı, 17.yy'da Alman prenslerinin sınırsız yetkilerini savunanlar tarafından göz ardı edilmiş, Hollanda ve İngiltere'de ise liberal görüşlerin gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Politica Methodica Digesta et Exemplis Sacris et Profanis Illustrata*, 1603, ("Yönetim Politikası Yöntemleri"); *Dicaeologicae Libri Tres Totum et Universum Ius, Quo Utimur Methodice Complectentes*, 1617, ("Uyguladığımız Genel ve Evrensel Hukukun Üç Kitapta İncelenmesi"); *Civilis Conversationis Libri Duos*, 1617, ("Uygar İlişkiler Konusunda Üç Kitap").

• **KAYNAKLAR:** O.V.Gierke, *Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*, 1913; E.Wolf, *Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte*, (4.bas.), 1963.

• **BAKINIZ:** BODIN, HOBBS, J.J.ROUSSEAU.

ALTHUSSER, Louis (1918)

**Fransız felsefeci, sosyal düşünür.
Marxizm'e getirdiği yeni yorumlarla
tanınmıştır.**

Cezayir'in Birmandries kentinde doğdu. Yükseköğrenimini Paris'te Ecole Normale Supérieure'de yaptı. Bir süre Katolik öğrenci ve gençlik örgütlenmelerinde etkin olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı sırasında Fransız Direniş Hareketi'ne katıldı. Almanlar'ca tutuklanarak esir kampına gönderildi. 1943 yılında Fransız Komünist Partisi'ne (FKP) üye oldu. 1948'de felsefe doktorası aldı ve Ecole Normale Supérieure'de öğretim üyesi oldu. Bu görevini 1980'e değin sürdürdü. 1966'da *Cahiers Pour l'Analyse* ("İnceleme Defterleri") adlı derginin çıkmaya başlamasıyla birlikte, Althusser'in bu dergide yayımlanan görüşleri Fransız Komünist Partisi içinde etkili olma-ya başladı.

Althusser, 1962'den beri psikiyatrik tedavi görmekteydi. 1980'de geçirdiği bir sinir krizi sonucu karısını öldürdü. 1983 yılında bir sinir hastalıkları kliniğindeki tedavisi sürmekteydi.

Althusser'in adını duyurduğu 1960'lar, sol düşüncenin gelişmesi açısından Avrupa'da yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu. Kapitalizmin istikrarlı bir sosyo-ekonomik gelişme dönemine girmesi, radikal bir sosyalist devrim düşüncesinin gündelik kazanmasına olanak vermiyordu. Teorik etkinlik toplumda radikal dönüşüm taleplerinin yokluğu karşısında dışsal dünyadan gitgide uzaklaşarak kendine yönelmişti. Kruşçev'in Stalin dönemindeki uygulamaları eleştirmesi de Fransa'daki sosyalist aydınlar arasında SSCB'nin politik çizgisine olan yaygın bağlılığı sarsmıştı. Tüm bunların sonucu olarak bir kısım Avrupalı sosyalist aydın, teorik etkinliği dar devrimci pratiğe, devlet politikasına ve ekonomik gelişme hedeflerine bağımlı kılan anlayışlara karşı çıkarak, düşünsel etkinliği özerk bir konuma yükseltmeyi amaçladı.

Fransa'da 1960'ların ortalarından başlayarak yaygınlık kazanan Yapısalcı düşünce, II. Dünya Savaşı ertesinde içindeki istikrarsızlık öğelerini denetlemeyi başarmış, örgütlü ve kurumsallaşmış sanayi toplumunun gerçekliğini veri olarak kabul etmekteydi. Yapısalcı düşünceden etkilenen, ancak "yapısalcı" olarak adlandırılmayı kabul etmeyen Althusser ise, bir FKP üyesi olarak Marxist-Leninist bir çerçeve içinde felsefeye büyük önem veriyordu. Bu amaçla Marx'ın temel eserlerini yeni bir gözle okuma çabasına girişti. Yapısalcı dilbilimin, sözcük yapıları arasındaki ilişkiler sistemini ortaya koyması ve böylece teori k metinlerin dilbilimi kavramış bir okuyucu tarafından çözümlenmesini kolaylaştırması, Althusser'i bu yeniden okuma çabasına yönelten etkenlerden biri olmuştur.

Fransa'daki Ampirizm eleştirisi geleneğinden etkilenen Althusser, Ampirizm'in özne-nesne ikiliğini mutlaklaştıran, kavramları nesnelerin basit bir yansımasına indirgeyen ve dolayısıyla dış gerçekliğin dolaysız olarak kavranabileceğini savunan görüşlerine de karşıdır. Althusser'e göre, gerçek nesnelerle dü-

"Yapısalcılık"

şünce nesneleri birbirinden farklıdır. Örneğin ağaç kavramı bir düşünce nesnesi olarak tek tek gerçek ağaçlardan farklıdır; tüm ağaçların genel niteliklerinin zihinsel bir soyutlamasıdır. Bilim bu tür kavramlarla iş görür; nesnesine gündelik algılamalarla değil, teorik kavramlarla yaklaşır.

Althusser, Yeni-Kantçı görüşlere benzerlik gösteren bir biçimde, yeni kavramların oluşumuna büyük önem verir. Althusser'e göre kavramlar, bilimsel bilgi üretimi süreci içinde değişime uğrar. Althusser bilginin nesnesi üzerinde yaptığı çalışmayı özel bir pratik biçimi olarak değerlendirir: "teorik pratik". Bu pratik, ideolojiyi bilime dönüştüren pratiktir ve geliştirdiği "sorunsal" sayesinde, tıpkı öteki pratikler gibi, ideolojinin işlenmesi sonucu oluşan bir bilgi yapısını ürün olarak ortaya koyar. Bilimsel bilginin gelişmesi, ideolojiden arınma sürecidir. Bilim, yanıtları önceden bilinmeyen açık bir sorular sistemidir. İdeoloji ise sorunları ortaya koyar, ama çözümler baştan saptanmıştır.

Althusser'e göre, kavramlar ancak bir sorunsal içinde anlam kazanacağı için yeni kavramların gelişmesi yeni bir sorunsalın ortaya konmasını gerektirir. Yeni bir bilimin doğuşu yeni bir kavramlar sistemi demektir. Bu ise, daha önceki kavramsallaştırmalardan ve eski sorunsaldan bir kopuşu gerekli kılar. Althusser bu kopuşa Fransız düşünürü Gaston Bachelard'dan aldığı bir kavram olan "epistemolojik kopma" adını verir. Ona göre bu kopuş her bilimin tarihinin kesintili olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Althusser'e göre, Marxizm'in bir bilim olarak ortaya çıkışı da böyle bir sürecin sonunda olmuştur. Marx'ın ilk dönem yazılarında belirgin olan hümanizm ve yabancılaşma temaları, onun henüz Hegel ve Feuerbach'ın görüşlerinin etkisi altında olduğu bir aşamanın ürünleridir. Marx, 1845'te yazdığı *Thesen über Feuerbach* (Feuerbach Üzerine Tezler) ve Engels'le birlikte 1846'da yazdığı *Die Deutsche Ideologie* (Alman İdeolojisi) adlı çalışmalarıyla Hegelci bir anlayışta uzaklaşmaya başlar ve bilimsel bir sorunsala yönelir. Marx'ın bilimsel bir sorunsala tam anlamıyla geçmesi 1867'de *Das Kapital* (Kapital) adlı yapıtını yazmasıyla gerçekleşmiştir. Marxist felsefe, bilimle ilişkisi açısından teorik pratiğin teorisi. Bu teori, "kendiliğinden" ideolojinin bilimsel pratiğe girmesini engelleyecektir.

Althusser, topluma ilişkin çözümlemesinde ise, üç "düzey"den yola çıkar: ekonomik, politik ve ideolojik düzeyler. Bu düzeylerin birliği "yapı"yı oluşturur. Her düzey, kendi özgün gelişme çizgisine sahiptir. Belirli bir zamanda bu düzeylerin birbirleriyle oluşturdukları ilişkiler bütünü Althusser "konjonktür" olarak adlandırır. Ona göre, her konjonktür her düzeyin yapıyı belirlemeye katkıda bulunması ve yapı tarafından belirlenmesi anlamında bir "üst-belirlenme"ye uğrar. Her düzeyin belirleyici rolü eşit değildir. Bu düzeylerin özerkliği görecedir ve ekonomik düzey son tahlilde belirleyicidir. Ancak "son tahlilde" deyimi ekonomik düzeyin tam olarak belirleyici olacağı bir "son" zaman noktasının geleceği ya da bulunduğu anlamında değildir; Althusser'e göre son tahlil hiçbir zaman gelmez.

Althusser "belirleyici" ve "egemen" düzeyler

arasında bir ayırım yapar. Örneğin, feodalizm döneminde siyasal düzey egemen düzeydir. Ancak siyasetin egemen düzey olması olgusu, ekonomik düzey tarafından belirlenir. Her zaman egemen bir düzeyin olacağını veri olarak kabul eden Althusser, tarihte varolan her yapıyı "egemen yapı" olarak tanımlar. Ekonomik düzeyin egemen yapı içindeki belirleyici rolü, yapının tümünden ayrı olarak düşünülemez. Önemli olan düzeyler arasındaki etkileşimdir.

Althusser'in tanımladığı "yapısal nedensellik" kavramına göre nedensellik olgusunun kendisi yapı-saldır. Yapı ve etkileri gibi, birincisinin ötekini belirlediği iki ayrı olgu yoktur. Yapı ancak sonuçlarıyla birlikte vardır.

Althusser'in yapısal nedensellik kavramına eşlik eden bir başka yaklaşımı da tarihi öznesiz bir süreç olarak ele almasıdır. Ona göre bir "sosyal formasyon" un içindeki bireylerin oynayacakları roller önceden belirlenmiştir. Dolayısıyla bireyler toplumdaki ilişkilerle belirleyici özneler olarak giremezler; tarih, onu belirlediği varsayılan insan öznelerden yola çıkılarak açıklanamaz. İdeoloji ise bireylerin kendilerini yanlış-samalı bir biçimde özne olarak görmelerine yol açar.

Tarihi öznesiz ve ereksiz bir süreç olarak gören Althusser, Hegel'in tarihselci yorumunun karşısına Marx'ın tarihsel maddecilik anlayışını çıkarır. Hegel'de özne mutlak fikirdir. Tüm tarihsel süreç bunun dışı vurumudur yansımasıdır. Althusser'e göre, Marx'ın düşüncesinde tarihsel süreç tinsel özün yansıması değildir. Althusser, bu noktada Marx'ın düşüncesini Hegel'inkinin tersi olarak gören anlayışa da karşı çıkar; ona göre, Marx, mutlak fikrin belirleyiciliği yerine ekonomiyi geçirmemiştir. Marx için, tarih birçok ayrı, birbiriyle ilişkili ama birbirine indirgenemez düzeyin oluşturduğu bir bütünlüktür. Hegel'in bütünlük anlayışında ise, bütün içindeki her parça bir öznün yansımasıdır. Örneğin, Roma'nın özü Roma Hukuku'nda, Roma politikasında ifadesini bulur. Althusser'e göre, Marx'ın önemli katkısı Hegel'in tarih felsefesi karşısında bir tarih bilimi kurmuş olmasıdır.

Althusser, 1974'te yayımlanan *Éléments d'autocritique* ("Özeleştirici Öğeleri") adlı çalışmasında Marx'ı okurken belirli hatalar yaptığı kabul etmiş ve eski anlayışını "teorisizm" olarak eleştirmiştir. Althusser'in yeni anlayışına göre felsefe, teorik pratiğin teorisi değil, teoride sınıf mücadelesidir. Teorisizm, felsefeyi sınıf mücadelesinden ayırmaktadır. Oysa felsefe, işçi sınıfının dünyayı dönüştürme mücadelesinde devrimci bir araçtır. Marx'ın yeni bir sorunsala geçişinde etkili olan, onun politik gelişmesi ve işçi sınıfı mücadelesi ile olan ilişkisidir. Böylece teoriyi pratiğe bağlama çabasına girişen Althusser, felsefeye bilimden ayrı bir yer tanımıştır. Felsefe bilim değildir; sınıf mücadelesinde taraf olmanın getirdiği pratik bir işleve sahiptir. Marxist bilim ise yeterince pratik olamadığı için teoride sınıf mücadelesi değildir, ona dolaylı olarak hizmet eder.

FKP'nin önde gelen aydınlarından olan Althusser, Marxist-Leninist sorunsalın içinde felsefeye yeni bir ilginin oluşması sürecini hızlandırmıştır. Althusser, getirdiği çerçeve içinde, felsefeyi temel pratik biçimi olarak ön plana çıkarmış; siyasal pratiği ise parti çalışmasıyla sınırlı tutmuştur.

"Epistemo-
lojik kopuş"

►
Tarih felsefesi
ve tarih bilimi

Üç düzey

• **YAPITLAR** (başlıca): Montesquieu, *La politique et l'histoire*, 1960 ("Montesquieu, Politika ve Tarih"); *Pour Marx*, 1965, ("Marx İçin"); *Lire le Capital* (Balibar ile), 1968, ("Kapital'i Okumak"); *Lénine et la philosophie*, 1968, (Lenin ve Felsefe, 1976); *Réponse à John Lewis*, 1973, (John Lewis'e Cevap, 1978); *Eléments d'autocritique*, 1974, ("Özeleştirici Öğeleri").

• **KAYNAKLAR**: E. Kurzweil, *The Age of Structuralism*, 1980; D. McLellan, *Marxism After Marx*, 1979; J. Mepham ve D.H. Ruben (der.) *Issues in Marxist Philosophy*, III, 1979; G. Therborn, *Science Class and Society*, 1980.

• **BAKINIZ**: GARAUDY, HEGEL, MARX, POULANTZAS.

Althusser'de İdeoloji Kavramı

İdeoloji Althusser'in sosyal formasyonları açıklamakta kullandığı üç düzeyden—ekonomik, politik, ideolojik—birdir. Althusser'e göre, ideoloji ekonomik pratiğin bir uzantısı değildir. İdeolojiler insanların maddi varlık koşullarının çarpıtılmış bir biçimde zihinde tasarlanmasından ibaret değildir; ideolojinin kendi varoluşu da maddidir. İdeoloji toplumun somut pratikleri içinde maddi bir nesne olarak oluşur. Althusser böylece "yansıma teorisi" olarak adlandırılan ve nesnelerin bilgisiyle kendileri arasında doğrudan bir yansıma ilişkisi kuran anlayışa karşı çıkar. Althusser'e göre, nesnenin kendisiyle bilgisi arasında bir fark vardır ve bu fark ideolojinin özerk bir alan olarak belirmesinin nedenlerinden biridir.

Althusser, Marx'ın Engels ile birlikte yazdığı Die Deutsche Ideologie (Alman İdeolojisi) adlı kitabında ortaya koyduğu ideoloji tanımının pozitivist olduğunu iddia eder. Bu kitabında ideolojilerin toplumdaki maddi yaşam ilişkilerinden kaynaklandığını ve bir dönemin egemen ideolojisinin o dönemdeki egemen sınıfın ideolojisi olduğunu savunan Marx'ı eleştirir. Althusser öte yandan, ideolojinin sonsuz olduğunu ileri sürerek tarihselciliğe (historisizm) de karşı çıkar. Ona göre ideolojinin tarihi yoktur. İdeoloji sosyalist bir toplumda da varlığını sürdürecektir.

Althusser ideolojinin üretildiği temel işleyişler olarak devletin ideolojik aygıtlarını ele alır. Din, eğitim, aile, hukuk, siyaset, sendikacılık, kitle iletişimi, kültür gibi alanlarda etkilerini gösteren ideolojik aygıtlar toplumdaki üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlar ve belirli bir ideolojiyi yaygınlaştırır. Althusser ideolojinin üretiminde etkili olan aygıtları inceleyerek bu alandaki incelemelere önemli bir katkıda bulunmuştur; ancak bu aygıtları devlet aygıtları olarak değerlendirmiş, ideolojinin üretildiği toplumsal pratik ve kurumlara yeterince önem vermemiştir.

ALTINAY, Ahmed Refik (1880-1937)

Türk tarihçi. II. Meşrutiyet'ten sonraki yazı ve çalışmalarıyla geniş okur kitlelerinin tarihe ilgi duymasında etkili olmuştur.

İstanbul'da doğdu. Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi'ni, Kuleli Askeri İdadisi'ni ve Harbiye Mektebi'ni bitirdi. 1898'de teğmen rütbesiyle askeri rüşdiye coğrafya öğretmenliğine atandı. 1902'de Harbiye Mektebi Fransızca öğretmenliğine verilen Ahmed Refik, bu yıllarda *Tercüman-ı Hakikat*, ardından *Millet* gazetelerinin başyazarlığında bulundu. *Askeri Mecmua*'da yazarlık ve Balkan Savaşı sırasında askeri sansür müfettişliği yaptı. 1909'da Tarih-i Osmani Ercümeni üyesi olan Ahmed Refik, Balkan Savaşı sonrasında yüzbaşıyken kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. I. Dünya Savaşı'nda aynı rütbeyle yeniden orduya alındı. Savaş sırasında Anadolu'da ve İstanbul'da çeşitli görevler yürüten Ahmed Refik, savaş sonunda kesin olarak emekliye ayrıldı. 1918'den başlayarak İstanbul Darülfünunu'nda Osmanlı tarihi okuttu. 1924'te Türk Tarih Encümeni başkanlığına getirilen ve daha sonra bu kurulda üye olarak çalışan Ahmed Refik'in öğretim üyeliği, 1933'teki üniversite düzenlemelerine değin sürdü. Yaşamının son günleri güçlük içinde geçti. 1937'de İstanbul'da öldü.

Askeri okullardaki öğretmenlik görevleri boyunca yazı yaşamını da sürdüren Ahmed Refik, Mütareke yıllarında siyasetle de uğraşmış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda çalışmıştır. *İrtika*, *Malumat*, *İkdam* gibi gazetelerdeki yazıları, tarih ve askerlik kitaplarıyla tanınmış, özellikle II. Meşrutiyet'ten sonraki çalışmalarıyla ün kazanmıştır. Bilimsel çalışmalarının yanı sıra halkın anlayabileceği bir dil ve yöntemle çalışan Ahmed Refik'in tarih yazıları ve yapıtları geniş okur kitlelerinin bu alana ilgisini uyandırması açısından önemlidir. Ahmed Refik, bu bakımdan bir tarihçi olmasının yanı sıra, tarih edebiyatı yapmış bir yazardır. Bu tür kitaplarında kolay okunur, herkesin anlayabileceği bir anlatım egemendir.

Ahmed Refik Altınay'ın *İkdam* gazetesinde tefrika olarak ve art arda yayımladığı *Lale Devri*, *Tarihi Simalar*, *Köprülüler*, *Felaket Seneleri*, *Kadınlar Saltanatı* gibi yapıtları büyük ilgi görmüştür. Başta *Yeni Mecmua* olmak üzere, *Hayat*, *Harb*, *Türk Tarih Encümeni* ve *Edebiyat Fakültesi* dergilerinde çıkan yazıları ve yayımladığı tarihsel belgeler Osmanlı tarihi için değer taşımaktadır. Altınay, *Silahdar Tarihi*'ni, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin dokuzuncu ve onuncu ciltlerini ve benzeri yazma tarih metinlerini de yayımlamıştır. Seignobos'un üç ciltlik *Medeniyet Tarihi* başta olmak üzere çeşitli yapıtları Türkçe'ye çevirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Meşhur Osmanlı Kumandanları*, 1902; *Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro*, 1911; *Büyük Tarih-i Umumi*, 6 cilt, 1912; *Kıbrak Mustafa*, 1915; *Köprülüler*, 2 cilt, 1915; *Lale Devri*, 1915; *Tarihi Simalar*, 1915; *Tesavir-i Rical*, 1915; *Bizans İmparatorçeleri*, 1915;

Felaket Seneleri, 1916; *Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarh*, 1916; *Kadınlar Saltanatı*, 4 cilt, 1916-1923; *Memalik-i Osmaniye'de Kral Rakoczi ve Tevabii*, 1917; *Sultan Cem*, 1923; *Türkiye Tarihi*, 1923; *Alimler ve Sanatkarlar*, 1924; *Sokullu Mehmed Paşa*, 1924; *Türkiye'de Mülteciler Meselesi*, 1926; *Bizans Karşısında Türkler*, 1927; *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, 1930; *İstanbul Hayatı*, 4 kitap, 1930-1935; *Eski İstanbul*, 1931; *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri*, 1931; *Turhan Valde*, 1931; *Türk Hizmetinde Tökeli İmre*, 1932; *Türk Mimarlari*, 1932; *Türk İdaresinde Bulgaristan*, 1933.

- **KAYNAKLAR:** M. Gökman, *Tarihi Sevdiren Adam Ahmed Refik Altınay* 1978; R.E. Koçu, *Ahmed Refik*, 1938.

ALTINEL, Sabri

(1925)

Türk şair. Kırsal yöre halkının acılı yaşantısını özgün bir şiir diliyle yansıtmıştır.

Susurluk'ta doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Balıkesir'de tamamladı. 1949'da İstanbul Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Doktora çalışmasına başladıysa da yarıda bırakarak askere gitti. Kısa bir süre gazeteci olarak çalıştıktan sonra öğretmenliği seçti. Saint-Joseph ve Saint-Benoit lisesinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1959'da gittiği Fransa'da bir yıl kaldı.

Şiire çok gençken başladı. İlk şiirlerini Balıkesir'de çıkan *Kaynak* dergisinde 1943'te yayımladı. 1947-1948 yıllarında *Sanat ve Edebiyat*, *Genç Nesil*, *Edebiyat Dünyası*, *Kaynak*, *Yeni Ufuklar* ve *Yücel* dergilerinde şiirleri çıktı. Bu şiirlerini 1955'te yayımlanan *İnsanın Değeri* adlı kitabında topladı. Kitabın başına yazdığı önsözde açıkladığına göre, Altinel için şiir "bir hayat deneyi, bir yaşama anlayışı"ydı. Şair bu kitabındaki şiirlerle bir yandan Garip akımına, bir yandan da romantik şiir geleneğine karşı çıktı; şiirine akımların dışında bir kimlik vermeye çalıştı. Barış, özgürlük, yaşama sevinci gibi duyguları dile getirdi.

1958'den sonra şiirini değiştirdiği, *Yelken*, *Yeditepe*, *Yücel* dergilerinde yayımladığı örneklerle yeni bir anlatıma yöneldiği görüldü. Yalnızlığı, içine kapanık bir halkın çağlar boyu sürüp giden acısını, doğa unsurlarının simge olarak kullanıldığı hüznü bir dille seslendirdi. Altinel 1960'ta Fransa'dan dönüşünden sonra bir süre şiir yayımlamadı. 1967'de *Soyut* dergisinde yayımlamaya başladığı "Yaban Yazıları" adlı şiir dizisinde neredeyse insancılaştırılmış bir doğal çevreyle bütünleşmiş köy yaşamının süregelen yalnızlığını destanlarda, ağıtlarda görülen bir dille aktardı. 1980'lerde *Somut* dergisinde yayımladığı şiirleri 1982'de *Zamanın Yüreği* adlı kitabında topladı.

Altinel, Türk şiirinin çeşitli akımlarından hiç birine tam olarak girmeeyen, ama toplumcu bir yönelişin parçası olan şiirleriyle, özellikle kırsal yöre halkının dramını özgün bir şiir diliyle işlemiştir. Ayrıca, Lorca'dan çevirdiği 56 şiir 1962'de *Seçme Şiirler* adıyla yayımlanmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *İnsanın Değeri*, 1955; *Kıraçlar*, 1959; *Zamanın Yüreği*, 1982; *Şiirler*, 1983.

ALTINTAŞ, Yurdaer

(1935)

Türk afiş ve grafik sanatçısı. Türk grafik sanatının gelişmesinde ve yurt dışında tanınmasında etkili olmuştur.

İstanbul'da doğdu. 1952'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. 1957'de bu okulun Afiş Bölümü'nü bitirdi. Bir süre kimi reklam ajanslarında çalıştıktan sonra çalışmalarını bağımsız olarak sürdürdü. 1968'de Grafik Sanatçıları Derneği, 1978'de de Grafikerler Meslek Kuruluşu'nun kurucuları arasında yer aldı. 1976'dan beri Güzel Sanatlar Akademisi Uygulamalı Endüstri Sanatları Grafik Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Altıntaş ilk sergisini 1964'te, Türk-Alman Kültür Merkezi'nde açtı. 1966'da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Sanat Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl katıldığı I. Varşova Afiş Bienali ile 1968'deki II. Varşova Afiş Bienali'nde yer alan yapıtlarından kimileri Kongre Kitaplığı'na, Varşova Ulusal Müzesi'ne ve Wiladow Müzesi'ne konuldu. 1970'te Çekoslovakya'daki Brno IV. Grafik Bienali'ne katıldı. 1983'e değin Türkiye ve yurt dışındaki çeşitli sergi ve festivallerde yer aldı. 1974'deki II. Uluslararası Akdeniz Festivali'nde Türkiye'yi temsil etti. 1981'de Grafikerler Meslek Kuruluşu Sergisi'nde birincilik ve üçüncülük ödüllerini kazandı. Ayrıca, katıldığı çeşitli yarışmalarda dereceler aldı.

1965'te Almanya'da çıkmakta olan *Gebrauchsgraphik* dergisinin yapıtlarına yer vermesiyle Altıntaş, çalışmalarını dış ülkelerde yayımlanan ilk Türk grafik sanatçısı oldu. Daha sonra da, Fransa, Japonya, Polonya, İngiltere, Almanya, Çekoslovakya ve İsviçre'de grafiklerle ilgili yayınlarda birçok yapıtı yayımlandı.

Yurdaer Altıntaş uzunca bir dönem tiyatro afişleri yaptı. Gerçekçi bir yansıtmadan kaçınarak, stilize edilmiş figürlerle yer verdi. 1969'dan sonra folklorla ilgili resimlemeler yaptı. Karagöz oyunları ve tipleri üzerinde çalıştı. Daha sonra Nasreddin Hoca, Anadolu efsaneleri, Dede Korkut masalları gibi konular işledi.

Nasreddin Hoca üzerine resimlemeleri, 1973'te İran'da takvim yapıldı, 1974'te de Londra'da kitap olarak yayımlandı. Afişlerinden *Nahnlar*, *Martı*, *Bozuk Düzen* Washington'daki The Library of Congress'de, *Pembe Kadın*, *Aşk Zinciri*, *Renk Duvarları* Varşova Ulusal Müzesi'nde, *Bugün Git Yarın Gel*, *Derya Güllü* ve *Bit Yeniği* ise Polonya'daki Wilanow Afiş Müzesi'nde bulunmaktadır.

özel koşullarla abone olmak isteyen okurlarımıza:

Her hafta pazartesi günleri, 64 sayfalık fasiküller halinde yayımlanan Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi 100 haftada tamamlanacak ve 10 cilt, 6400 sayfadan oluşacaktır.

Anadolu Yayıncılık, 31 Aralık 1983 tarihine kadar abone olacak okurlara, aşağıdaki iki seçeneqli, özel indirimli abone koşullarını sunmaktadır:

1. Seçenek

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'ne peşin ödemeye abone olmak isteyenler,

36.500 TL yerine
12.500 TL indirimle
24.000 TL ödeyeceklerdir.

31 Aralık 1983 tarihine kadar aşağıdaki posta çeki ve banka hesaplarından birine 24.000 TL yatıranlara her cilt, tamamlandıkça, taahhütlü posta ile gönderilecektir.

2. Seçenek

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'ne iki taksitle abone olmak isteyenler,

36.500 TL yerine
8.500 TL indirimle
28.000 TL ödeyeceklerdir.

İlk taksit olan 14.000 TL'nı 31 Aralık 1983 tarihine kadar, ikinci taksit olan 14.000 TL'nı ise 30 Haziran 1984 tarihine kadar aşağıdaki posta çeki ve banka hesaplarından, birine yatıracak olan bu abonelerimize de her cilt, tamamlandıkça, taahhütlü posta ile gönderilecektir.

- Abone ücretine tüm masraflar dahildir.
- Muhtemel fiyat artışları, abonelere yansıtılmayacaktır.
- 31 Aralık 1983 tarihinden sonra abone kabul edilmeyecektir.
- Tam ve açık adresinizi yazmayı unutmayın.

Okurlarımıza saygıyla duyurulur.

YADA A.Ş. Posta Çeki No: 13455

YADA A.Ş. Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şb. Hesap No: 2335-9

YADA A.Ş. Doktor Şevki Bey Sok. No: 6 Divanyolu-İstanbul Tel: 520 74 72

Kültür, Sanat ve Sporumuza Güçlü Destek Yapı Kredi Büyük Bankadır.

Ülkemizde tam 46 banka var...
Hizmet için yarışıyorlar...
Genç bankalar, yabancı bankalar,
eski köklü bankalar var...
Bir bankanın büyüklüğü, bankacılık
hizmetlerinin yanı sıra, ülke kültür
ve sanatının gelişmesi için yapmış
olduğu çalışmalarla da ölçülüyor.

Başarısı kanıtlanmış bir bankaya
ise daha fazla saygı ve daha fazla
hayranlık duyuluyor.
Hele bu banka 1944 yılından beri
her dönemde, çağdaş bankacılığın
öncülüğünü yapmış...
Kültürümüzün ve sanatımızın
daima yanında olmuşa...

Diğer büyük bankalar tarafından
örnek alınmışsa...
Sporseverlerin de hizmetindeyse...

Hele bu banka paha biçilmez
kültür hazineleri, Türk-İslam
Madeni Paralar Koleksiyonu ve
müzeleriyle üstün ekonomik bir
güç ise...
Hele bu banka Yapı Kredi ise...

Halkın sevgi ve güvenini kazanmış
büyük bankalar, büyük hizmetler
vermekle yükümlüdür.
Yapı Kredi kurulduğu günden
bugüne her dönemde büyük ve
öncü hizmetler vermiştir.

Günümüzün en büyük hizmeti
Tele-İşlem'dir.
Tele-İşlem elektronik bankacılığın
Türkiye'deki adıdır.
Ve Türkiye'de yalnız Yapı Kredi'de
Tele-İşlem uygulanır.

**Artık bütün büyük bankalar
ülke kültür ve sanatına yararlı
olmak için saygın hizmetler
veriyor.
Yapı Kredi bundan mutluluk
duymaktadır.
Tele-İşlem'e geçtikleri zaman da
aynı mutluluğu duyacaktır.
Yapı Kredi'nin örnek alınması
son derece doğaldır.**

Yapı Kredi'li olmak büyük kazançtır.

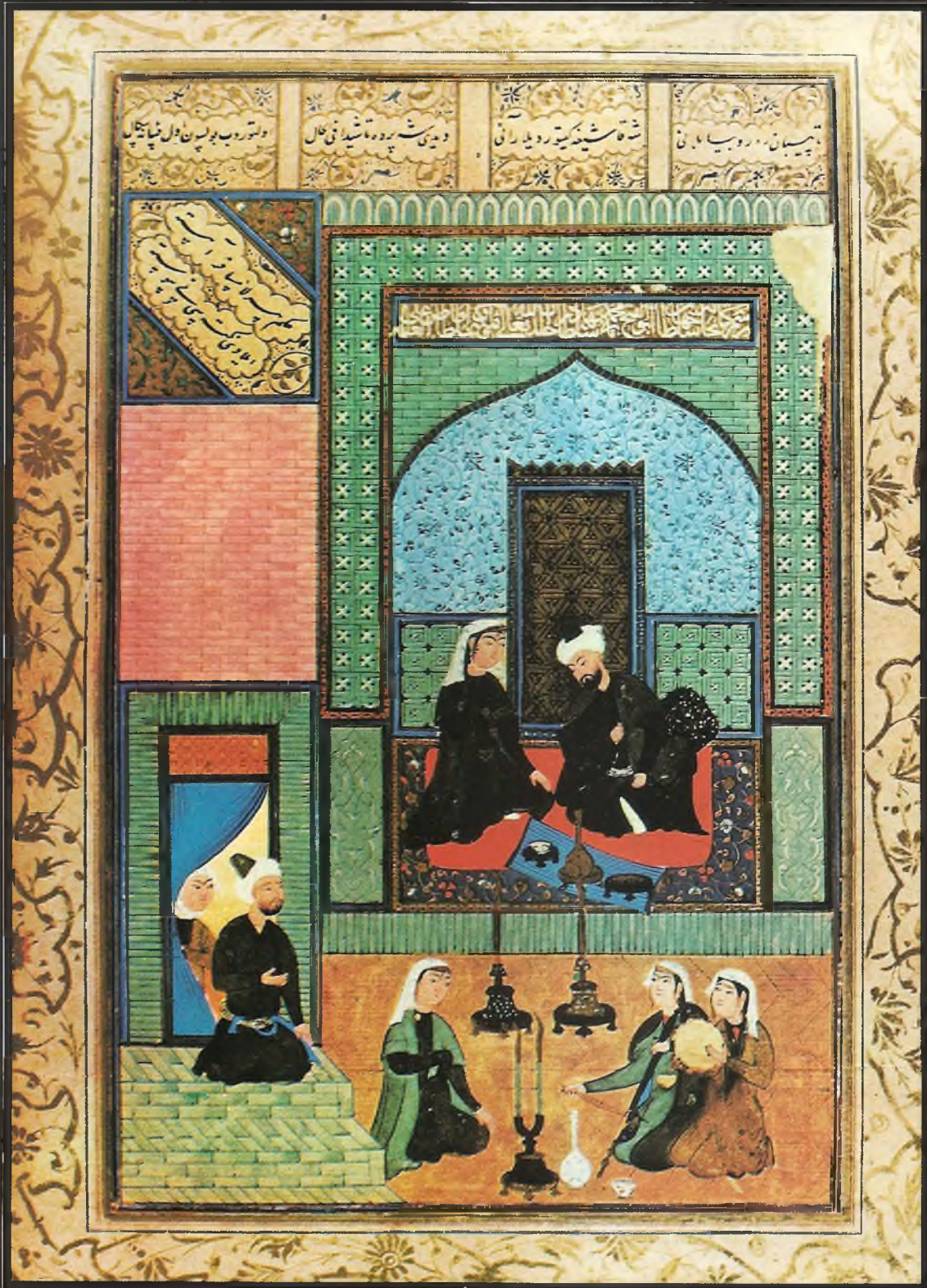

YAPI KREDİ
"hizmette sınır yoktur"

Rexim 37
HOCA ALI RIZA Beylerbeyi'nde Bir Sokak, (Özel Koleksiyon)

Resim 41
Ersin ALOK
Reşko ve Batı Buzulu Avaspi Çanağı'ndan Cilo Dağları

Resim 38

ALİ ŞİR NEVÂİ

Seb'a-i Seyyare adlı yapıtının kahramanı Behrum Gur ve Tatar Prensesi'ni gösteren minyatür. (Oxford, Bodleian Kütüphanesi, İngiltere)

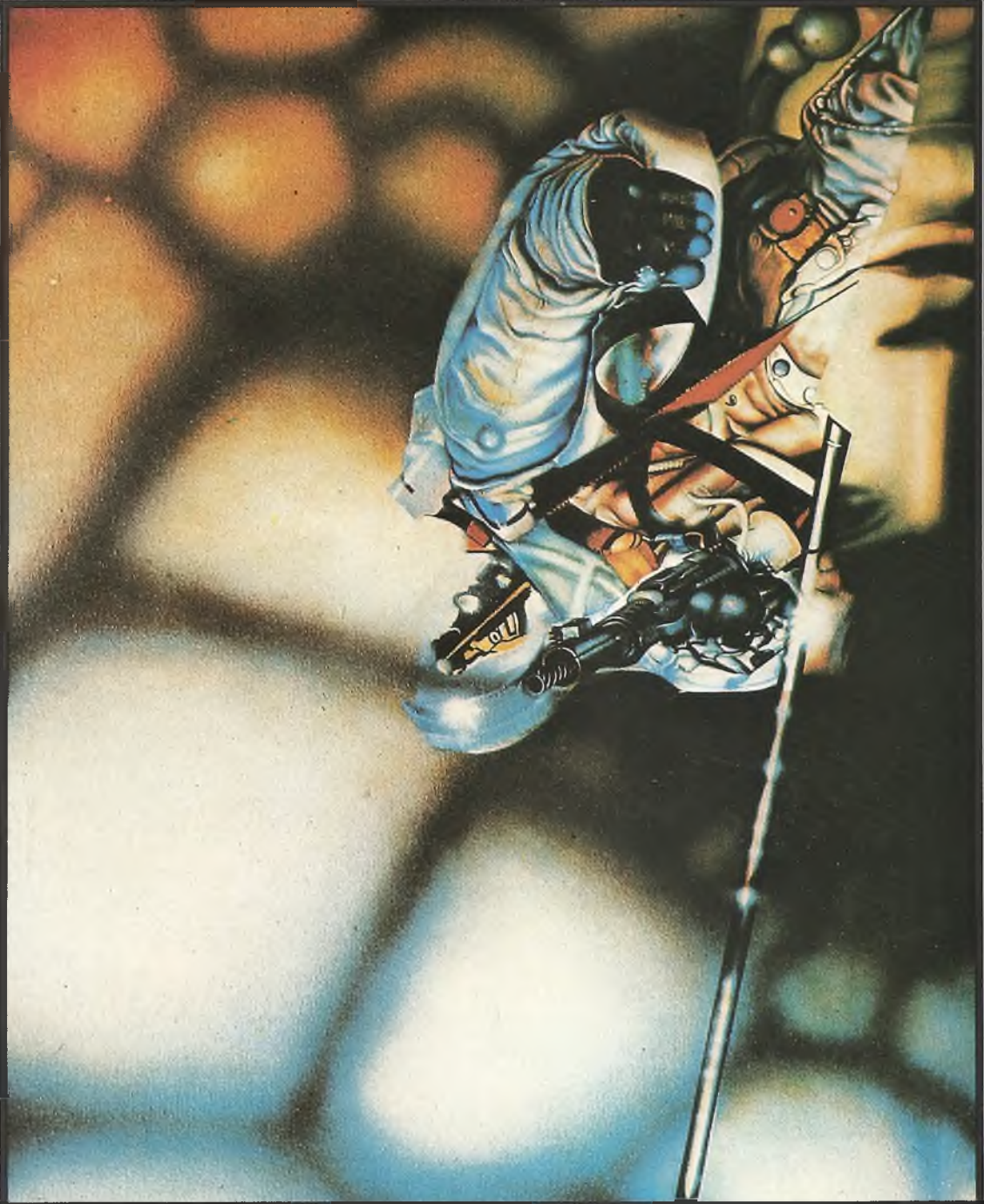
Resim 35
Hz. Ali
İbn Hussam'ın Havernâme
adlı eserinde Behzad
tarafından yapılmış, Hz.
Ali'nin ejderha ile savaşımını
gösteren minyatür (Tahran
Dekoratif Sanatlar Müzesi,
İran)

Resim 43
Albrecht ALTDORFER
İskender'in Savaşı,
(Munich, Alte Pinakothek)

Resim 36
HOCA ALI RIZA Bogaz'dan Manzara, (Özel Koleksiyon)

Resim 42
Özdemir ALTAN
Serüven,
(İzmir Resim ve Heykel
Müzesi)